

Вісник

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Серія: Соціологія

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у серпні 2009 р.

№ 4 (39) 2018

Харків
«Право»
2018

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 23.11.2018 р.)*

Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Харків : Право, 2018. – Вип. 4 (39). – 178 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (НЮУ ім. Ярослава Мудрого)
Видавець – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (НЮУ ім. Ярослава Мудрого)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор (*голова редакційної колегії*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **О. Г. Данильян** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **М. П. Требін** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **Є. М. Мануйлов** – доктор філософії, професор (*відповідальний секретар*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **члени редколегії**: **Е. А. Афонін** – доктор соціологічних наук, професор (Національна академія державного управління при Президентові України, Київ); **О. К. Бурова** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **Ч. Варга** – доктор юридичних наук, професор (Інститут правових досліджень Центру соціальних наук Угорської Академії наук, Угорщина); **Л. М. Герасіна** – доктор соціологічних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **Е. Г. Дворкін** – доктор філософії (соціологія), професор (Університет Х'юстона, США); **О. П. Дзьобань** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **Я. Зелінські** – доктор політичних наук, професор (Природничо-гуманітарний університет в м. Седльце, Польща); **Ю. А. Калагін** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Харків); **Ю. Ю. Калиновський** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **Г. П. Клімова** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **В. В. Кривошеїн** – доктор політичних наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро); **Г. М. Куц** – доктор політичних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків); **Н. М. Лисиця** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків); **Дж. Р. Ліндсі** – доктор філософії (політологія), професор (Державний університет Сент Клауда, США); **В. О. Лозовой** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **С. І. Максимов** – доктор юридичних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **М. Маффесолі** – доктор соціологічних наук, професор (Паризький університет, Франція); **М. І. Панов** – доктор юридичних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **О. В. Петришин** – доктор юридичних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **С. П. Погребняк** – доктор юридичних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **В. Л. Погрібна** – доктор соціологічних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **І. О. Поліщук** – доктор політичних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **С. Ю. Римаренко** – доктор політичних наук, професор (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ); **О. І. Романюк** – доктор політичних наук, доцент (Харківська державна академія культури, Харків); **О. В. Сердюк** – доктор юридичних наук, доцент (НЮУ ім. Ярослава Мудрого); **В. Ф. Смолянюк** – доктор політичних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ); **Л. Г. Сокурянська** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків); **І. Студін** – доктор філософії (право), професор (Університет Квебеку в Монреалі, Канада); **Х. Х. Хондкер** – доктор філософії (соціологія), професор (Університет Заєда, ОАЕ); **О. М. Юркевич** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого).

Відповідальний за випуск Є. М. Мануйлов

Збірник наукових праць «Вісник Національного юридичного університету Ярослава Мудрого. Серія: Соціологія» є правонаступником «Вісника Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Соціологія» зареєстрованого ВАК України як наукове фахове видання з соціологічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2017 р. № 996).

Збірник наукових праць зареєстровано і проіндексовано у Google Scholar і таких міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus International (Польща), Academic Research Index (Японія), Information Matrix for the Analysis of Journals (Іспанія), EBSCO Publisher (США), WorldCat (США), Scientific Indexing Services (США), Science Impact Factor (Австралія), International Innovative Journal Impact Factor (Індія), Cosmos Impact Factor (Німеччина), Bielefeld Academic Search Engine (Німеччина), а також базах даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та ін.

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 77, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Тел. 704-92-38; e-mail: kafsoc@ukr.net; Website: http://fil.nlu.edu.ua

*Рекомендовано к печати и к распространению через сеть Интернет ученым советом
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
(протокол № 5 от 23.11.2018 г.)*

Вестник Национального юридического университета Ярослава Мудрого. Серия: Социология / редкол.: А. П. Гетьман и др. – Харьков : Право, 2018. – Вып. 4 (39). – 178 с.

Основатель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого (НЮУ им. Ярослава Мудрого)
Издатель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого (НЮУ им. Ярослава Мудрого)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридических наук, профессор (*председатель редакционной коллегии*, НЮУ им. Ярослава Мудрого); **О. Г. Данильян** – доктор философских наук, профессор (*заместитель председателя редакционной коллегии*, НЮУ им. Ярослава Мудрого); **М. П. Требин** – доктор философских наук, профессор (*заместитель председателя редакционной коллегии*, НЮУ им. Ярослава Мудрого); **Е. Н. Мануйлов** – доктор философии, профессор (*ответственный секретарь*, НЮУ им. Ярослава Мудрого); *члены редколлегии*: **Э. А. Афонин** – доктор социологических наук, профессор (Национальная академия государственного управления при Президенте Украины, Киев); **О. К. Бузова** – доктор философских наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **Ч. Варга** – доктор юридических наук, профессор (Институт правовых исследований Центра социальных наук Венгерской Академии наук, Венгрия); **Л. Н. Герасина** – доктор социологических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **Э. Г. Дворкин** – доктор философии (социология), профессор (Университет Хьюстона, США); **А. П. Дзедбань** – доктор философских наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **Я. Зелински** – доктор политических наук, профессор (Естественно-гуманитарный университет в г. Седльце, Польша); **Ю. А. Калагин** – доктор социологических наук, профессор (Харьковский национальный университет Воздушных Сил имени Ивана Кожедуба, Харьков); **Ю. Ю. Калиновский** – доктор философских наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **Г. П. Климова** – доктор философских наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **В. В. Кривошеин** – доктор политических наук, профессор (Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепр); **Г. Н. Куц** – доктор политических наук, профессор (Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Харьков); **Дж. Р. Линден** – доктор философии (политология), профессор (Государственный университет Сент-Клауда, США); **Н. М. Лисица** – доктор социологических наук, профессор (Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, Харьков); **В. А. Лозовой** – доктор философских наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **С. И. Максимов** – доктор юридических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **М. Маффесолли** – доктор социологических наук, профессор (Парижский университет, Франция); **Н. И. Панов** – доктор юридических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **А. В. Петришин** – доктор юридических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **В. Л. Погребная** – доктор социологических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **С. П. Погребняк** – доктор юридических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **И. А. Полищук** – доктор политических наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **А. И. Романюк** – доктор политических наук, доцент (Харьковская государственная академия культуры, Харьков); **С. Ю. Рымаренко** – доктор политических наук, профессор (Институт политических и этнонациональных исследований им. И. Ф. Кураса НАН Украины, Киев); **А. В. Сердюк** – доктор юридических наук, доцент (НЮУ им. Ярослава Мудрого); **В. Ф. Смолянюк** – доктор политических наук, профессор (Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев); **Л. Г. Сокурянская** – доктор социологических наук, профессор (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков); **И. Студин** – доктор философии (право), профессор (Университет Квебека в Монреале, Канада); **Х. Х. Хондкер** – доктор философии (социология), профессор (Университет Зайеда, ОАЭ); **Е. Н. Юркевич** – доктор философских наук, профессор (НЮУ им. Ярослава Мудрого).

Ответственный за выпуск Е. Н. Мануйлов

Сборник научных трудов «Вестник Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого».

Серия: Социология» является правопреемником «Вестника Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого». Серия: Социология», зарегистрированного ВАК Украины как научное специализированное издание по социологическим наукам (приказ Министерства образования и науки Украины от 11.07.2017 г. № 996).

Сборник научных трудов зарегистрирован и проиндексирован в Google Scholar и таких международных наукометрических базах: Index Copernicus International (Польша), Academic Research Index (Япония), Information Matrix for the Analysis of Journals (Испания), EBSCO Publisher (США), WorldCat (США), Scientific Indexing Services (США), Science Impact Factor (Австралия), International Innovative Journal Impact Factor (Индия), Cosmos Impact Factor (Германия), Bielefeld Academic Search Engine (Германия), а также базах данных «Научная периодика Украины» и «Библиометрика украинской науки» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского и др.

Адрес редакционной коллегии: 61024, Харьков, ул. Пушкинская, 77, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого. Тел. 704-92-38; e-mail: kafsoc@ukr.net; Website: <http://fil.nlu.edu.ua>

The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet by the Academic Council of Yaroslav the Wise National Law University (the protocol No. 5 of 23.11.2018)

«The Bulletin of Yaroslav the Wise National Law University». Series: Sociology / Editorial board: A. Getman, et al. – Kharkiv: Pravo, 2018. – Issue No. 4 (39). – 178 p.

Founder – Yaroslav the Wise National Law University (YWNLU)

Publisher – Yaroslav the Wise National Law University (YWNLU)

EDITORIAL BOARD:

Anatoly Getman – Doctor of Juridical Sciences, Prof. (*Editor-in-Chief*, YWNLU); **Oleg Danilyan** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YWNLU); **Mikhail Trebin** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YWNLU); **Eugene Manuylov** – Doctor of Philosophy, Prof. (*Managing Editor*, YWNLU); **Editorial Board members:** **Eduard Afonin** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv); **Olga Burova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YWNLU); **Anthony Gary Dworkin** – PhD (Sociology), Prof. (University of Houston, USA); **Oleksandr Dzeban** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YWNLU); **Liudmyla Herasina** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (YWNLU); **Yuriy Kalagin** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv); **Yuriy Kalinovskiy** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YWNLU); **Habibul Haque Khondker** – PhD (Sociology), Prof. (Zayed University, UAE); **Galina Klimova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YWNLU); **Vitaliy Krivoshein** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro); **Galyna Kuts** – Doctor of Political Sciences, Prof. (H. S. Scovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv); **Jason Royce Lindsey** – PhD (Political Science), Prof. (St. Cloud State University, USA); **Victor Lozovoy** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YWNLU); **Nadejda Lysytsya** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv); **Michel Maffesoli** – Dr. Habil. (Sociology), Professor Emeritus (University of Paris, France); **Sergey Maksymov** – Doctor of Juridical Sciences, Prof. (YWNLU); **Mykola Panov** – Doctor of Juridical Sciences, Prof. (YWNLU); **Oleksandr Petryshyn** – Doctor of Juridical Sciences, Prof. (YWNLU); **Stanislav Pogrebniak** – Doctor of Juridical Sciences, Prof. (YWNLU); **Victoriya Pogribna** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (YWNLU); **Igor Polischuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (YWNLU); **Oleksandr Romanuk** – Doctor of Political Sciences, Associate Prof. (Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv); **Sergey Rymarenko** – Doctor of Political Sciences, Prof. (I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv); **Oleksandr Serdyuk** – Doctor of Juridical Sciences, Associate Prof. (YWNLU); **Volodymyr Smolianiuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Vadym Hetman Kyiv National Economics University, Kyiv); **Liudmyla Sokuryanska** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv); **Irvin Studin** – PhD (Law), Prof. (University of Quebec in Montreal, Canada); **Csaba Varga** – Dr. Habil. (Law), Professor Emeritus (Institute for Legal Studies of the Social Science Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Hungary); **Olena Yurkevych** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YWNLU); **Jacek Zielinski** – Dr. Habil. (Political Science), Prof. (Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Poland).

Managing Editor – Eugene Manuylov

The collection «The Bulletin of Yaroslav the Wise National Law University. Series: Sociology» is a successor «The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Sociology» is registered by the Higher Attestation Commission of Ukraine as a scientific professional publication in Sociology (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of the 11.07.2017 № 996).

The collection of scientific papers registered and indexed in Google Scholar, the international scientometric databases: Index Copernicus International (Poland), Academic Research Index (Japan), Information Matrix for the Analysis of Journals (Spain), EBSCO Publisher (USA), WorldCat (USA), Scientific Indexing Services (USA), Science Impact Factor (Australia), International Innovative Journal Impact Factor (India), Cosmos Impact Factor (Germany), Bielefeld Academic Search Engine (Germany); as well as databases «Scientific Periodicals Ukraine» and «Bibliometryka Ukrainian science» of V. I. Vernadsky National library of Ukraine et al.

Address of the editorial board: Yaroslav the Wise National Law University, 77, Pushkinskaya St., Kharkiv, 61024. Tel. (057) 704-92-38; e-mail: kafsoc@ukr.net; Website: <http://fil.nlu.edu.ua>

ЗМІСТ

Соціологія

<i>ГЕРАСІНА Л. М.</i>	
Проблеми соціолого-правового аналізу судової влади та її ефективності	8
<i>КЛИМОВА Г. П.</i>	
Формування національної інноваційної системи – стратегічний пріоритет розвитку українського суспільства	20
<i>КРИВОШЕЙН В. В.</i>	
Ризик як гавернментальна стратегія: суспільство ризику в умовах нової управлінської парадигми	31
<i>КУЦЕПАЛ С. В.</i>	
Соціологія міста: відповіді на виклики сучасності	45
<i>ЛІНДСІ Д. Р.</i>	
Коріння трампізму	53
<i>ПОГРІБНА В. Л., ШТАНА І. В.</i>	
Політичні відносини кризь призму соціології	65
<i>ТРЕБІН М. П.</i>	
ООН на шляху реформ	76
<i>ВОДНІК В. Д.</i>	
Проблеми дітей-сиріт в умовах побудови громадянського суспільства в Україні	101
<i>ВОЛЯНСЬКА О. В., ПІДКУРКОВА І. В.</i>	
Показники довіри до суду в соціологічних дослідженнях	112
<i>САХАНЬ О. М., ШЕВЧУК Н. В.</i>	
До проблеми імплементації європейських цінностей в українському просторі	126
<i>СТАСЕВСЬКА О. А., УМАНЕЦЬ О. В.</i>	
Етична складова соціальної місії університету	143
<i>ЦЕНКО М. Б., ТУЗІКОВ С. А.</i>	
Деякі аспекти морального виховання молоді в сучасній Україні	156
<i>НАШІ АВТОРИ</i>	168
<i>ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК</i>	169
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ	
«ВІСНИК ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО. СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ»	170

СОДЕРЖАНИЕ

Социология

<i>ГЕРАСИНА Л. Н.</i>	
Проблемы социолого-правового анализа судебной власти и ее эффективности	8
<i>КЛИМОВА Г. П.</i>	
Формирование национальной инновационной системы – стратегический приоритет развития украинского общества	20
<i>КРИВОШЕЇН В. В.</i>	
Риск как гавернментальная стратегия: общество риска в условиях новой управленческой парадигмы	31
<i>КУЦЕПАЛ С. В.</i>	
Социология города: ответы на вызовы современности	45
<i>ЛИНДСИ Д. Р.</i>	
Корни трампизма.....	53
<i>ПОГРЕБНАЯ В. Л., ШТАНА И. В.</i>	
Политические отношения сквозь призму социологии	65
<i>ТРЕБИН М. П.</i>	
ООН на пути реформ	76
<i>ВОДНИК В. Д.</i>	
Проблемы детей-сирот в условиях построения гражданского общества в Украине.....	101
<i>ВОЛЯНСКАЯ Е. В., ПОДКУРКОВА И. В.</i>	
Индикаторы доверия к суду в социологических исследованиях.....	112
<i>САХАНЬ Е. Н., ШЕВЧУК Н. В.</i>	
К проблеме имплементации европейских ценностей в украинском пространстве.....	126
<i>СТАСЕВСКАЯ О. А., УМАНЕЦ О. В.</i>	
Этическая составляющая социальной миссии университета	143
<i>ЦЕНКО М. Б., ТУЗИКОВ С. А.</i>	
Некоторые аспекты нравственного воспитания молодежи в современной Украине	156
НАШИ АВТОРЫ	168
ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ	169
ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В СБОРНИКЕ «ВЕСТНИК НАЦИОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО. СЕРИЯ: ФИЛОСОФИЯ, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА, ПОЛИТОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ»	170

CONTENTS

Sociology

<i>HERASINA L. M.</i> Problems of sociological and legal analysis to department judicial and its efficiency	8
<i>KLIMOVA G. P.</i> Formation of a national innovation system is a strategic priority for the development of Ukrainian society	20
<i>KRIVOSHEIN V. V.</i> Risk as a governmentality strategy: society risk in the conditions of a new governance paradigm	31
<i>KUTSEPAL S. V.</i> Sociology of city: answers at challenges of modernity	45
<i>LINDSEY J. R.</i> The roots of Trumpism	53
<i>POHRIBNA V. L., SHTANA I. V.</i> Political relations through prism of sociology	65
<i>TREBIN M. P.</i> UN on the way of reform	76
<i>VODNIK V. D.</i> Problems of children-orphans in conditions of the civil society building in Ukraine	101
<i>VOLIANSKA O. V., PIDKURKOVA I. V.</i> Indicators of confidence in sociological researches	112
<i>SAKHAN O. M., SHEVCHUK N. V.</i> The problem of implementation of european values in the Ukrainian space.....	126
<i>STASEVSKA O. A., UMANETS O. V.</i> Ethical composition of the social mission of the university	143
<i>TSENKO M.B., TUZIKOV S. A.</i> Some aspects of moral education youth in modern Ukraine.....	156
OUR AUTHORS	168
AUTHOR INDEX	169
REQUIREMENTS TO REGISTRATION OF ARTICLES IN THE COLLECTION «THE BULLETIN OF YAROSLAV THE WISE NATIONAL LAW UNIVERSITY. SERIES: PHILOSOPHY, PHILOSOPHY OF LAW, POLITICAL SCIENCE, SOCIOLOGY»	170

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316–047.44.347.962

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151136

Герасіна Людмила Миколаївна, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: herasina@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3299-5255

ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті в соціолого-правовій парадигмі досліджується судова влада як невід’ємна складова сучасної держави та як соціально-правовий інститут (його елементи, риси, функції). Узагальнені проблеми судової соціології, що потребують наукового аналізу; соціологічно доведено, що суспільна роль та ефективність суду полягає не тільки в здійсненні функцій правосуддя, а й у подоланні правового нігілізму, корумпованості та відновленні соціальної справедливості.

Ключові слова: *судова влада, соціально-правовий інститут, ефективність судочинства, проблеми судової соціології, довіра до суду.*

Постановка проблеми. У ХХІ ст. формування правового суспільства стало провідною метою демократичних країн. Правосуддя є атрибутом демократичної влади в правовій державі, її необхідною функцією і грає суттєву роль у відтворенні реального права. Сучасна правозастосовча діяльність, особливо судочинство, визнається ефективною, якщо характеризується не тільки реалізацією безпосередньо юридичних завдань, але й досягненням соціальних цілей; не руйнує ідеалів суспільства щодо правової моралі, справедливості, добра і людських цінностей. Як зазначив Рудольф фон Ієрінг:

«Кожен, хто користується благодіяннями права, має у свою чергу також підтримувати в міру сил могутність й авторитет закону.» [1, с. 37]. В цьому полягає *актуальність* визначеної у даній статті проблеми дослідження; бо тільки ефективна судова влада спроможна здійснювати виняткову «соціальну роль» – фахового і неупередженого арбітра у спорах стосовно права. Соціально-непризначення судової влади, особливо в Україні, яка прагне ввійти до «пулу» демократичних європейських країн, потребує постійних доказів стосовно її здатності втілювати ідеї справедливості, принципи права і законності у життя та суспільну свідомість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс даних проблем був започаткований класиками соціології права Р. Паундом, О. Холмсом, Ж. Карбоньє, К. Ллевеллином, Н. Луманом, Дж. Френком, М. Фуко, Б. Кістяківським, М. Коркуновим, П. Новгородцевим, Л. Петражицьким, Б. Чичеріним, П. Сорокіним [2–11]; і пізніше розвинутий сучасними вченими В. Казимірчуком, В. Кудрявцевим, В. Лапаєвою, І. Марочкіним, І. Рущенко та ін. [12–17]. Передусім, Р. Паунд і О. Холмс розвинули ідеї щодо вирішального значення т.зв. практичної доцільності у судових справах: звідси істинним і коректним вважалося лише те право, яке міститься у судових рішеннях; а правосвідомість судді має ґрунтуватися не стільки на суворому дотриманні закону, скільки на з'ясуванні його доцільності. Представники «італійської школи» соціології права (А. Пагані, Г. Мартінотті, Є. Моріондо), зокрема, акцентували увагу на вивченні соціального походження суддів, адміністрацій правосуддя, а також на аналізі громадської думки стосовно діяльності та ефективності судів.

Проте, теоретизування щодо питань соціальної ролі судової влади і досі лишаються здебільш абстрактними, та потребують свого розкриття у контексті сучасного соціолого-правового дискурсу. Звідси, *метою* даної статті є дослідження судової влади не тільки як невід'ємної частини державної системи, але й як соціально-правового інституту (з його елементами, рисами, функціями), суспільним призначенням котрого є ефективне здійснення правосуддя та відновлення соціальної справедливості.

Вклад основного матеріалу. Проблеми судової влади досліджуються не тільки в юридичному, а й у соціологічному та політологічному аспектах. Визначаючи актуальні предмети наукового дискурсу в юридичній соціології, доречно згадати Жана Карбоньє, який зазначав, що право, як будь-яка наука, завжди відчуває потребу у «віддзеркаленні», щоб уникнути самозамилування, догматизму і знати реальний стан речей. Соціологічний аналіз правосуддя на рівні методологічних підходів дозволяє поєднати здобутки доктрини соціологічної юриспруденції, школи «правового реалізму», концепції «вільного права», а також дослідити сучасний стан (ефективність) українського правосуддя за допомогою методів конкретно-соціологічного аналізу. Системний

аналіз застосовується для оцінки соціальних зв'язків суду з іншими гілками влади та громадянським суспільством, а інституційний підхід пропонує дискурс-аналіз функціонування судової влади, як соціального інституту.

Досить затребуваними є сьогодні проблеми, по-перше, виявлення рівня правосвідомості суддівського корпусу та міри впливу політичних еліт, правової комунікації, експертів на реальне функціонування судової влади в Україні; по-друге, з'ясування найважливіших соціально-правових тенденцій в реформуванні судової влади на ґрунті суспільної довіри; по-третє, використання методів соціального моделювання у конструюванні правових технологій з метою підвищення ефективності судочинства тощо. Слід врахувати, що хоча довіра громадян України до судової влади трохи виросла з 2015 по 2017 рік – з 5% до 12%, але це найменший показник серед інших гілок влади (довіра до прокуратури виросла з 8 до 13%, а до поліції знизилася з 21 до 20%). Про це свідчать надані Укрінформу результати Всеукраїнських опитувань громадян, суддів і законодавців щодо судової реформи і сприйняття корупції, яке провела за підсумками 2017 року Програма USAID з реформування сектора юстиції «Нове правосуддя» [18]. У зв'язку з цим вважаємо доречним провести порівняльний дискурс-аналіз теоретичних уявлень та інтерпретацій сутності судової влади, що склалися в юридичній та соціологічній науках.

Традиційним юридичним визначенням судової влади є її розуміння, як особливої форми діяльності держави, котра через спеціально створені органи правосуддя здійснює захист прав і свобод людини та основ конституційного ладу. Водночас, на ґрунті соціологічних інтенцій можна запропонувати таку дефініцію «судової влади»: *автономна гілка державної влади, компетенція та зміст дій якої проявляється у можливості судових рішень впливати на правову поведінку людей та соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві* [19, с. 439]. Отже, соціологічна парадигма дозволяє перебороти певну обмеженість трактувань, що розглядають судову владу лише як систему органів управління (наприклад, як сукупність службовців, формально поєднаних встановленими цілями і функціями у межах визначеного типу адміністративної організації). На наш погляд, правосуддя, передусім, сприяє соціальному розкріпаченню особистості, що проявляється в її можливості відстоювати свої права в суді.

Функціонально, як відомо, правосуддя в Україні здійснює судова гілка влади, що має захищати законні права, свободи та інтереси людини і громадянина. В іншому разі виникає ризик повернення до фактичної концентрації всіх видів владно-юридичних повноважень переважно в інституті голови держави або в силових структурах виконавчої влади, що потенційно сприятиме розвитку свавілля, а не правового режиму. Звідси, інфраструктурну основу судової влади складають судові органи, наділені різною компетенцією;

найбільш суттєвим її аспектом є соціально-професійне призначення суду, а саме: розгляд і вирішення життєвих колізій з позицій чинного права; розв'язання соціально-правових конфліктів між фізичними, юридичними особами, між громадянином і державою, між іншими структурами влади.

Отже, безперечної уваги заслуговує проблема обґрунтування судової влади як *соціального інституту*. Вважаємо, що це положення доцільно аргументувати на основі парсонсіанської логіки: об'єктивною стороною побудови інституту суду має виступати структура соціальної дії. У змісті судочинства втілюється вся правова реальність; тому, за формою, судову владу трактують як сукупність повноважень із здійснення правосуддя; а за суттю – це найважливіший правовий інститут, основою і матеріальним джерелом якого є соціально-правова дійсність. Суспільне виправдання (легітимація) і реальність існування судової влади виявляє себе у ставленні індивідів і соціальних груп до неї, коли ціннісні уявлення правосвідомості людини корелюють з нормами і цінностями, що втілені в судовій системі, принципах правосуддя та діях суддів.

Парадигма інституційного підходу дозволяє кваліфікувати в сутності судової влади ключові ознаки сучасного *соціального інституту*:

– багатоланкова система органів і установ, яка має складну вертикально-ієрархічну і горизонтальну інфраструктуру; причому, статус, формат і повноваження судової влади безпосередньо пов'язані з цивілізаційним досвідом держави і типом її правової системи;

– алгоритми діяльності суду строго формалізовані законом; але тією ж мірою – обумовлені системою соціальних потреб і очікувань; результати ж судової практики завжди співвідносять із суспільними ідеалами та нормами соціальної справедливості;

– реалізація специфічних функцій, компетенцій і прерогатив, що створює судовій владі особливе місце у системі органів держави і соціального контролю; так, суд є найбільш цивілізованим та ефективним інститутом (органом) з розв'язання соціально-правових конфліктів;

– діяльність суду забезпечується професійними групами фахівців-юристів (суддівський корпус, представники захисту, обвинувачення), соціально-правовий статус яких не тільки закріплений процесуальними нормами, а й визначається типом політичної системи та може соціологічно вимірюватись (зокр., престиж професії, преференції суддів, їх суспільна легітимність).

Соціологічне розкриття *соціального механізму* судової влади здійснюється через встановлення взаємозв'язку між дією судочинства та правосвідомістю і поведінкою громадянина, який є учасником судових правовідносин, адже соціально-правові, моральні, навіть політичні настанови особи відіграють у цьому суттєву роль. Зокрема, шляхом соціологічних кореляцій можливо:

- показати соціальні зв'язки між процесом реформування і вдосконалення судової влади в Україні та розвитком правової культури соціуму;
- дослідити ефективність методів правової соціалізації (або запропонувати продуктивніші), правового виховання, технологій інформаційно-правових комунікацій, що забезпечують соціальну підтримку і легітимацію суду;
- дослідити ефективність українського правосуддя в аспекті його відкритості, транспарентності (або, навпаки, міри корумпованості);
- охарактеризувати найважливіші соціально-правові тенденції в реформуванні судової системи України та виявити реальний ступінь їх соціального впливу на функціонування судової влади.

Так, показовими є результати соціологічного дослідження, проведеного GFK Ukraine 2018 р. на замовлення Центру демократії і верховенства права, в якому опитали тисячу респондентів (різних за віком, статтю й місцем проживання) щодо критеріїв успіху судової реформи, варіантів повернення довіри до судової системи, реалізації конкурсів на посади суддів, ролі громадськості в судовій реформі тощо [20]. Довіра до судової системи в Україні залишається на невисокому рівні: тільки кожен десятий українець вважає, що діючих суддів слід залишити на посадах, тому треба зосередити увагу на більш прозорих процедурах з відбору нових суддів. Низьку оцінку поки отримали Вища рада правосуддя і Вища кваліфікаційна комісія суддів, які нині, згідно судової реформи, вирішують ключові питання суддівської кар'єри. Більшість респондентів (63%) не вірить у здатність цих органів незалежно і справедливо оцінювати своїх колег, а також карати винних.

Свого часу соціологічна парадигма дозволила Жану Карбоньє і американському соціологу права Леону Мейхью визначити коло проблем, які вони умовно назвали *об'єктами судової соціології*. Це – судові рішення і процес його ухвалення, виявлення соціальних впливів і соціального тиску, що здійснюються на осіб, які ухвалюють правові рішення. Втім, нам представляється, що в системі сучасних наукових координат проблеми судової соціології можна більше диференціювати і конкретизувати.

По-перше, це *проблема відповідності очікувань суспільства фактичним соціальним результатам діяльності суду*, особливо в аспекті їх збігу (або неспівпадання) з соціальними нормами й ідеалами соціальної справедливості. Взагалі, ідеальна формула соціальних очікувань складається з таких вимог, що пред'являються до суду: компетентність + законність + справедливість = **ефективність**. Ці критерії є дуже показовими при виявленні взаємозв'язку між групами-носіями певних типів правової свідомості та їх ставленням до інституту судової влади. Згідно проведених конкретно-соціологічних досліджень, соціолог права О. С. Гречін виділяє сім типів правосвідомості людини: активно-позитивна (38% респондентів); традиційно-позитивна (57%); не-

стійка (3%); прикордонна (1,9%); а також – змішана, перехідна і невизначена правосвідомість [21]. Цікаво, що носії першого типу правосвідомості цілком готові до співпраці з судом, бачать у ньому інструмент захисту своїх інтересів, і шукають можливостей судового вирішення соціальних конфліктів. Носії традиційно-позитивної правосвідомості демонструють лояльне ставлення до суду, але прагнуть за можливості не звертатися в судові інстанції через моральні традиції, поведінкові стереотипи чи релігійні табу. Люди з нестійким або прикордонним типом правосвідомості навмисно дистанціюються від судової влади, прагнуть уникнути зіткнень з нею (або внаслідок недовіри, або через намагання уникнути юридичної відповідальності).

По-друге, *проблема оцінки результатів правосуддя в аспекті дотримання соціально-ціннісного принципу «рівності громадян перед законом»*. Її вирішення вимагає не тільки юридичних досліджень відповідності між складом злочину і мірою покарання, але й вивчення стандартів утіленої соціальної справедливості; фіксації відступів від принципу «індивідуальності покарання», що виявляються у надмірно суворих або необгрунтовано м'яких санкціях суду; аналізу причин цих відступів (як-то наслідок зовнішнього тиску, некомпетентність чи свідомий суб'єктивізм судді).

Як зазначив Кирило Гарник, суддя Окружного адміністративного суду міста Києва, «довіра до судової влади – одна з «болючих точок» у цій історії, хоча захист прав громадян – найперша і найголовніша функція судової системи. Звісно, ми не можемо ігнорувати той факт, що впродовж років корупція псувала імідж судової системи й усього, що з нею пов'язано. Можна навіть сказати, що в таких умовах недовіра до суду – це природно» [22]. У відповідях раніше згаданого КСД, довіру до суддів формують наступні чинники: нескоєння злочинів самими суддями (95%); виконання норм суддівської етики, дотримання прав людини (95%); непричетність до корупції (94%); непричетність до ухвалення сумнівних, протизаконних або політизованих рішень (92%); відповідність їх статків задекларованим доходам (92%). Взагалі, звільнення недобросовісних суддів, покарання їх за корупцію – найбільш підтримувана позиція в суспільстві. Що ж до вимог до нових суддів, то дві третини опитаних відзначили важливість наявності досвіду роботи помічником судді (68%) або адвокатом (62%) [20].

По-третє, *проблема вивчення соціальних і юридичних чинників, які інтенсивно впливають на будь-яку правозастосовчу (зокрема, судову) діяльність*. Вона містить дослідження ряду соціальних змінних:

– кадрово-професійний склад суддів (оцінка шляхом контент-аналізу їх наукової, освітньої, статусно-рівневої відповідності; демографічних, соціокультурних ознак);

– тип правової системи, що склалася в країні;

– конкретно-історичні умови здійснення судової діяльності (соціальне середовище, локальні умови, політична обстановка, культурні, релігійні, етнонаціональні чинники);

– соціопсихологічний та етичний механізм ухвалення судових рішень, що зумовлює істину і неупередженість т.зв. «суддівського розсуду» (Ж. Карбоньє написав, що «суддя – не єдиний інтерпретатор закону..., але лише суддя може додати тлумаченню обов'язкову силу»);

– зміст фактичної діяльності, життєвих цінностей і установок судді, як особистості, у співвідношенні з нормами його «професійного кодексу» і позицією правника.

По-четверте, цікавою і продуктивною є *проблема соціолого-психологічної оцінки стереотипів суддівської поведінки*. Так, американський соціальний психолог Девід Майерс, вивчаючи соціально-психологічні механізми правосуддя, відмітив, що у масовій свідомості американців утвердились різні іміджеві стереотипи суддів – «непідкупний слугитель Феміди», «професіонал-прагматик», «справедливий арбітр», «мудрий патріарх», але також і «клановий мафіозі». Суспільній же свідомості наших громадян, за підсумками відповідних досліджень, звичніші такі стереотипні постаті суддів:

– «законник, юридичний ідеаліст», що неухильно дотримується закону, але нерідко ідеалізує його силу як догму;

– «формаліст-перестраховальник», який прагне перекласти з себе особисту відповідальність на попереднє слідство, захистників, керівництво т.і.;

– «юридичний нігіліст», який допускає волюнтаристські відступи від вимог закону і принципів права;

– «корупціонер», суддя готовий умисно, за хабар або цінну послугу, винести неправосудне рішення, тобто ухвалу, що суперечить закону.

Поширення нігілістських деформацій у свідомості політико-правової еліти України має як дореволюційне імперське, так і політико-ідеологічне (часів тоталітаризму) підґрунття. Юридичне дилетантство суджень і вчинків деяких представників української влади руйнує правову тканину державних інститутів, знецінює будь-які розумні юридичні правила. Так, окремі політики і посадові особи відкрито й зухвало, демонструють презирство до чинного законодавства у ЗМІ, або ж латентно і корисливо спекулюють на юридичних колізіях. Деформації правосвідомості прогресували, нажаль, і в представників судової влади України: цей феномен свавілля в праві українська преса назвала «правовим Чорнобилем», який підживлює в країні вкрай несприятливу, порочну тенденцію «більшовизму» з учинення неправових дій (через підконтрольні суди) окремими суб'єктами державного управління, що прагнуть привласнити собі прерогативу на право. Звідси, за даними Центру Економічної Стратегії (Center for Economic Strategy), нестача довіри до суду

займає 2-е місце серед перешкод на шляху до іноземних інвестицій, одразу після корупції.

Врешті, п'яте. *Проблема виникнення і динаміки судових помилок*, яка має не тільки професійний характер, бо з усіх видів юридичної діяльності саме судові помилки завдають суспільству найбільшу шкоду і «соціальну травму». За підрахунками західних соціологів, навіть в прецедентній системі права кожен п'ятий випадок у рішеннях суду – це судова помилка; за оцінкою ж В. М. Кудрявцева, в Росії за останні 10 років, коли діяла смертна кара, число судових помилок досягало 30% – це найвища межа «суддівського браку» навіть для слаборозвинених країн. Соціологічний підхід дозволяє виявити соціальні джерела судових помилок, розташувати їх у порядку «ризикового пріоритету»; важливо також прогнозувати можливі соціальні наслідки певних помилок у судочинстві, бо віддзеркалення подібних помилок у правосвідомості людей та їх соціальні наслідки є колосально руйнівними.

Висновки. Таким чином, аналіз цієї проблеми в інституційній парадигмі дозволяє виявити провідні соціально-правові тенденції в країні; а у біхевіористській – вивчити «моделі» правової поведінки суддів та оцінити ставлення українських громадян до судової влади. Її соціальна роль та ефективність виявляється у здатності суду на основі закону і моралі, цивілізованим шляхом вирішувати правові конфлікти, що виникають в суспільстві; слугувати інструментом соціального контролю, забезпечуючи суспільну стабільність та правопорядок, чим і примножувати соціальну цінність права.

Очевидно, що судова система буде здатна ефективно виконувати правозахистну функцію за умов реальної доступності судочинства громадянам, а держава гарантуватиме їм правову допомогу за ст.59 Конституції України [23, с. 213]. Більш транспарентну картину правової дійсності може надати вивчення соціальної ролі правосуддя крізь призму реформи і резонансних судових процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иеринг Р. Дух римского права. Борьба за право. Москва: Изд-во Вестника знания (В. В. Битнера), 1912. 71 с.
2. Llewellyn K. N. The Common Law Tradition: Deciding Appeals. Buffalo, N. Y. : W. S. Hein, 1996. xii, 565 p.
3. Luhmann N. Politische Planung. Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1971. 256 s.
4. Luhmann N. Trust and Power / edited, with a revised translation and new introduction, by Christian Morgner and Michael King ; original translation by Howard Davies, John Raffan and Kathryn Rooney. Malden, MA : Polity, 2017. xxviii, 231 p.
5. Pound R. The Theory of Judicial Decision for Today. *Harvard Law Review*. 1923. Vol. 36, No 8. P. 940–959.

6. Pound R. The Judicial Process in Action. *New York Law Forum*. 1955. Vol. 11. P. 11–15.
7. Карбонье Ж. Юридическая социология / Пер. с фр. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва: Прогресс, 1986. 352 с.
8. Кистяковский Б. А. Право как социальное явление. *Социологические исследования*. 1990. № 3. С. 99–109.
9. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Москва: Директ-Медиа, 2014. 615 с.
10. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
11. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Под ред. И. Борисовой. Москва: «Ad Marginem», 1999. 479 с.
12. Кудрявцев В. Н., Казимирчук В. П. Современная социология права. Москва: Юрист, 1995. 135 с.
13. Лапаева В. В. Типы правопонимания: правовая теория и практика: монография. Москва: Российская академия правосудия, 2012. 577 с.
14. Лапаева В. В. Политико-правовое развитие постсоветской России. *Труды Института государства и права РАН*. 2016. Вып. 1. С. 27–47.
15. Марочкін І. Є. Легітимність судової влади. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 192–200.
16. Марочкін І. Є., Москвич Л. М., Назаров І. В. Судова влада: монографія / За заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2015. 791 с.
17. Рущенко І. П. Соціологія злочинності. Харків, Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2001. 370 с.
18. Мультимедийная платформа иновещания Украины «Ukrinform». URL: <https://www.ukrinform.ru/> (дата обращения: 10.10.2018)
19. Герасіна Л. М. Соціологічний дискурс проблем судової влади. *Соціологія в ситуації невизначеностей: матеріали I Конгресу Соціологічної Асоціації України* (листопад 2009 р., ХНУ ім. В. Каразіна). Харків, 2009. с. 438–440.
20. Доверие к судебной системе и судьям: что изменилось. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/122948-doverie-k-sudebnoy-sisteme-i-sudyam-chto-izmenilos/> (дата обращения: 5.10.2018).
21. Гречин А. С. Социология правового сознания. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 256 с.
22. Гарник К. Довіра до суду та імідж судової влади: які вони сьогодні? URL: https://sensor.net.ua/blogs/3065355/dovra_do_sudu_ta_mdj_sudovo_vladi_yak_voni_sogodn (дата звернення: 9.10.2018).
23. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України. Київ: «Ін Юре», 2002. 724 с.

REFERENCES

1. Iering, R. (1912). *Duh rimskogo prava. Bor'ba za pravo*. Moskva: Izd-vo Vestnika znaniya (V. V. Bitnera) [in Russian].

2. Llewellyn, K. N. (1996). *The Common Law Tradition: Deciding Appeals*. Buffalo, N. Y. : W. S. Hein.
3. Luhmann, N. (1971). *Politische Planung*. Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung. Opladen: Westdeutscher Verlag.
4. Luhmann, N. (2017). *Trust and Power* / edited, with a revised translation and new introduction, by Christian Morgner and Michael King ; original translation by Howard Davies, John Raffan and Kathryn Rooney. Malden, MA: Polity.
5. Pound, R. (1923). The Theory of Judicial Decision for Today. *Harvard Law Review*, 36, (8), 940–959.
6. Pound, R. (1955). The Judicial Process in Action. *New York Law Forum*, 11, 11–15.
7. Karbon'e, Zh. (1986). *Juridicheskaja sociologija* / Per. s fr. i vstup. st. V. A. Tumanova. Moskva: Progress [in Russian].
8. Kistjakovskij, B. A. (1990). Pravo kak social'noe javlenie. *Sociologicheskie issledovanija*, 3, 99–109 [in Russian].
9. Kistjakovskij, B. A. (2014). *Social'nye nauki i pravo*. Moskva: Direkt-Media [in Russian].
10. Sorokin, P. A. (1992). *Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo*. Moskva: Politizdat [in Russian].
11. Fuko, M. (1999). *Nadzirat' i nakazyvat'. Rozhdenie tjur'my* / Pod red. I. Borisovoj. Moskva: «Ad Marginem» [in Russian].
12. Kudrjavcev, V. N., Kazimirchuk, V. P. (1995). *Sovremennaja sociologija prava*. Moskva: Jurist [in Russian].
13. Lapaeva, V. V. (2012). *Tipy pravoponimaniya: pravovaja teorija i praktika*: monografija. Moskva: Rossijskaja akademija pravosudija [in Russian].
14. Lapaeva, V. V. (2016). Politiko-pravovoe razvitie postsovetsoj Rossii. *Trudy Instituta gosudarstva i prava RAN*, 1, 27–47 [in Russian].
15. Marochkin, I. Ye. (2012). Lehitymnist sudovoi vlady. *Problemy zakonnosti*, 118, 192–200 [in Ukrainian].
16. Marochkin, I. Ye., Moskvych, L. M., Nazarov, I. V. (2015). *Sudova vlada*: monohrafiia / Za zah. red. I. Ye. Marochkina. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
17. Rushchenko, I. P. (2001). *Sotsiolohiia zlochynnosti*. Kharkiv, Vyd-vo Nats. un-tu vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
18. 1Mul'timedijnaja platforma inoveshhanija Ukrainy «Ukrinform». Retrieved from URL: <https://www.ukrinform.ru/> [in Russian].
19. Herasina, L. M. (2009). Sociological discourse on the problems of the judiciary. *Sotsiolohiya v sytuatsiyi nevyznachenostey: materialy I Konhresu Sotsiologichnoyi Asotsiatsiyi Ukrayiny*, 438–440 [in Ukrainian].
20. Doverie k sudebnoj sisteme i sud'jam: chto izmenilos'. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/publication/122948-doverie-k-sudebnoy-sisteme-i-sudyam-chto-izmenilos/> [in Russian].
21. Grechin, A. S. (2001). *Sociologija pravovogo soznaniya*. Moskva: JuNITI–DANA [in Russian].

22. Garnik, K. Dovira do sudu ta imidzh sudovoyi vlady: yaki vony s'ohodni? Retrieved from <https://censor.net.ua/b3065355> [in Ukrainian].
23. Selivanov, V. M. *Pravo i vlada suverennoi Ukrainy*. Kyiv: «In Yure» [in Ukrainian].

Герасина Людмила Николаевна, доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ПРОБЛЕМЫ СОЦИОЛОГО-ПРАВОВОГО АНАЛИЗА СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ И ЕЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ

В статье в социолого-правовой парадигме исследуется судебная власть как неотъемлемая составляющая современного государства, как социально правовой институт (его элементы, черты, функции). Обобщены проблемы судебной социологии, которые нуждаются в научном анализе; доказано социологическим путем, что общественная роль и эффективность суда заключается не только в осуществлении функций правосудия, но и в преодолении правового нигилизма, коррумпированности и восстановлении социальной справедливости.

Ключевые слова: судебная власть, социально-правовой институт, эффективность судопроизводства, проблемы судебной социологии, доверие к суду.

Herasina Liudmyla Mykolaivna, Doctor of Sociology Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science of the Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

PROBLEMS OF SOCIOLOGICAL AND LEGAL ANALYSIS TO DEPARTMENT JUDICIAL AND ITS EFFICIENCY

***Problem setting.** Justice is the attribute of democratic power in the legal state, it by a necessary function and plays a substantial role in the recreation of the real law. The modern legal proceeding is acknowledged effective, if characterized not only realization directly of legal tasks but also achievement of social aims. The social role of department judicial, especially in Ukraine which aims to enter to the circle of the democratic European countries, needs proofs concerning its ability to incarnate the ideas of justice, principles of right and legality in life.*

***Recent research and publications analysis.** The problem analysis of department judicial is founded the classics of legal sociology, O. Kholms, R. Pound, J. Karbon'e, N. Luhmann, Dz. Frank, M. Foucault, B. Kistyakovskiy, M. Korkunov, P. Novgorodcev, L. Petrazhickiy, B. Chicherin, P. Sorokin; and later developed modern scientists K. Llewellyn,*

V. Kudryavcev, V. Kazimirchuk, V. Selivanov, V. Lapaeva, I. Ruschenko, I. Marochkinim but other.

Paper objective. *The primary objective of this article is to analyse in a sociological-legal paradigm a department judicial not only as part of the modern state system but also as a social and legal institute, with his elements, lines, functions; to rotin that him the public setting is effective realization of legal proceedings and proceeding in social justice.*

Paper main body. *The sociological analysis of department judicial allows to combine the doctrine of sociological jurisprudence, school of legal realism and institutional approach; to apply the analysis of the systems for the estimation of social connections of court with other organs of power and civil society; to probe efficiency of the Ukrainian court by concrete sociological researches. Important enough a problem became of exposure of level of sense of justice of judges and degree of influence of political elites, legal communication, experts on the real functioning of department judicial in Ukraine. Grounded problem of department judicial as a «social institute» on the basis of structure of social action, infrastructure, functions and public legitimation. Opening of social mechanism of department judicial is carried out by establishment of intercommunication between the actions of court and sense of justice and conduct of citizens which is the participant of judicial legal relations.*

A trust to the judicial system in Ukraine remains at low level. It was led to by results sociological research, conducted in 2018 year on the order of Center of Democracy and Supremacy of Right (1000 persons are polled). Every tenth from polled considers only, that operating judges answer the position; and suggest to enter more transparent procedure from the selection of new judges. Consequently, in the modern scientific co-ordinates of problem of judicial sociology it follows more expressly to differentiate: it is accordance of expectations of society to the actual results of activity of court; an estimation of justice is in the aspect of observance of principle of «equality of citizens before a law»; sociological estimation of stereotypes of conduct of judges; etc.

Conclusions of the research. *Social efficiency of court consists in ability on the basis of law and moral to settle legal conflicts, that arising up in society; to be the instrument of social control, guarantor of stability and law and order, what to lift the social value of Right.*

Keywords: *department judicial, socially-legal institute, efficiency of the legal proceeding, problems of judicial sociology, trust to the court.*

Клімова Галина Павлівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: klimova55@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6533-199X

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ – СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізуються сутність інноваційного суспільства і умови його становлення. *Розглядаються різноманітні інноваційні системи, які існують на макро-, мезо-, мікро- й локальному рівнях..* Розкривається зміст основних теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності національної інноваційної системи. Аналізуються особливості національної інноваційної системи. *Розглянуто умови її виникнення та розвитку. Проаналізовано роль держави в її формуванні.*

Ключові слова: *інновація, інноваційний розвиток, інноваційне суспільство, інноваційна політика, національна інноваційна система.*

Постановка проблеми. Аналіз процесу формування національної інноваційної системи є однією з найскладніших сучасних наукових проблем і ключовою для визначення шляхів подальшого розвитку українського соціуму. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з тим, що сучасне українське суспільство виявляється все більш залежним від неперервного та неминучого інноваційного прогресу як домінуючого способу соціального розвитку. Це обумовлено тим, що в сучасному світі боротьба йде, перш за все, не за володіння матеріальними ресурсами, а за здатність до нововведень. Тому джерелом конкурентної переваги виступає здатність конкретного суспільства з високою частотою генерувати раціональні ідеї та забезпечувати максимальний темп їх впровадження.

У зв'язку з цим теоретико-методологічний аналіз національної інноваційної системи, розгляд необхідних умов та основних шляхів її формування є надзвичайно важливою сферою сучасних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі широко обговорюються проблеми формування національної інноваційної системи. Вони перебувають у центрі уваги відомих науковців, як-то С. Глазьев, Є. Би-стрицький, І. Коваль, С. Крилова, М. Михальченко, Л. Мусіна, О. Попович,

С. Пролєєв, М. Рогоза, О. Старовойт та ін. В той же час ці проблеми залишаються одними з найбільш дискусійних, оскільки наукові підходи до їх розгляду, що використовуються різними дослідниками, значно відрізняються один від одного. Тим самим актуалізується необхідність проведення наукової концептуалізації даної проблематики, пов'язана з пошуком джерел формування та перспектив розвитку національної інноваційної системи.

У цьому зв'язку в статті ставиться *мета* – провести теоретико-методологічний аналіз сутності національної інноваційної системи, розглянути умови її виникнення та розвитку, проаналізувати роль держави в її формуванні.

Виклад основного матеріалу. Однією з глобальних характеристик нашого часу є затвердження інноваційного розвитку як домінуючого способу соціального оновлення, формування інноваційного суспільства, яке не просто є відкритим для інновацій, а безперервно генерує інновації різних видів і рівнів. Його функціонування повністю залежить від швидкості впровадження нового знання в усі сфери суспільного життя. Таке суспільство характеризується зростаючою динамічністю складних соціальних трансформацій, обумовлених інтенсивністю розвитку і широким поширенням соціального прогресу. Воно займається безперервним практичним втіленням нових ідей, винаходів у вигляді інноваційних продуктів праці або технологій їх створення, методів організації і управління виробництвом для поліпшення всіх якісних і кількісних економічних та інших соціальних показників як на мікро-, так і на макрорівні [1, с. 15].

Становлення інноваційного суспільства – це довгий та складний процес, якому сприяють наступні чинники: послідовна і довгострокова інноваційна політика держави з чітко сформульованими цілями і завданнями; раціональне використання наявного інноваційного потенціалу як фундаменту для реалізації інноваційної політики і формування інноваційного суспільства; зміцнення співпраці між науково-дослідним, освітнім і виробничим секторами; цільова підтримка найважливіших напрямів науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок; комерціалізація інновацій; залучення іноземних інвестицій транснаціональних корпорацій; постійне вивчення і впровадження кращого міжнародного досвіду щодо інноваційного розвитку економіки суспільства в цілому [2, с. 91–92].

Як свідчить досвід індустріально розвинених країн, становлення інноваційного суспільства розпочинається з формування національної інноваційної системи, орієнтованої на отримання і використання нових наукових знань, сприяння розвитку передових технологій, НДДКР, підвищення якості людського капіталу.

Загальні методологічні принципи інноваційної системи були сформульовані ще в 80–90-х рр. ХХ ст. західними вченими (Б. Лундвалл, Р. Нельсон,

К. Фрімен, Ф. Хайек та ін.). Згодом їх концепція набула подальшого розвитку зусиллями великої кількості дослідників (С. Глазьев, О. Голіченко, Н. Іванова, В. Іванов та ін.).

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) визначає інноваційну систему як сукупність інститутів приватних та державних секторів, які індивідуально і у взаємодії забезпечують розвиток й поширення нових технологій [9].

Особлива роль інституційної складової в процесі формування та розвитку інноваційної системи відображена в позиції Н. І. Іванової, згідно з якою під інноваційною системою розуміється сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів (дрібні і великі компанії, університети, державні лабораторії, технопарки, інкубатори), а також комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, які забезпечують інноваційні процеси і мають потужне національне коріння, традиції, політичні та культурні особливості [3, с. 187].

З погляду В. В. Іванова, інноваційна система являє собою національно-регіональну систему господарюючих суб'єктів, що взаємодіють в процесі виробництва, розповсюдження та використання нового економічно вигідного знання, напрямки діяльності якої визначаються державною економічною політикою і регламентуються відповідною нормативною базою [4].

Б. Г. Салтиков інноваційну систему розглядає як сукупність всіх діючих суб'єктів та їх відносин, що забезпечує просування нових знань до їх використання [5]. Беручи до уваги і високо оцінюючи наведені позиції вчених, можна стверджувати, що інноваційна система представляє сукупність всіх взаємодіючих в процесі виробництва господарюючих суб'єктів, які беруть участь у створенні та розповсюдженні як нових знань, так і інноваційних технологій, що спрямовані на реалізацію стратегічних цілей сталого розвитку соціально-економічної системи і сприяють підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів даної системи.

Інноваційні системи різноманітні. Узагальнюючи існуючі у науковій літературі точки зору, слід виділити інноваційні системи, які існують на макро-, мезо-, мікро- й локальному рівнях. На макрорівні мова йде про світову інноваційну систему, міжнародні та транснаціональні системи, які є її компонентами, а також про національну інноваційну систему (НІС). На мезорівні виділяють регіональні інноваційні системи, на мікрорівні – галузеві (кластерні) інноваційні системи, а на локальному рівні – інноваційну систему конкретного підприємства.

Національні інноваційні системи окремих країн істотно відрізняються одна від одної, що проявляється у виборі пріоритетів і завданнях інноваційного

розвитку, механізмах взаємодії приватного й державного секторів, значенні великого і малого бізнесу, співвідношенні фундаментальних та прикладних досліджень і розробок, динаміці розвитку і у галузевій структурі інноваційної діяльності. Відповідно до цього у світовій практиці виділяється декілька основних моделей національних інноваційних систем: європейсько-американська, японська, південно-східноазиатська та альтернативна інноваційна система.

Європейсько-американська модель інноваційної системи заснована на переважному розвитку і використанні власного науково-технологічного потенціалу для генерування інноваційного продукту, на повному циклі інноваційного процесу, включаючи появу наукової ідеї, виробництво інноваційного продукту і його реалізацію, за умови розвитку фундаментальної науки, що фінансується державою, і активної участі підприємництва.

Японська модель інноваційної системи орієнтована на використання зарубіжного науково-технічного потенціалу, доопрацювання нових знань і впровадження нововведень в економіку.

Для моделі інноваційної системи нових індустріальних країн Південно-східної Азії (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг) характерні наступні ознаки: сприятливий інвестиційний клімат, високі темпи розвитку науки і інновацій, що забезпечує потреби експортноорієнтованих галузей, що виробляють технічно складні товари (електроніку і автомобілі), широкий доступ населення до різних форм освіти.

Відмінними рисами альтернативної моделі інноваційної системи виступають: зниження об'єму НДДКР, низький рівень розвитку електронної промисловості, незначна питома вага експортної продукції за умови ефективного розвитку окремих галузей легкої промисловості.

Інноваційні моделі, які характерні для провідних «інноваційних» країн, не підходять для України в «чистому» вигляді. Так, європейсько-американська модель вимагає значних фінансових вкладень на всіх стадіях інноваційного процесу, зацікавленості в здійсненні інновацій з боку національних підприємств, наявності дослідницької бази підприємств і ЗВО, розвинених партнерських стосунків між державою, бізнесом і академічними кругами. В Україні ж склалося в цьому відношенні складна ситуація, зламати яку навряд чи вдасться в найближчій перспективі.

Що ж до японської моделі національної інноваційної системи, то вона заснована на використанні і впровадженні зарубіжного науково-технічного потенціалу з подальшим його нарощуванням усередині країни. Основним обмеженням в цьому випадку виступає конкурентна стратегія розвинених країн. Нині український інноваційний бізнес не здатний конкурувати з великими іноземними компаніями, що мають не лише значний досвід в цій сфері, але і величезні ресурси.

З урахуванням об'єктивних тенденцій розвитку національної економіки для України прийнятною є модель національної інноваційної системи, яка заснована на використанні власного науково-технічного потенціалу із залученням іноземних інвестицій і технології. Формування і розвиток ефективного інноваційного сектора повинні здійснюватися із залученням передових досягнень науки і техніки, що включають як вітчизняні винаходи (у разі їх конкурентоспроможності з іншими країнами), так і іноземні «ноу-хау», що перевершують по рівню ефективності застосування вітчизняні науково-технічні можливості.

Основні напрями розвитку НІС в Україні визначені у прийнятій «Концепції розвитку національної інноваційної системи», серед яких:

1. Створення конкурентоспроможного вітчизняного сектору наукових досліджень шляхом збільшення частки наукових та науково-технічних досліджень спрямованих на створення нових видів інноваційної продукції, врахування кон'юнктури світового ринку під час визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності; інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок до світової інноваційної системи; реформування системи освіти з урахуванням вимог європейських стандартів і збереження культурних та інтелектуальних національних традицій.

2. Забезпечення розширеного відтворення знань на основі інтеграції діяльності вищих навчальних закладів, академічних та галузевих наукових установ шляхом підвищення рівня фондоозброєності державного сектору наукових досліджень і розробок, концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, створення умов для організації високотехнологічного виробництва; посилення взаємодії освіти та науки, створення університетів дослідницького типу на базі провідних ВНЗ.

3. Забезпечення розвитку системи фінансово-кредитної підтримки реалізації конкурентоспроможних науково-технічних та інноваційних програм шляхом забезпечення розвитку мережі спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ, розширення їх прав на участь у створенні корпоративних інвестиційних фондів; створення умов для інвестування венчурного капіталу у високотехнологічні інноваційні проекти; упровадження механізму надання на конкурсній основі грантової підтримки вченим.

4. Забезпечення розвитку виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури шляхом підтримки малого інноваційного бізнесу; створення економічних стимулів розвитку наукових парків на базі вищих навчальних закладів, технологічних парків, технополісів та інших інноваційних структур.

5. Забезпечення розвитку ефективної інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової інфраструктури інноваційної діяльності шляхом реформування системи науково-технічної інформації, розширення можливостей доступу до інформації юридичних та фізичних осіб через Інтернет.

6. Створення умов для трансферу технологій та підвищення ефективності охорони прав інтелектуальної власності шляхом формування та забезпечення розвитку ефективної системи капіталізації результатів інтелектуальної діяльності.

7. Забезпечення підвищення рівня інноваційної культури суспільства шляхом популяризації інноваційної діяльності через ЗМІ, упровадження навчальних програм, спрямованих на виховання у молоді творчого мислення та позитивного ставлення до інновацій [6].

Незважаючи на відмінності в моделях національної інноваційної системи, проте, слід зазначити, що об'єднуючою рисою для них є лідерство держави. Жодна національна система не була побудована без активної участі держави.

Держава здатна задавати «правила гри» в інноваційній сфері за рахунок здійснення інноваційної політики, яка визначається державною науково-технічною політикою і політикою в області охорони інтелектуальної власності.

В узагальненому вигляді інноваційна політика держави може бути визначена як взаємопов'язана сукупність заходів органів державної влади, спрямованих на забезпечення стимулюючої дії на суб'єктів економіки і суспільства в цілому з метою випуску ними нових конкурентоздатних видів продукції, розробки і впровадження нових прогресивних технологій, нововведень організаційного, економічного, соціального і іншого характеру.

В якості основних елементів державної інноваційної політики можуть бути виділені: законодавче забезпечення інноваційної політики; формування і сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; прогнозування інноваційної активності в суспільстві; планування і програмування заходів інноваційної політики; захист прав на інтелектуальну власність; податкове стимулювання інноваційної діяльності; амортизаційне стимулювання інноваційної активності; сприяння розвитку інноваційноорієнтованого малого підприємництва; стимулювання розвитку науки і освіти як найважливіших умов інноваційної активності в суспільстві; безпосереднє державне інвестування в інноваційні проекти; формування сприятливої інноваційної культури.

Як показує світовий досвід, основною роллю держави при формуванні національної інноваційної системи є стимулювання активності підприємницького сектору в розробці інноваційних продуктів і фінансуванні інноваційної діяльності.

Найважливішим напрямом стимулювання інноваційних процесів за кордоном є надання податкових пільг науковим організаціям, а також підприємствам і інвесторам. Це дозволяє державі цілеспрямовано стимулювати інноваційну активність в пріоритетних галузях, впливати не лише на структуру і чисельність наукових організацій, але і на структуру виробництва.

У більшості країн (Канада, США, Японія, Франція та ін.) передбачається 100% виключення з оподаткованого доходу витрат на інновації, а в окремих

країнах стимули навіть перевищують інвестиції (наприклад, в Австралії податкова пільга складає 150%).

У ряді промислово розвинених країн, окрім податкових пільг, використовуються і інші методи підтримки інноваційної діяльності, наприклад, гранти і субсидії. Широке поширення отримала система прискореної амортизації основних засобів, призначених для використання у сфері наукових розробок, створення кластерів [7, с. 37; 8; 9].

У цілому прийнято виділяти три основні державні стратегії підтримки інноваційної діяльності: стратегія активного втручання; стратегія децентралізованого регулювання; змішана стратегія.

Державна стратегія активного втручання виходить з визнання інноваційної діяльності як детермінуючого фактору росту національної економіки. При цій стратегії мають місце тісні зв'язки між органами державного управління та товаровиробниками. Держава виконує не тільки орієнтуючі функції, але і відіграє активну роль в організації та фінансуванні багатьох важливих наукових програм і проєктів.

Стратегія активного втручання активізує інноваційну діяльність в Японії, Франції, Нідерландах та інших країнах.

При здійсненні стратегії децентралізованого регулювання, яка використовується у США, Великобританії та ряді інших країн, держава зберігає за собою лідируючі позиції, але при цьому відсутні жорсткі директивні зв'язки, які є характерними для стратегії активного втручання. Воно пропонує суб'єктам господарювання створені в держсекторі науково-технічні нововведення і створює інфраструктуру інноваційної сфери, формує сприятливі умови для підвищення інноваційної активності всіх учасників інноваційної діяльності, виділяє державні ресурси для створення початкового попиту на нововведення.

Змішана державна стратегія активізації інноваційної діяльності характерна для Швеції та інших країн, в економіці яких значна частина припадає на державний сектор. Держава зацікавлена у підтримці високого експортного потенціалу галузей цього сектора. У цьому зв'язку вона використовує по відношенню до державних підприємств стратегію активного втручання, а до решти – стратегію децентралізованого регулювання.

Крім того, за кордоном держава виконує функцію додаткового стимулювання, яка реалізується за допомогою інструментів економічної політики (кредит, податки, антитрестове законодавство, регулювання міжнародного обміну технологіями та ін.), що сприяє суттєвому зменшенню вартості її ресурсів, а також підвищенню їх доступності та якості.

Висновки. Таким чином, реальний шлях входження в глобальний інноваційний простір – це розвиток власної національної інноваційної системи за допомогою адаптації успішного зарубіжного досвіду до національних осо-

бливостей і інтегрування її у світове господарство шляхом проведення ефективної державної інноваційної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клімова Г. П. Інноваційне суспільство – новий історичний етап цивілізаційного розвитку. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні*: монографія / за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків, Право, 2015. С. 8–40.
2. Монахов И. А. Инновационные стратегии государств-лидеров – важнейшее условие преодоления кризиса и устойчивого развития на перспективу. *Инновации*. 2011. № 10. С. 87–94.
3. Иванова Н. Национальные инновационные системы. Москва, Наука, 2002. 344с.
4. 4. Иванов В. В. Проблемы формирования российской инновационной политики. *ЭКО*, 2006. № 1. С. 47–58.
5. Салтыков Б. Г. Национальная инновационная система: проблемы и перспективы URL: <http://www.novaman.ru> (дата обращения: 18.08.2018).
6. Концепція розвитку національної інноваційної системи: розпорядження Каб. Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (дата звернення: 19.08.2018).
7. Курочкин А. А. Малыгин М. Л. Шевчук Л. В. Анализ механизмов стимулирования инновационной деятельности за рубежом. *Инновационная деятельность*. 2010. № 2. С. 35–43.
8. Харт Д. А. Инновационные кластеры: основные идеи. Институт региональных инновационных систем. URL: <http://www.innosys.spb.ru/?id=886> (дата обращения: 20.08.2018).
9. Хасаев Г. Р., Михеев Ю. В. Кластеры – современные инструменты повышения конкурентоспособности региона (через партнёрство к будущему) Часть 1. URL: <http://www.compass-r.ru/st-5-03-1.html> (дата обращения: 21.08.2018)

REFERENCES

1. Klimova, G. P. (2015). Innovacijne suspil'stvo – novij istorichnij etap civilizacijnogo rozvitku. *Konceptual'ni zasadi stanovlennja innovacijnogo suspil'stva v Ukraini*: monografija / za red. Ju. Atamanovoї, G. Klimovoї. Kharkiv: Pravo. 8–40 [in Ukrainian].
2. Monahov, I. A. (2011). Innovacionnye strategii gosudarstv-liderov – vazhnejshee uslovie preodolenija krizisa i ustojchivogo razvitija na perspektivu. *Innovacii*, 10, 87–94 [in Russian].
3. Ivanova, N. (2002). Nacional'nye innovacionnye sistemy. Moskva: Nauka [in Russian].
4. Ivanov, V. V. (2006). Problemy formirovaniya rossiyskoj innovatsionnoj politiki. *EKO*, 1, 47–58 [in Russian].
5. Saltykov, B. G. Nacional'naja innovacionnaja sistema: problemy i perspektivy. Available at <http://www.novaman.ru> [in Russian].

6. Koncepcija rozvitku nacional'noi innovacijnoi sistemi: rozporjadzhennja Kab. Ministriv Ukraïni vid 17.06.2009 № 680-r. Available at <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> [in Ukrainian].
7. Kurochkin, A. A. Malygin, M. L. Shevchuk, L. V. (2010). Analiz mehanizmov stimulirovanija innovacionnoj dejatel'nosti za rubezhom. *Innovacionnaja dejatel'nost'*, 2, 35–43 [in Russian].
8. Hart, D. A. (1997) Innovacionnye klasteri: osnovnye idei. Available at <http://www.innosys.spb.ru/?id=886> [in Russian].
9. Hasaev, G. R., Miheev, Ju. V. Klasteri – sovremennye instrumenty povyshenija konkurentosposobnosti regiona (cherez partnjorstvo k budushhemu) Chast' 1. Available at <http://www.compass-r.ru/st-5-03-1.html> [in Russian].

Климова Галина Павловна, доктор философских наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ – СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПРИОРИТЕТ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье анализируются сущность инновационного общества и условия его становления. Рассматриваются разнообразит инновационные системы, которые существуют на макро-, мезо-, микро- и локальном уровнях. Раскрывается содержание основных теоретико-методологических подходов к пониманию сущности национальной инновационной системы. Анализируются особенности национальной инновационной системы. Рассмотрены условия ее возникновения и развития. Проанализирована роль государства в ее формировании.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, инновационное общество, инновационная политика, национальная инновационная система.

Klimova Galina Pavlivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

FORMATION OF A NATIONAL INNOVATION SYSTEM IS A STRATEGIC PRIORITY FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SOCIETY

The article analyzes the essence of an innovative society and the conditions for its formation. Varieties of innovative systems that exist at the macro, meso, micro, and local

levels are considered. The content of the main theoretical and methodological approaches to understanding the essence of the national innovation system is discussed. The peculiarities of the national innovation system are analyzed. Consider the conditions of its origin and development. The role of the state in its formation is analyzed.

Problem setting. One of the global characteristics of our time is the approval of innovative development as the dominant mode of social renewal, the formation of an innovative society that is not just open to innovation. It constantly generates innovations of various types and levels. Its functioning depends entirely on the speed of the introduction of new knowledge into all spheres of public life. Such a society is characterized by the growing dynamics of complex social transformations due to the intensity of development and widespread social progress. It deals with the continuous practical implementation of new ideas, inventions in the form of innovative products of labor or technologies for their creation, methods of organization and management of production to improve all qualitative and quantitative economic and other social indicators at both micro and macro levels.

Recent research and publications analysis. In the scientific literature, the problems of the formation of the national innovation system are widely discussed. They are at the center of attention of well-known scholars (S. Glazyev, E. Bistritsky, I. Koval, S. Krylov, M. Mikhalchenko, L. Musina, A. Popovich, S. Prolyev, M. Rogoz, O. Starovoit, and others.).

Paper objective – to provide theoretical and methodological analysis of the essence of the national innovation system, to consider the conditions of its origin and development, to analyze the role of the state in its formation.

Paper main body. The formation of an innovative society is a long and complicated process, supported by the following factors: 1. consistent and long-term innovation policy of the state, with well-defined goals and objectives;

2. rational use of existing innovative potential as a foundation for implementing innovation policy and the formation of an innovative society;

3. strengthening cooperation between research, education and production sectors;

4. targeted support of the most important areas of research and development;

5. commercialization of innovations;

6. attraction of foreign investments of transnational corporations;

7. continuous study and implementation of best international experience in the innovative development of the economy of society as a whole

As the experience of industrialized countries shows, the formation of an innovative society starts with the formation of a national innovation system geared towards obtaining and using new scientific knowledge, promoting the development of advanced technologies, research and development, and improving the quality of human capital. The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) defines an innovation system as a set of private and public sector institutions that individually and in collaboration provides the development and dissemination of new technologies

Innovative systems are diverse. Summarizing the points of view in the scientific literature, one should highlight the innovative systems that exist at the macro, meso, micro, and local levels. At the macro level, we are talking about the global innovation system, international and transnational systems that are its components, as well as the national

innovation system (NIS). On the meso-regional highlight regional innovation systems, at the micro-level – industry (cluster) innovation systems, and at the local level – the innovation system of a particular enterprise.

National innovation systems of individual countries differ significantly from one another, which is manifested in the choice of priorities and objectives of innovation development, mechanisms of interaction between the private and public sectors, the importance of large and small businesses, the ratio of fundamental and applied research and development, the dynamics of development and the sectoral structure of innovation activity. Accordingly, in the world practice, several basic models of national innovation systems are distinguished: the European-American, Japanese, South-East Asian and alternative innovation system.

As the world experience shows, the main role of the state in the formation of national innovation systems is to stimulate the activity of the entrepreneurial sector in the development of innovative products and the financing of innovation activities.

Conclusions of the research. *The most important direction of stimulation of innovative processes abroad is to provide tax privileges to scientific organizations, as well as enterprises and investors. This allows the state to stimulate innovation activity in priority sectors, to influence not only the structure and number of scientific organizations, but also the structure of production.*

Keywords: *innovation, innovative development, innovative society, innovation policy, national innovation system.*

Кривошеїн Віталій Володимирович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна
e-mail: 1–704@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-3380-7850

РИЗИК ЯК ГАВЕРНМЕНТАЛЬНА СТРАТЕГІЯ: СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ В УМОВАХ НОВОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПАРАДИГМИ

Показано, що предметом фуколдіанського дослідження ризиків є дискурси ризику, які можуть включати як раціональний, так і ірраціональний компоненти, як експертне знання, так і знання простих людей. Відповідно до цих уявлень ризик розуміється як гавернментальна стратегія, що заснована на ризик-сприйнятті індивідів, які здійснюють постійний моніторинг своєї тілесності, керуючись цілями неоліберальної біополітики. Саме ж ризик-сприйняття, по суті, соціально і культурно сконструйоване структурами, які претендують на виробництво експертного знання як «істини». Відповідно, змінюється характер соціальної стратифікації: тепер населення постає у вигляді різних груп ризику в залежності від його ступеня.

Ключові слова: дискурс ризику, знання, дисциплінарна влада, біополітика, гавернментальність, ризик-сприйняття.

Вступ. Дослідницький ландшафт ризиків, що виникають у сучасному суспільстві, обумовлюється двома групами підходів – об’єктивістською (реалістичною) та суб’єктивістською (соціокультурною). У рамках першої групи підходів ризик тлумачиться як об’єктивний і цілком пізнаваний факт (потенційна небезпека або вже заподіяна шкода), який може бути визначений незалежно від соціальних процесів і культурного середовища, тоді як друга група підходів ґрунтується на припущенні, що сприйняття ризиків як пересічними людьми, так й експертами значною (а інколи – вирішальною) мірою залежить від політичного і культурного контекстів [7].

На Заході, за спостереженням Дебори Лаптон [30, р. 25], у рамках соціокультурної групи підходів до вивчення ризиків сформувався три дослідницькі рамки: 1) культурно-символічна теорія, розвинена Мері Дуглас та її колегами, фокусується на проблемах взаємності «Особистості» й «Іншого» з особливим інтересом до того, як людське тіло символічно і метафорично використовується в дискурсі і практиках навколо проблеми ризику; 2) теорія

«суспільства ризику», фундаторами якої є Ульрік Бек і Ентоні Гідденс, робить наголос на макросоціальних змінах, що породжуються виробництвом ризиків при переході до високої / рефлексивної модернізації; 3) теорія «калькулятивної раціональності», запропонована Мішелем Фуко, адепти якої вважають, що «правда про ризик» конструюється за допомогою людського дискурсу, стратегій, практик та інституцій; їх цікавить те, яким чином різні концепції ризику породжують специфічні норми поведінки, котрі можуть бути використані для мотивування індивідів до вільної участі в процесах самоорганізації в ризикогенних ситуаціях [14]. Тобто уявлення про те, що є ризикованим, а що не є таким, стали соціально і культурно конструюватися і набувати форму дискурсу, який, за М. Фуко, складається з трьох компонентів: 1) слова, що виражають квінтесенцію домінуючого знання; 2) адекватні знанню соціальні практики і правила; 3) знання, яке формує певні владні відносини. По суті, М. Фуко цікавить не природа ризику, а знання про те, що є ризиком. Саме знання виробляє істину про ризик, що є головним (ф) актором усіх подальших рішень і дій, «знання і влади, істини і влади» [12, с. 286]. Як пише М. Фуко, «знання ніколи не може бути «незацікавленим»: знання – це і зло, і сила... Влада породжує знання, а знання є влада» [10, с. 21].

У цьому контексті виявляється вельми актуальним розкриття змісту фуколдіанського модусу ризику в рамках нової парадигми управління – гавернментальності (фр. *gouvernementalité*). Цей термін складається з двох слів: управління і ментальність, що дозволяє виявити відносини між двома полюсами управління: формами правління, за допомогою яких різні владні структури керують населенням, і технологіями самодисципліни, саморефлексії, самораціоналізації, що дають індивідам можливість проявити свою суб'єктивність: «управління індивідами за допомогою їхньої власної істини», яка початково сформована експертним знанням [24, р. 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фуколдіанський концепт «гавернментальність» було швидко сприйнято соціальними вченими, що призвело до виникнення нового дослідницького напрямку – *governmentality studies* – спочатку в англосаксонському просторі [21–22; 26; 28; 31–33], а потім і в інших культурно-мовних ареалах, зокрема – німецькому [20; 29]. Сьогодні термін «гавернментальність» розглядається в двох значеннях: 1) як реальні соціальні практики гавернментальної раціональності у вигляді добровільної самоактуалізації влади індивідів над самими собою, що мотивовано метою уникнення та мінімізації ризиків, що вимагає появу і розвиток таких структур, як фітнес-клуби, медичні центри дієтичного харчування, центри краси тощо; 2) теоретико-методологічний інструментарій, за допомогою яко-

го стає можливим вивчати ризики в контексті їх конструювання і особливе ризик-сприйняття [6].

Інколи гавернментальність ототожнюють з владоментальністю. Так, Ольга Волкова пропонує визначати владоментальність як «спосіб існування акторів у соціальних просторах, що має на увазі формування і використання в них інститутів, методів і практик, які дозволяють впливати на інших акторів, спонукаючи їх до певного типу дій або реакцій», а, відповідно, «режими владоментальності – це способи її функціонування, тобто сукупності практик, засобів і методів, за допомогою яких регулюються відносини керівництва і підпорядкування між акторами в соціальних просторах» [1, с. 19].

Серед українських авторів проблему ризиків досліджували Михайло Требін [9], Вікторія Погрібна [8], Олександра Дейнеко [3], Людмила Калашнікова [4], Надія Чудик-Білоусова [19] та ін. Проте в Україні ризики у контексті гавернментального суспільства практично не досліджувалися.

Мета і завдання. Метою статті є розкриття сутнісних властивостей ризику в умовах нової управлінської парадигми – гавернментальності. Для досягнення цієї мети вирішуються наступні завдання: 1) охарактеризувати дискурс ризику в контексті теорії влади М. Фуко; 2) прослідкувати трансформацію влади-панування на дисциплінарну владу та утвердження нової управлінської парадигми – гавернментальності – в західноєвропейському просторі; 3) визначити специфіку виробництва ризиків в умовах гавернментального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Застосовуючи фуколдіанську методологію соціологічного аналізу до проблематики ризиків, виявляється, що предметом такого дослідження є не істинне або фіктивне розуміння ризику і не природа ризику, а дискурси ризику, які можуть включати як раціональний, так і ірраціональний компоненти, як експертне знання, так і знання простих людей. У силу цього далеко не всі компоненти дискурсу валідні. Тобто «істина» про ризик є не те, що знають і говорять окремі індивіди, включаючи експертів-ризикологів, а те, що інституційно «істинно», є знанням, сформованим смислопороджуючими інститутами в цілому. Саме це знання утворює домінуючий дискурс для людей у конкретний історичний період. «Дискурс таємно спочиває на вже сказаному» [10, с. 69], – заявляє М. Фуко. Хоча в цьому сказаному може бути об'єктивно замало істини, бо в мисленні і знаннях можуть бути «використані переривчастості і відмінності, поняття порога, розриву і перетворень, опис рядів і кордонів» [10, с. 55]. Дискурс як знання-влада сильніше за будь-яку політичну або військову силу спочатку змінює мислення людей, а потім і існуючі соціальні інститути, їх функції. Тому в інтерпретації ризику не можна не враховувати «політизований, ангажований» компонент, ігнорувати ірраціональне, парадоксальне, що міститься в дискурсі. Люди

визначають, що дуже ризиковано, а що ні, приймають рішення і діють, виходячи із влади знання – конкретного дискурсу про ризики.

Відправним методологічним постулатом М. Фуко є твердження про те, що певна форма знання проявляє владу над іншою і тим самим встановлюється соціальний контроль у суспільстві. Заможні і незаможні, вільні і ув'язнені, розумово здорові і божевільні розмовляють різними мовами, мають різні форми знань. На думку соціолога, мова і влада нерозривні. Причому не люди, конкретні правителі, а існуючі в мові символи, імена в кінцевому рахунку визначають її характер: «влада – це не якийсь інститут або структура, не якась певна сила, якою хтось був би наділений: це ім'я, яке надають складній стратегічній ситуації в даному суспільстві» [13, с. 193]. М. Фуко пропонує розуміти владу як «множинність відносин сили, які іманентні області, де вони здійснюються і які конститутивні для її організації»; «гру, яка шляхом безперервних битв і зіштовхнень їх трансформує, підсилює й інвертує»; «опори, які ці відносини сили знаходять одна в одній у такий спосіб, що утворюється ланцюг або система, або, навпаки, зміщення і протиріччя, які їх одна від одної уособлюють»; «стратегії, в середині яких ці відносини сили досягають своєї дієвості, стратегії, загальний абрис або ж інституціональна кристалізація яких втілюється в державних апаратах, у формулюванні закону, у формах соціального панування» [13, с. 191–192]. Він стверджує, що «влада не є щось, що придбається, виривається або розподіляється, дещо таке, що утримують або упускають; влада здійснюється із незчислених точок і в грі гнучких відносин нерівності» [13, с. 194].

Головним поняттям фуколдіанського аналізу влади стає дисципліна, яка формує підданих відповідно до заданих стандартів. Владу у М. Фуко не прив'язана до конкретних структур і способів примусу: при «мікрофізичному» підході «влада розуміється не як надбання, а як стратегія»; «впливу панування приписуються не «присвоєнню», а механізмам, тактикам, технікам, діям»; в ній треба бачити «мережу незмінно напружених, активних відносин, а не привілей, яким можна володіти»; «відносини влади проникають у саму товщу суспільства» [14, с. 41].

Розвиток знання призводить до зміни характеру влади, інститутів соціального контролю, і здійснюється це через зміни норм дискурсу. Так, в європейській культурі протягом 1757–1830 рр. внаслідок формування раціональної епістеми – характерної для конкретного історичного періоду системи мислення, відбувається заміна езекуцій злочинців на контроль над ними за допомогою певних тюремних правил, що призвело до раціоналізації і бюрократизації системи покарання і нагляду. Ця система, по суті, уособлювала собою дисциплінарну владу, яка приходила на зміну владі-панування. Нова влада стала менш жорстокою, але не більш людиною. Дисциплінарна влада харак-

теризується, за визначенням М. Фуко, перш за все тим, що вона має бути орієнтована не на вилучення продуктів, частини часу або будь-якого виду служби, що було характерно для влади-панування, а на «повне охоплення – принаймні, вона прагне бути таким вичерпним охопленням – тіла, жестів, часу, поведінки індивіда... Дисциплінарна влада не точкова, а навпаки, вона має на увазі процедуру безперервного контролю. У дисциплінарній владі ви перебуваєте не в тимчасовому розпорядженні кого-то, але під чийось постійним наглядом або, принаймні, в ситуації спостереження за вами... ви видимі, ви в постійній ситуації спостереження» [16, с. 64–65]. На відміну від влади-панування нова дисциплінарна влада стала більш ефективною і знеособленою і поширювалася не тільки на злочинців, а на все суспільство. По суті, дисциплінарна влада дозволяла контролювати всіх людей, причому виявляти не тільки те, що вони робили, але і те, що вони хотіли або могли б зробити: «дисциплінарна влада впливає безперервно, причому звернена вона не на промах або завдану шкоду, а на якусь поведінкову віртуальність. Ще до того, як вчинок буде здійснений, має бути відмічене щось, що дозволяє дисциплінарній владі втрутитися – втрутитися в даному разі до скоєння вчинку, до тіла, жесту або слова, на рівні віртуальності, схильності, волі; на рівні душі» [16, с. 70]. Як наслідок – виникає паноптізм, коли здійснюється «оточення тіл індивідів абсолютною і постійною видимістю» [16, с. 70]. Причому ті, за ким спостерігають, знають, що вони піддаються контролю, але не знають точний час, коли посадові особи контролюють їх.

Олег Кільдюшов інтерпретує думки М. Фуко щодо еволюції держави в період ранніх буржуазних революцій таким чином: якщо раніше політична влада контролювала тіла, а духовна – душі підданих, то нове гавернементалістське мистецтво управління «об'єднувало обидва завдання, здійснюючи нагляд над душею і тілом людини – громадянином нового буржуазного суспільства. Його метою було сформувати нових суб'єктів, які – в силу «власних» переконань і моралі – прагнуть до підвищення добробуту і продуктивності своєї праці, що приносить користь для державця, його території і самого населення». Фуколдіанська критика «гавернементалістського розуму» показує, що «управління, на відміну, наприклад, від теорії суверенної влади в «Левіафані» Томаса Гоббса, вже не може обмежуватися одним лише раціональним страхом підданих, а намагається структурно і змістовно визначати когнітивну рамку для мислення суб'єктів, які стали об'єктами регулювання з боку держави епохи модерну» [5, с. 18].

Виходячи з цього, М. Фуко виокремлює такі технологічні особливості дисциплінарної влади: 1) ієрархічний нагляд – можливість посадових осіб здійснювати контроль за сферами, які перебувають в зоні їх впливу; 2) нормативістські судження – повноваження посадових осіб виносити судження

про порушення поведінкових норм і, відповідно, карати порушників; 3) інспектування тих, за ким спостерігають.

Таким чином, дисциплінарна влада і адекватне їй дисциплінарне суспільство, засновані на «торжестві» раціональності, в першому наближенні сприяють мінімізації ризиків різного роду соціальної девіації. Дисциплінарна влада не тільки формує раціональну дисциплінарну людину за допомогою залежності через інтеграцію, але латентно породжує різного роду інших, використовуючи механізм залежності через маргіналізацію і виключення [27]. Тобто, якби не було дисциплінарного суспільства, не було і ризиків відповідної девіантної поведінки.

Крім того, виникають ризики ослаблення індивідуалізації. «Дисциплінарна система, – пише французький соціолог, – створена, щоб працювати самостійно, і розпоряджається і керує нею не стільки індивід, скільки функція, яку виконує цей індивід, проте її може виконувати й інший... , хто розпоряджається однією дисциплінарною системою, сам входить у більш велику систему, яка, в свою чергу, наглядає за ним і у якій він піддається дисциплінуванню. Таким чином, має місце ослаблення індивідуалізації у напрямку догори» [16, с. 73]. Звідси випливають ризики того, що в сучасному суспільстві керівники вищих ланок вельми скуті в прояві власної суб'єктивності. Не випадково виникають проблеми з підбором творчо мислячих та ініціативних керівників. Справа не в тому, що люди стали гірше мислити, а в силі влади дискурсу: «Це означає, що не можна говорити про що завгодно в будь-якій період часу; що нелегко сказати щось нове; що зовсім недостатньо просто відкрити очі, звернути увагу або щось усвідомити для того, щоб перед нами негайно висвітилися нові об'єкти» [10, с. 104]. М. Фуко наполягає: «Дисциплінарна влада має своєю фундаментальною особливістю виробництво покірних тіл, полегшення тіл функцією-суб'єктом. Вона виробляє, вона поширює покірні тіла, вона є індивідуалізуючою [тільки тому, що] індивід в її рамках є не що інше, як покірне тіло... десуб'єктивізація, денормалізація, депсихологізація з необхідністю мають на увазі руйнування індивіда як такого» [16, с. 74–75].

Дисциплінарна влада робить суспільство уразливим, бо її громадяни ризикують залишитися без особистостей, яких витісняють відчужені, дисциплінарні індивіди. Очевидно, що дисциплінарна влада має не тільки ненавмисні наслідки для соціально-економічного розвитку суспільства, а й ненавмисні наслідки для природи людини. У русі подібного міркування М. Фуко стверджує: «Ризик панування над іншими і здійснення над ними тиранічної влади корениться саме в тому факті, що ми перестаємо дбати про себе і стаємо рабами власних бажань. Але якщо ви дбаєте про себе як треба, тобто якщо ви онтологічно знаєте, хто ви такі, тобто якщо ви знаєте ще і на що ви здатні; якщо ви знаєте, що таке для вас бути громадянином в місті, бути господарем

будинку в oikos'є; якщо ви знаєте, чого ви повинні боятися і чого не повинні; якщо ви знаєте, на що слід сподіватися і, навпаки, що має бути для вас абсолютно байдужим; нарешті, якщо ви знаєте, що у вас не повинно бути страху смерті – ну що ж! – ось тоді-то ви не можете зловживати вашою владою над іншими» [18, с. 251–252].

Зараз розпочався процес «заміни суспільства панування суспільством дисциплінарним [і далі] гавернментальним суспільством; в реальності ми маємо трикутник: панування-дисципліна-управління, який має своєю головною метою населення і невід'ємні механізми безпеки» [24, р. 19]. На думку Сергія Кравченка, гавернментальне мислення, яке обґрунтував М. Фуко, особливо затребуване в дослідженнях ненавмисних наслідків сучасної ризикогенної діяльності людини [6, с. 22]. За цих умов ризик характеризується як «певний дискурс, основу якого складають ідеї невизначеності у зв'язку з можливістю переходу до гавернментальності як нового типу управління, який передбачає мережеві форми безпеки і саморефлексію акторів» [10, с. 22].

В умовах пізнього / рефлексивного модерну, особливо в контексті ліберальної біополітики, її специфічної форми здійснення владних відносин, раціоналізація життя людей певним чином починає розглядатися як пріоритетний інтерес державної політики. Різноманітні ризики стають основою державної біополітики, яка формує «раціональну нормативність» тіла, здоров'я, харчування, сексуальності, образи життєдіяльності людей – все перетворюється в об'єкти адміністрування з метою «уникнення ризику». Усі знання про небезпеки та ризики, що надходять від ліберальної політичної влади, вважаються «істинними, соціально цінними», в той час будь-яке інше знання і інші форми життєдіяльності – «негідними існування». «Лібералізм породжується механізмом, який буде щогодини судити про свободу і безпеки індивіда, спираючись на поняття небезпеки... Можна сказати, що в решті решт гаслом лібералізму є «жити небезпечно». Виникає «політична культура небезпеки», що проявляється в стимулюванні «поліцейської літератури», інтересу до злочинів, кампаній, що стосуються здоров'я, харчування, гігієни людини – «без культури небезпеки немає лібералізму» [17, с. 89–90].

З середини ХХ ст. в ліберальній біополітиці виникли нові тенденції, які були позначені М. Фуко як становлення гавернментального суспільства і адекватної йому гавернментальної раціональності. Термін «гавернментальність», що поєднує вищезазначені феномени, був створений для вираження характерного для влади в сучасну епоху (тобто починаючи з ХVІІІ ст.) типу категоризації і її специфічного способу розпоряджатися людьми і речами. М. Фуко використовує поняття «гавернментальність» в надзвичайно широкому сенсі. Це і «сукупність інститутів, процедур, аналізів і рефлексій, розрахунків і тактик», за допомогою яких здійснюється специфічна влада Нового часу, голов-

ною метою якої відтепер є не тільки і не стільки суверенітет над територією, скільки біополітичний контроль над населенням; і тенденція, яка зумовила домінування на Заході «того типу владних відносин, який можна назвати «управлінням» над суверенітетом і дисципліною», і привела до появи, «з одного боку, цілого ряду специфічних установ управління, а з іншого – цілої категорії особливих знань»; 3) «процес, або, скоріше, результат процесу, в рамках якого держава, яка була в Середні віки державою юстиції і стала в XV і XVI століттях державою адміністративною» [11, с. 161–162].

Як зауважує О. Кільдюшов, М. Фуко цікавить зміщення фокусу уваги європейських урядів XVIII століття з «території» на «населення»: відтепер урядова турбота була спрямована не тільки на збереження територіальної цілісності держави, а й на власне населення, яке з анонімної маси стає чітко фіксованою в часі і просторі величиною. Більш того, його кількість і якість стають інтегральним показником успішності будь-якого управління. У цьому сенсі можна говорити про зміну принципів мистецтва управління: якщо суверенна влада попередньої, феодальної епохи фокусувалася на турботі про саму себе, то сучасний «біополітичний» уряд дбає про благополуччя і зростанні населення [5, с. 21–22]. Як пише М. Фуко, стара модальність княжого суверенітету «виявилася недостатньою для управління економікою і політичними процесами в суспільстві, що переживає демографічний вибух і індустріалізацію», оскільки «від старої механіки суверенної влади занадто багато випадало» [15, с. 263].

Гавернментальність ґрунтується на розвитку етики індивідуалізації, знаменує собою становлення нової гавернментальної раціональності рефлексивного типу, яка передбачає активну організацію людської суб'єктивності в контексті взаємодії не лише з людьми, але і матеріальним світом (див.: [23–24]). Суть гавернментальної раціональності полягає в тому, що адміністрування тіла, здоров'я, харчування, сексуальності людей сьогодні переходить від державних структур до самого населення, яке стає все більш стурбованим проблемою уникнення ризиків. Тепер самі люди рефлексують щодо технологій нормалізації свого тіла і здоров'я. Вони прагнуть, пише М. Фуко, «трансформувати себе, щоб досягти певного стану щастя, чистоти, мудрості, досконалості або безсмертя» [25, р. 18].

Висновки. Відповідно до цих уявлень ризик розуміється як гавернментальна стратегія, що заснована на ризик-сприйнятті індивідів, які здійснюють постійний моніторинг своєї тілесності, керуючись цілями неоліберальної біополітики. Саме ж ризик-сприйняття, по суті, соціально і культурно сконструйоване структурами, які претендують на виробництво експертного знання як «істини». Відповідно, змінюється характер соціальної стратифікації: тепер населення постає у вигляді різних груп ризику в залежності від його ступеня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова О. Н. Властоментальность и учётные практики. *Политическая концептология: журнал метадисциплинарных исследований*. 2015. № 1. С. 18–26.
2. Волкова О. Н. Властоментальность: к вопросу об определении объекта исследований. *Политическая концептология: журнал метадисциплинарных исследований*. 2014. № 2. С. 20–24.
3. Дейнеко О. Поняття «ризик» у соціологічній перспективі: етимологія, особливості визначення та сучасні підходи у дослідженні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Т. 35. С. 31–37.
4. Калашнікова Л. В. Співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека» у контексті соціології безпеки життєдіяльності. *Грані*. 2017. Т. 20, № 5. С. 16–23.
5. Кильдюшов О. Мишель Фуко как исследователь «полицейского государства»: программа, эвристические проблемы, перспективы изучения. *Социологическое обозрение*. 2014. Т. 13, № 3. С. 9–32.
6. Кравченко С. А. Динамика современных социальных реалий: инновационные подходы. *Социологические исследования*. 2010. № 10. С. 14–25.
7. Кривошеїн В. В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти: Монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2009. 316 с.
8. Погрібна В. Л. Проблема наукової визначеності феномену «соціальні ризики в системі соціального захисту населення». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. № 2(37). С. 78–92.
9. Требін М. П. Україна перед викликами ХХІ ст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 4 (35). С. 141–156.
10. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун; ред. М. Москаленко. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 325 с.
11. Фуко М. Безопасность, территория, население: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977–1978 учебном году / пер. с фр. Н. В. Суслова, А. В. Шестакова, В. Ю. Быстрова. Санкт-Петербург: Наука, 2011. 544 с.
12. Фуко М. Власть и знание. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью* / пер. с фр. Б. М. Скуратова, под общ. ред. В. П. Большакова. Ч. 1. Москва: Праксис, 2002. С. 278–302.
13. Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности / пер. с фр. Москва: Магистериум; Касталь, 1996. 447 с.
14. Фуко М. Наглядати і карати: народження в'язниці / пер. з фр. П. Таращук. Київ: Основи, 1998. 392 с.
15. Фуко М. Нужно защищать общество: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975–1976 учебном году / пер. с фр. Е. А. Самарской. Санкт-Петербург: Наука, 2005. 312 с.

16. Фуко М. Психиатрическая власть: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1973–1974 учебном году / пер. с фр. А. В. Шестакова. Санкт-Петербург: Наука, 2007. 449 с.
17. Фуко М. Рождение биополитики: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году / пер. с фр. А. В. Дьякова. Санкт-Петербург: Наука, 2010. 448 с.
18. Фуко М. Этика заботы о себе как практика свободы. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью* / пер. с фр. Б. М. Скуратова, под общ. ред. В. П. Большакова. Ч. 3. Москва: Праксис, 2006. С. 241–270.
19. Чудик-Білоусова Н. І. Нові соціальні ризики як підстава соціального забезпечення в Україні. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1 (53). С. 82–108.
20. Baumgarten B., Ullrich P. Discourse, Power, and Governmentality. *Social Movement Research with and beyond Foucault. Social Theory and Social Movements* / J. Roose, H. Dietz (eds.). Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2016. P. 13–38.
21. Gordon C. Governmental rationality: an introduction. *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.). Chicago: University of Chicago Press, 1991. P. 1–51.
22. Dean M. Governmentality: Power and Rule in Modern Society. 2nd edition. London: SAGE Publications Ltd, 2009. 304 p.
23. Foucault M. Governmentality. *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.). Chicago: University of Chicago Press, 1991. P. 87–104.
24. Foucault M. On Governmentality. *Ideology and Consciousness*. 1979. No 6, P. 5–22.
25. Foucault M. Technologies of the Self. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* / L. Martin, H. Gutman, P. Hatton (eds.). London: Tavistock, 1988. P. 16–49.
26. Hamann T. H. Neoliberalism, Governmentality, and Ethics. *Foucault Studies*. 2009. No 6. P. 37–59.
27. Hindess B. Discourses of Power. From Hobbesto Foucault. Oxford: Wiley-Blackwell, 1996. 192 p.
28. Joseph J. Governmentality of What? Populations, States and International Organisations. *Global Society*. 2009. Vol. 23, No 4. P. 413–427.
29. Lemke Th. Eine Kritik der politischen Vernunft – Foucaults Analyse der modernen Gouvernementalität. Berlin: Argument Sonderband; Hamburg: Neue Folge, 1997. 408 s.
30. Lupton D. Risk. London; *New York*: Routledge, 1999. 192 p.
31. O'Malley P. Governmentality and Risk. *Social theories of risk and uncertainty: an introduction* / J. Zinn (ed.). Malden, MA: Blackwell Pub., 2008. P. 52–75.
32. O'Malley P., Weir L., Shearing C. Governmentality, criticism, politics. *Economy and Society*. 1997. Vol. 26, No 4. P. 501–517.
33. Van Loon J. Governmentality and the subpolitics of teenage sexual risk behaviour. *Health, Risk and Vulnerability* / A. Petersen, I. Wilkinson (eds.). London: Routledge, 2008. P. 48–65.

REFERENCES

1. Volkova, O. N. (2015). Vlastomentalnost i uchyotnye praktiki. *Politicheskaya konceptologiya: zhurnal metadisciplinarnykh issledovaniy – Political Conceptology: A Journal of Metadisciplinary Research*, 1, 18–26 [in Russian].
2. Volkova, O. N. (2014). Vlastomentalnost: k voprosu ob opredelenii obekta issledovaniy. *Politicheskaya konceptologiya: zhurnal metadisciplinarnykh issledovaniy – Political Conceptology: A Journal of Metadisciplinary Research*, 2, 20–24 [in Russian].
3. Deineko, O. (2016). Poniattia «ryzyk» u sotsiologichnii perspektyvi: etymolohiia, osoblyvosti vyznachennia ta suchasni pidkhody u doslidzhenni. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody – Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin Series: Sociological researches of modern society: methodology, theory, methods*, 35, 31–37 [in Ukrainian].
4. Kalashnikova, L. V. (2017). Spivvidnoshennia poniat «nevyznachenist», «ryzyk», «vyklyk», «zahroza», «nebezpeka» u konteksti sotsiologii bezpeky zhyttiediialnosti. *Grani – Faces*, 20 (5), 16–23 [in Ukrainian].
5. Kildyushov, O. (2014). Mishel Fuko kak issledovatel «policeyskogo gosudarstva»: programma, evristicheskie problemy, perspektivy izucheniya. *Sociologicheskoe obozrenie – Sociological Review*, 13 (3), 9–32 [in Russian].
6. Kravchenko, S. A. (2010). Dinamika sovremennykh socialnykh reali: innovacionnye podhody. *Sociologicheskie issledovaniya – Sociological studies*, 10, 14–25 [in Russian].
7. Kryvoshein, V. V. (2009). *Politychna ryzykolojiia: epistemolohichniy status, predmetna sfera, analitychni instrumenty*: Monohrafiia. Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].
8. Pohribna, V. L. (2018). Problema naukovoï vyznachenosti fenomenu «sotsialni ryzyky v systemi sotsialnoho zakhystu naselennia». *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 2 (37), 78–92 [in Ukrainian].
9. Trebin, M. P. (2017). Ukraina pered vyklykamy XXI st. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 4 (35), 141–156 [in Ukrainian].
10. Fuko, M. (2003). *Arkheolohiia znannia*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].
11. Fuko, M. (2011). *Bezopasnost, territoriia, naselenie: kurs lekciy, prochitannykh v Kollezhe de Frans v 1977–1978 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
12. Fuko, M. (2002). *Vlast i znanie. Intellektualy i vlast: Izbrannye politicheskie stati, vystupleniya i intervyyu* (Intellectuals and Power: Selected political articles, speeches and interviews). Ch. 1. Moscow: Praksis. 278–302 [in Russian].

13. Fuko, M. (1996). *Volya k istine: Po tu storonu znaniya, vlasti i seksualnosti*. Moscow: Magisterium; Kastal [in Russian].
14. Fuko, M. (1998). *Nahliadaty i karaty: narodzhenniav'iaznytsi*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
15. Fuko, M. (2005). *Nuzhno zaschischat obschestvo: kurs lekciy, prochitannyh v Kollezh de Frans v 1975–1976 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
16. Fuko, M. (2007). *Psihiatricheskaya vlast: kurs lekciy, prochitannyh v Kollezh de Frans v 1973–1974 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
17. Fuko, M. (2010). *Rozhdenie biopolitiki: kurs lekciy, prochitannyh v Kollezh de Frans v 1978–1979 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
18. Fuko, M. (2006). *Etika zaboty o sebe kak praktika svobody. Intellektualy i vlast: Izbrannyye politicheskie stati, vystupleniya i intervyyu* (Intellectuals and Power: Selected political articles, speeches and interviews). Ch. 3. Moscow: Praxis. 241–270 [in Russian].
19. Chudyk-Bilousova, N. I. (2015). *Novi sotsialni ryzyky yak pidstava sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini. Universytetski naukovy zapysky – University scientific notes, 1* (53), 82–108 [in Ukrainian].
20. Baumgarten, B., Ullrich, P. (2016). *Discourse, Power, and Governmentality. Social Movement Research with and beyond Foucault. Social Theory and Social Movements / J. Roose, H. Dietz (eds.)*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden. 13–38.
21. Gordon, C. (1991). *Governmental rationality: an introduction. The Foucault Effect: Studies in Governmentality / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.)*. Chicago: University of Chicago Press. 1–51.
22. Dean, M. (2009). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. 2nd edition. London: SAGE Publications Ltd.
23. Foucault, M. (1991). *Governmentality. The Foucault Effect: Studies in Governmentality / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.)*. Chicago: University of Chicago Press. 87–104.
24. Foucault, M. (1979). *On Governmentality. Ideology and Consciousness, 6*, 5–22.
25. Foucault, M. (1988). *Technologies of the Self. Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault / L. Martin, H. Gutman, P. Hatton (eds.)*. London: Tavistock. 16–49.
26. Hamann, T. H. (2009). *Neoliberalism, Governmentality, and Ethics. Foucault Studies, 6*, 37–59.
27. Hindess, B. (1996). *Discourses of Power. From Hobbesto Foucault*. Oxford: Wiley-Blackwell.
28. Joseph, J. (2009). *Governmentality of What? Populations, States and International Organisations. Global Society, 23* (4), 413–427.
29. Lemke, Th. (1997). *Eine Kritik der politischen Vernunft – Foucaults Analyse der modernen Gouvernementalität*. Berlin: Argument Sonderband; Hamburg: Neue Folge.
30. Lupton, D. (1999). *Risk*. London; New York: Routledge.
31. O'Malley, P. (2008). *Governmentality and Risk. Social theories of risk and uncertainty / J. Zinn (ed.)*. Malden, MA: Blackwell Pub. 52–75.

32. O'Malley, P., Weir, L., Shearing, C. (1997). Governmentality, criticism, politics. *Economy and Society*, 26 (4), 501–517.
33. Van Loon, J. (2008). *Governmentality and the subpolitics of teenage sexual risk behaviour*. *Health, Risk and Vulnerability* / A. Petersen, I. Wilkinson (eds.). London: Routledge. 48–65.

Кривошеин Виталий Владимирович, доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой социологии Днепровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепр, Украина

РИСК КАК ГАВЕРНМЕНТАЛЬНАЯ СТРАТЕГИЯ: ОБЩЕСТВО РИСКА В УСЛОВИЯХ НОВОЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Показано, что предметом фуколдианского исследования рисков является дискурсы риска, которые могут включать как рациональный, так и иррациональный компоненты, как экспертное знание, так и знания простых людей. Согласно этим представлениям риск понимается как гавернментальная стратегия, основанная на риск-восприятии индивидов, осуществляющих постоянный мониторинг своей телесности, руководствуясь целями неолиберальной биополитики. Само же риск-восприятие, по сути, социально и культурно сконструировано структурами, которые претендуют на производство экспертного знания как «истины». Соответственно, меняется характер социальной стратификации: теперь население предстает в виде различных групп риска в зависимости от его степени.

Ключевые слова: дискурс риска, знание, дисциплинарная власть, биополитика, гавернментальность, риск-восприятие.

Krivoshein Vitaly Vladimirovich, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Sociology, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

RISK AS A GOVERNMENTALITY STRATEGY: SOCIETY RISK IN THE CONDITIONS OF A NEW GOVERNANCE PARADIGM

Problem setting. *In the context of the diversity of the research landscape of risks, it is very relevant to disclose the content of the risk modus of M. Foucault within the framework of a new governance paradigm – the governmentality. This term consists of two words: governance and mentality, which allows expression of the relationship between the two poles of governance: the forms of government, through which different power structures*

manage the population, and technologies of self-discipline, self-reflection, self-rationalization, which give individuals the opportunity to show their subjectivity.

Recent research and publications analysis testifies that the concept of «governmentality» was quickly perceived by social scientists, which led to the emergence of a new research direction – governmentality studies – first in the Anglo-Saxon space, and the cultural and linguistic areas, in particular – in German. However, in Ukraine, there is not the focus of the governmental society was almost not considered.

Paper objective. The purpose of this article is disclosure of the essential properties of risk in a new governance paradigm – the governmentality.

Paper main body. A discourse of risk is described in the context of M. Foucault's theory of power. The transformation of power-domination into disciplinary power and the establishment of a new governance paradigm – the governmentality – are found in Western European space. The specifics of the production of risks in the conditions of a governmental society are determined. In particular, in the context of reflexive modernism, especially in the context of liberal biopolitics, its specific form of the implementation of power relations, the rationalization of people's lives in some way begins to be regarded as a priority interest in state policy. Various risks become the basis of the state biopolitics, which forms the «rational normality» of the body, health, nutrition, sexuality, the image of people's livelihoods – everything turns into administrative objects in order to «avoid risk». All knowledge of the dangers and risks posed by liberal political power is considered «true, socially valuable», while any other knowledge and other forms of life – «unworthy of existence». The essence of governmental rationality is that the administration of the body, health, nutrition, and sexuality of people today is shifting from state structures to the population itself, which is becoming increasingly concerned about the problem of risk aversion. Now, people themselves are reflecting on the technologies of normalizing their body and health.

Conclusions of the research. It is shown that the subject of M. Foucault's risk research is risk discourses, which can include both rational and irrational components, both expert knowledge and knowledge of ordinary people. According to these ideas, risk is understood as a corporate strategy based on the risk perception of individuals who continuously monitor their physicality, guided by the goals of neoliberal biopolitics. The very same risk-perception is, in fact, socially and culturally constructed by structures that claim to produce expert knowledge as «truth». Accordingly, the nature of social stratification is changing: now the population appears in the form of various risk groups depending on its degree.

Keywords: risk discourse, knowledge, disciplinary power, biopolitics, governmentality, risk-perception.

УДК 316.141.32

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151146

Куцепал Світлана Вікторівна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, м. Полтава, Україна
e-mail: svetlanakutsepal@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3804-6031

СОЦІОЛОГІЯ МІСТА: ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Розкрито особливості існування людини у великому місті, визначено риси міської ментальності, наголошено на необхідності вироблення нових поведінкових патернів, здатних забезпечити зручне та максимально можливе безконфліктне існування мешканця міста. Проаналізовано особливості нового типу міської ідентичності – Homo Urbanus.

Ключові слова: місто, соціум, соціальні трансформації, ідентичність, мегаполіс, Homo Urbanus.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, атрибутивною ознакою якого є всезагальне споживання – товарів, послуг, інформації, реклами, почуттів, ідей тощо, спостерігається постійне зростання частки міського населення, відповідно відбуваються зміни в демографічній структурі суспільства. Місто в сучасному соціологічному дискурсі тлумачиться як своєрідний «урбанізований хронотоп» (Т. Возняк) із специфічними характеристиками та властивостями, що відбиваються на умовах життєдіяльності людини, сприяють формуванню особливої міської ментальності, відмінної від ментальності жителя невеликого міста або села. Як зауважує Т. Возняк, у місті розлогість простору стиснута до точки, а плинність часу – до дискретності, раптовості. Місто не зважає ані на окіл, ані на природну зміну часів року, воно гвалтує рельєф та живе за своїм, далеко не природним ритмом життя [1, с. 11].

Традиційні цінності та звичаї у просторі мегаполісу трансформуються або взагалі нівелюються, тому актуалізується проблема вироблення нових поведінкових патернів, які забезпечать зручне та максимально можливе безконфліктне співіснування містян та виникає новий тип міської ідентичності – Homo Urbanus.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика міста, тлумачення останнього як соціального простору, а мешканців міста як специфічної

© Куцепал С. В., 2018

соціальної сили досліджується у роботах А. Бадью, З. Баумана, В. Беньяміна, Ж. Бодрійяра, У. Бека, П. Бергера, Л. Вірта, Е. Гідденса, Е. Лакло, А. Лефевра, Н. Лукмана, Ш. Муфф, А. Шлезінгера та ін. Серед вітчизняних гауковців варто згадати дослідження Т. Возняка, М. Карповця, М. Препотенської, Д. Рижкової, Н. Хамітова та ін. [1–10].

Мета статті – проаналізувати специфічні риси та характеристики буття сучасного міста, його вплив на формування світоглядних орієнтацій та поведінкових патернів мешканців.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток міст, зокрема мегаполісів, є наслідком трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі. Життя в місті, особливо у великому (мегаполіс, метрополія, агломерація) характеризується швидкістю, мобільністю, вимагає від жителів здатності миттєво реагувати на зміну обставин, підкорювати власні егоїстичні інтереси та потреби правилам співіснування у топосі великого міста, адаптуватися до міського способу життя.

Місто є підсилувачем та прискорювачем суспільних, економічних та політичних процесів, причиною і джерелом цивілізаційного зростання, економічного, суспільного та культурного розвитку [1, с. 14]. Проте, разом із практично необмеженими можливостями для особистісного та соціального зростання, на містян чатують і небезпеки та негаразди – самотність, соціальна незахищеність та дезорієнтація, майнова та побутова диференціація, емоційне, психологічне та інформаційне насилля. Внаслідок цього підвищується ризик втрати екзистенційного сенсу буття та розвитку депресивно-суїцидальних настроїв мешканця мегаполісу, особистість якого взагалі не сприймається оточуючими, захопленими проблемами власного виживання та комфорту.

Місто приваблює, перш за все, широкими можливостями професійної і особистісної реалізації і самореалізації, високим рівнем побутового комфорту, що у сукупності дає людині відчуття свободи, хоча можливості ці не завжди реалізуються у всій сукупності [2, с. 201]. Мешканці мегаполісу змушені жити у стрімкому виснажливому ритмі, щоденно споживати, часто неусвідомлено, значні потоки послуг та інформації, які подаються як безпосередньо, так і опосередковано – через рекламу, що захоплює увесь візуальний простір мегаполісу (оскільки місто перенасичене знаками та символами, кодами та шифрами), викликаючи у містян відповідні сенсорні та психологічні реакції. Саме тому вони змушені обирати між двома крайнощами – або споживацька ейфорія, або споживацький відчай, адже «досягнення співрозмірності між людиною і містом можливе за допомогою двох основних способів – вживання і відсторонення» [2, с. 209].

Місто – топос владарювання реклами. Реклама формує стандарти поведінки, детермінує певні вчинки та рішення мешканців мегаполісу, впливає на їх

політичні та економічні уподобання, створює простір гіперреальності буття, де втрачається сенс та значення реальних речей та відношень, заміною (ерзацем) яких стають копії та симулякри. В сучасному місті «насаджуються образи та символи, що майже не вимагають інтерпретації та виглядають самою дійсністю, яка забезпечує можливість управління соціумом за допомогою масмедіа через тотальний контроль за індивідуальною і колективною свідомістю» [3, с. 30].

Гаджети та різноманітна машинерія переповнюють міський простір, розривають і водночас структурують хронотоп міста. «Характерною рисою жителів великих міст став технократизм усіх сторін життя, залежність від техніки. Міська людина стала заручником цивілізаційних благ: газопровід, електрика, водовідведення, громадський транспорт, пральні машини, холодильники, індивідуальні мобільний телефон, комп'ютер, планшет тощо. Міська людина живе під постійним прицілом відео-нагляду: банки, гіпермаркети, магазини. Протягом певного часу міська людина перебуває у замкненому просторі метро, нічних клубів, кінотеатрів, супермаркетів, де штучне освітлення спотворює відчуття часу. Стираються грані між днем і ніччю» [4, с. 154].

На відміну від села або невеликого містечка, де економічні, соціальні, фінансові, побутові можливості мешканців проявляються досить помірно, в умовах мегаполісу контраст між бідністю та багатством різко виділяється, більш агресивно проявляється корупція. «За умови загублення засобів для споживання і загублення волі до повноцінного життя, деякі городяни скочуються на соціальне дно, стають бомжами, адже саме так їх сприймає суспільство. Водночас багатії, які мають максимум свободи споживання, у збіднілій країні отримують свої специфічні драми, бо вимушені долати екзистенціальні самотності та небезпеки серед зuboжілого населення» [5, с. 25].

Реаліями великого міста також є безробіття, етнічні та мультикультуральні конфлікти, значно вищий рівень злочинності. Мегаполіс приваблює мігрантів, як сільських, які традиційно прагнули потрапити до міста у пошуках кращої долі та матеріальних переваг, так і іноземних (біженців, переселенців тощо). Завдяки міграційним потокам населення мегаполісу поповнюється значною кількістю неадаптованих до нього маргіналів, змушених боротися за виживання, наслідком чого стають безробіття та ситуація соціальної безвиході, а також криміналізація міст. «В мегаполісі зібрані всі елементи соціальності, але легкість взаємодії породжує в людині байдужість та апатію, через прискорення та інтенсифікацію всіх соціальних процесів» [6, с. 16]. Система соціального контролю послаблюється, втрачає стабільність, відповідно, змінюються родинні та сімейні відносини, дружні та партнерські взаємодії.

Нівелюється цінність комунікації, яка часто носить або утилітарний, або агресивний характер, або взагалі здійснюється похапцем, а змістовне та насичене спілкування, яке ще можна зустріти у невеличких містах та селах, де мешканці знають один одного ще з діда-прадіда, перетворюється на швидкоплинний фрагментарний смайлово-смс-ний обмін найнеобхіднішими меседжами. Вкрай розгалужена система комунікацій, постійна присутність різних видів масової інформації, перформенсів маніпулятивного впливу і пропаганди, рух натовпу, який здатен швидко трансформуватися як у публіку, так і у стихійне сполучення зівак, – усе це розміщує людину в атмосфері живої мозаїчної структури [7, с. 137].

На думку Л. Вірта, зазначена проблема є наслідком особистісної дезорганізації містян, їх «шизоїдного характеру», коли мешканці міста лише частково співвідносяться та рахуються один з одним, наче розщеплюють власну особистість [8].

В умовах мегаполісу людина має більш можливостей для задоволення своїх культурних, освітніх та креативних потреб. Це пов'язано з тим, що «місто змінюється щоденно і диктує свої нові стандарти, вимоги та тенденції життя, чим швидше людина здатна адаптуватися до змін, влитися в потік нових тенденцій, тим ефективнішим містянином він буде, і, відповідно, його соціальна значущість буде вищою» [9, с. 49].

Місто – топос для вироблення нових типів ідентичності, залежно від соціального походження та положення мешканців міста, від соціальних ролей, які вони виконують, а також від оточення. Мегаполіс підступно грається зі своїми мешканцями, загоняючи їх або у пастку самотності, або зваблюючи ілюзією включеності, причетності до певної спільноти, створює як жорсткі дисциплінарні рамки, так і обставини виходу з них. Це відображається в понятті Номо Urbanus (людина міська), М. Препотенська визначає її як «... особистість, яка настільки якісно змогла пристосуватися до урбаністичного образу життя, що відчуває себе цілком природно у штучній природі мегаполісу» [10, с. 121]. Вона виділяє наступні соціокультурні та екзистенціальні маркери Номо Urbanus: соціальна активність і креативність, сенсорна селекція, творення розумного натовпу, фракталізація і ментальне зонування простору, мобільність, здатність до полілогу як провідного комунікативного дискурсу міста, інтегральність як всебічна самореалізація, екологічність мислення і дії, міська раціональність (метріопатія) у створенні балансу матеріального і духовного, здатність бути Інтерменом та виявляти волю до безмежності у просторі і часі мегаполісу [10].

Висновки. Місто створює сприятливі умови для особистісного та культурного розвитку, соціального зростання, розкриття потенціальних можливостей

особистості, забезпечує задоволення комунікативних, евристичних та кар'єрних потреб мешканців.

Проте міський простір насичений величезною кількістю соціальних стресорів (необхідність долати значні відстані у обмежений період часу, психологічне та емоційне перевантаження, емоційне та особистісне вигорання, сенсорні атаки, культ споживання тощо), що стають причинами так званих міських фобій, через які людина перетворюється на об'єкт зовнішніх маніпуляцій.

У сучасному мінливому та плинному світі місто не може залишатися сталим. Воно також постійно змінюється та трансформується, тому традиційні типи ідентичності, що раніше позначалися демографічними, соціальними, професійними рисами, втрачають значення, стають плинними та рухливими, поступаються місцем Homo Urbanus.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк Т. Філософічні есе. Київ: Дух і Літера, 2016. 590 с.
2. Корнієнко Т. А. Соціально-філософський дискурс життя людини в місті за умов впливу на неї дизайнерського середовища. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. №58. С.200–210.
3. Ороховська Л. А. Трансформації суспільної свідомості під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2017. №2 (26). С.26–30.
4. Хом'як Н. О. Буття людини у ландшафтах сучасного міста. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. №66. С. 150–157.
5. Препотенська М. Метаантропологічні аспекти буття міста. *Практична філософія*. 2013. №7. С. 23–30.
6. Болотова Ю. В. Людина і місто у вимірі сучасних екзистенційних викликів. *Місто. Культура. Цивілізація: матеріали VI міжнар. наук.-теорет. Інтернет-конф., Харків, квітень 2016 р.* [редкол. : В. Ф. Харченко (відпов. ред.) та ін.]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків, 2016. С. 15–17.
7. Препотенська М. Інтегральна людина як надбання мегаполісу. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2013. №1 (7). С. 134–142.
8. Вирт Л. Урбанізм как образ жизни. *Избранные работы по социологии*. Москва: ИНИОН РАН, 2005. С. 93–118.
9. Садовніков О. К., Кочура Л. О. Мобільність як реалія майбутнього існування міста. *Місто. Культура. Цивілізація: матеріали VI міжнар. наук.-теорет. Інтернет-конф., Харків, квітень 2016 р.* [редкол.: В. Ф. Харченко (відпов. ред.) та ін.]. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків, 2016. С.46–49.
10. Препотенська М. П. Homo urbanus: феномен людини мегаполісу: монографія. Дніпропетровськ: Вид. Середняк Т. К., 2014. 420 с.

REFERENCES

1. Vozniak, T. (2016). *Filosofichni ese*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
2. Korniienko, T. A. (2014). Sotsialno-filosofskyi dyskurs zhyttia liudyny v misti za umov vplyvu na nei dyzainerskoho seredovyshcha. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 58, 200–210 [in Ukrainian].
3. Orokhovska, L. A. (2017). Transformatsii suspilnoi svidomosti pid vplyvom novitnikh informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. *Visnyk NAU. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia*, 2 (26), 26–30 [in Ukrainian].
4. Khomiak, N. O. (2016). Buttia liudyny u landshaftakh suchasnoho mista. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 66, 150–157 [in Ukrainian].
5. Prepotenska, M. (2013). Metaantropolohichni aspekty buttia mista. *Praktychna filosofiia*, 7, 23–30 [in Ukrainian].
6. Bolotova, Yu. V. (2016) Liudyna I misto u vymiri suchasnykh ekzistentsiinykh vyklykiv. *Misto. Kultura. Tsyvilizatsiia: materialy VI mizhnar. nauk.-teoret. Internet-konf.*, [redkol.: V. F. Kharchenko (vidpov. red.) ta in.]; Kharkiv. nats. un.-tmisk. hosp.-vaim. O. M. Beketova, 15–17 [in Ukrainian].
7. Prepotenska, M. (2013). Intehralna liudyna yak nadbannia mehapolisu. *Filosofia nauky: tradytsii ta innovatsii*, 1 (7), 134–142 [in Ukrainian].
8. Vyr't, L. (2005). Urbanyzm kak obraz zhyzny. *Izbrannyye raboty po sotsiologii*. Moskva: YNYON RAN. 93–118 [in Russian].
9. Sadovnikov, O. K., Kochura, L. O. (2016). Mobilnist yak realii maibutnoho isnuvannia mista. *Misto. Kultura. Tsyvilizatsiia: materialy VI mizhnar. nauk.-teoret. Internet-konf.*, [redkol.: V. F. Kharchenko (vidpov. red.) ta in.]; Kharkiv. nats. un.-tmisk. hosp.-vaim. O. M. Beketova, 46–49 [in Ukrainian].
10. Prepotenska, M. P. (2014). *Homo urbanus: fenomen liudyny mehapolisu: monohrafiia* Dnipropetrovsk: Vyd. Seredniak T. K. [in Ukrainian].

Куцепал Светлана Викторовна, доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин Полтавского юридического института Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Полтава, Украина

СОЦИОЛОГИЯ ГОРОДА: ОТВЕТЫ НА ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье раскрыты особенности существования человека в континууме большого города, определены черты городской ментальности, указано на необходимость формирования новых поведенческих паттернов, способных обеспечить комфортное

и максимально бесконфликтное проживание горожанина. Проанализированы особенности нового типа городской идентичности – HomoUrbanus.

Ключевые слова: город, социум, социальные трансформации, идентичность, мегаполис, HomoUrbanus.

Kutsepal Svitlana Vyktorivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Chair of Humanities, Social and Economic Subjects of Poltava Law Institute, Yaroslav the Wise National Law University, Poltava, Ukraine

SOCIOLOGY OF CITY: ANSWERS AT CHALLENGES OF MODERNITY

Problem setting. *In modern society, there is a constant increase in the proportion of the urban population and, respectively, there are changes in the demographic structure of the society. In modern sociological discourse, the city is interpreted as a kind of chronotope with specific characteristics and attributes reflected on the conditions of human life and contributing to the formation of specific urban mentality. The problem of developing new patterns of behaviour that will provide comfortable and maximally possible conflict-free city dwellers' coexistence and a new type of urban identity – Homo Urbanus – is emerging.*

Recent research and publications analysis. *The problems of the city, interpretation of the latter as a social space and city dwellers as a specific social force is researched in works by A. Badiou, Z. Bauman, W. Benjamin, J. Baudrillard, L. Beck, P. Berger, E. Giddens, E. Laclau, H. Lefebvre, T. Luckmann, C. Mouffe, A. Schlesinger and others.*

Among domestic researchers, it is necessary to mention T. Vozniak, M. Karpovets, M. Prepotenska, D. Rizhkova, N. Hamitov and others.

Paper objective. *The paper is aimed at analyzing the specific features and characteristics of being of a modern city, its influence on the formation of its dwellers' ideological orientations and behavioural patterns.*

Paper main body. *The rapid development of cities, in particular, megalopolises, is a consequence of the transformational processes taking place in the modern world. Life in the city, especially in the big city (megalopolis, metropolis, agglomeration) is characterized by speed, mobility; it demands from its residents the ability to react to changing circumstances instantly, conquer their own selfish interests and needs by the rules of coexistence in the topos of a large city, adapt to the urban way of life.*

Along with virtually unlimited opportunities for personal and social growth, there are also dangers and troubles awaiting for city dwellers such as loneliness, social insecurity and disorientation, property and household differentiation, emotional, psychological and informational violence. These increase the risk of loss of the existential meaning of being and development of city dwellers' depression and suicidal attitudes, as their personality is not generally perceived by others, enthralled by problems of their own survival and comfort.

The city is a topos for the development of new types of identity depending on the social origin and position of the city dwellers, their social roles and the environment. This is reflected in the concept of Homo Urbanus (urban man) as a new type of urban identity.

Conclusions of the research. *The city creates favourable conditions for personal and cultural development, social growth, realization of the individual's potential opportunities; it provides satisfaction of its dwellers' communicative, heuristic and career needs.*

In modern changing and flowing world, the city cannot remain stable. The city is also constantly changing and transforming, so the traditional types of identity, which were previously influenced by demographic, social, professional traits, are losing their meaning, becoming fluid and mobile, giving way to Homo Urbanus.

Keywords: *city, socium, social transformations, identity, megalopolis, Homo Urbanus.*

UDK 316.35:351

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151164

Lindsey Jason Royce, Ph.D., Professor, Head of Department of Political Science St. Cloud State University, St. Cloud, USA
e-mail: jrlindsey@stcloudstate.edu
ORCID ID: 0000-0002-1363-8850

THE ROOTS OF TRUMPISM

The author in the article examines the historical roots and economic and social reasons for the coming to power of the unconventional representative of the US Republican Party, multimillionaire Donald Trump. Trump's phenomenon is interpreted by the author as an American form of revanchism, as revenge for the past, in which the United States lost its positions in the development of the national economy and social sphere. The main characteristics and motivational aspects of the voting of the typical voter D. Trump (white middle-aged men) are revealed. The loss of privileges and economic and social status for whites in the outsider states is seen as the main revanchist motive for supporting L. Trump's electoral core. Parallels are drawn between the phenomenon of the right-wing politician in France, M. Lipin and D. Trump, which in many respects repeats the ideological vector of the French nationalists. The exploitation of patriotic virtue and intense xenophobia are common features of the campaigns of M. Le Pen and D. Trump. The first year of the reign of US President D. Trump and the policy of American revanchism with its close ties with dissatisfied whites provoked the growth of protest moods and extremist groups. The author concludes that President Trump and trampism are not a new or unprecedented political phenomenon in the United States. Trumpism is the result of the activity of an opportunistic candidate who uses in the classic revanchist context the fears of his supporters who face profound social changes.

Key words: Trump, trampism, revanchism, election campaign, democracy, voters.

Formulation of the problem. Commentary on the Trump administration tends toward superlatives like unprecedented, never before seen, and untraditional. However, Trump's successful political campaign looks much less unique if we view Trump's politics as an American form of *revanchism*. *Revanchist* regimes and ideologies seek to revenge a past wrong. The original French *revanchists* were known for being obsessed with winning back territory lost to Prussia in 1871. Common to all of these movements and governments beyond France is the attempt to force the return of lost status. Trumpism can be read as a white American variation of this ideology.

What is the loss that drove Trump supporters to rally to his unorthodox campaign? The spark for Trump's supporters is a sense of loss tied to the diminishment of
© Lindsey Jason Royce, 2018

white supremacy inside the United States and the relative decline of American power in international affairs. Though Trump's core supporters would be the most likely to argue against the whole idea of white privilege, it is the slow erosion of this privilege that stokes this American form of *revanchism*. The sense of America's decline abroad also lies behind the Trump administrations very public, and economically unorthodox trade policies.

Analysis of actual research. The analysis of President D. Trump's policy and its historical and ideological basis was carried out by many researchers, among which Arlie Russell Hochschild, Elizabeth Harris, Frederick Brown, Ian Urbina, James Homann, Jean Baudrillard, Kirk Johnson, Loic Wacquant, Diana Mutz, etc.

The purpose of the paper is to show the historical roots and ideological basis of trumpism as a natural phenomenon of modern American politics.

Presenting main material. On this point it is important to emphasize that initial analysis of the 2016 election assumed that whites voted for the Trump Campaign for economic reasons. The narrative for this explanation of Trump's success was that unemployed and underemployed white voters in America's rust belt supported Trump out of economic desperation. However, this narrative has been contradicted by subsequent polling and academic studies. The fear driving support for Trump was less about economic anxiety and more about a loss of «status» [3, p.1]. As the political scientist Diana C. Mutz summarizes in her study of the election, «Both growing domestic racial diversity and globalization contributed to a sense that white Americans are under siege by these engines of change» [8]. This perceived sense of threat provided much more explanatory power in her analysis of voting patterns in 2016 compared to claims that Trump supporters were driven by economic concerns.

Is the comparison of Trump's rhetoric and support to French *revanchism* too farfetched? The plausibility of this connection can be seen in the appearance by Marion Le Pen at the influential CPAC meeting, (a conservative group allied with the Republican party), in February 2018. The compatibility of a wide gathering of conservative Trump supporters with a representative of France's National Front shows the similarity between Trump's American *revanchism* and the original tradition from France. Consider Frederick Brown's description of the critics of Boulanger's flavor of *revanchism*. Boulanger's contemporary Jules Ferry wrote with alarm about the rise of this movement: «What distressed him [Ferry] was not nationalist sentiment per se but the tribal character of Boulangist nationalism, its Robespierrian exploitation of patriotic virtue, its intense xenophobia, its spurning of individual judgment and quasi-religious allegiance to its leader, its clamorous irrationalism» [2, p. 42–43]. Sadly, we can see much of the Trump movement's tone in this description from the past. These parallels include the exploitation of patriotism and the irrational support for the leader, even when he is exposed, repeatedly, for lying to his followers.

There are other striking similarities. Historically, the French *revanchists* turned to conspiracy explanations as to why the catastrophe of France's 1871 defeat happened. They sought to explain France's loss to Prussia as due to internal rotteness and traitors. Both of these imagined problems were attributed to a decline in French patriotism. In response, the *revanchists* became hyper conformists about the role of the Church in France and in culturally defending «Frenchness». They enthusiastically gushed over nostalgia about the past, for a mythological France that never was.

Trump's support is very similar in its embrace of what had been viewed in America as conspiracy theories. In a wide study of American conspiracy theories, Uscinski and Parent found that: «Conspiracy theories can undermine the legitimacy and efficacy of government policy, and sometimes lead to violence». On the other hand: «conspiracy theories are essentially alarm systems and coping mechanisms to help deal with foreign threat and domestic power centers. Thus, they tend to resonate when groups are suffering from loss, weakness, or disunity. But nothing fails like success, and ascending groups trigger dynamics that check and eventually reverse the advance of conspiracy theories». Their overall conclusion is that, «In short, successful conspiracy theories conform to a strategic logic based on threat perception». This diagnosis about the role of conspiracy and who it appeals to fits well with research on Trump supporters. Individuals who have a sense of loss or a sense of threat are more likely to turn to conspiracy theories for an explanation of their situation.

Baudrillard used the term, «hyperconformity» to describe what is often an emotional reaction but one that has political resonance» [1]. Confronted with evidence that disproves key aspects of a political ideology, the individual sometimes reacts by irrationally reasserting the absolute truth of his initial position. For Baudrillard, hyperconformity is a form of extreme non-participation where an audience tunes out from the debates of politics and instead relentlessly doubles down on its commitment to politicians and positions that are held in an inviolability. Baudrillard argues that this dynamic makes hyperconformity difficult to challenge because it is non-participation disguised as extreme individual commitment. Just as with the French *revanchists* of the past, we see a similar dynamic among Trump's supporters.

For example, arguments among Trump supporters that the correct response in the United States to gun violence is loosening gun regulations even further. Or the contradictory outcomes from dire hard support of Trump's trade policies which, in the contemporary, highly integrated global economy, end up hurting some domestic industries as much as «foreign» trade partners. The broad commitment to these positions rather than more subtle policy discussions is reminiscent of the hyperconformity of the original French *revanchists*.

How do we define the beginning of such a broad ideological movement? In the case of the rise of Donald Trump's flavor of *revanchism*, the origins of its support must be traced back to the end of the Cold War. This context is important because it reveals two important points about the rise of Donald Trump. First, Trump is not an astute political entrepreneur. His presidential campaign does not reflect a successful new political coalition put together through advocacy for particular policies. Instead, Trump is better understood as an opportunist who crucially was (and remains) willing to ally with elements that the traditional political class rejects. Second, this context reveals how Trump's revanchist administration could emerge after the symbolic progress of the Obama years. This question occurs again and again in public commentary about Trump. Many find it difficult to explain how this ideological turn can be explained. By studying the Trump administration and its supporters through the lens of *revanchism*, Trump's success can be explained as a reaction from the areas of American society that felt a «loss» during the Obama years.

The fact that Trump lifted Reagan's campaign motto, «Make America Great Again», for his own is more relevant than many realize. In the 1980's Ronald Reagan and his political advisers were able to rebuild American patriotism and nationalism by drawing upon nostalgia and contemporary threats. They looked back to the United States of World War II with its clear purpose and moral duty while Reagan also asserted the need to challenge Soviet power in the world. From this foundation, the Republican party was able to rebuild its image after the Watergate debacle and create an ideology that appealed to a broad audience in the United States. Free of complication, this basic ideology of a strong America, continuing to pursue the heroic mission of the 1940's, was easy for many to accept.

Yet, the appeal of this ideology, which to many Americans seemed a restoration of the natural role of the United States, was dependent upon an unperceived global context. The long decade of the 1980's (which extends into the 1990's) marked an Indian summer for the United States' leading position in the world. The long post war expansion of the U. S. economy was disappearing as more nations fully recovered from the conflict ending in 1945 and other developing nations rose to compete in the global economy. This period also marked the zenith of U. S. political and cultural influence as the country's cold war rivals imploded, largely due to their own internal problems. Finally, the U. S. economic model briefly surged thanks to innovations in computer and communications technology.

The longer term, corrosive effects of this ideology were never dreamed of by Reagan and his team. With the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, this renewed nationalism had no threat to focus upon. Instead, it remained a latent force in the United States through the 1990's that transformed into something more sinister. Other commentators have pointed to similarities between the political

atmosphere of this period and *revanchist* France [9, p. 1–20]. The most dramatic example of this internalization of nationalism in the late 1980's and 1990's was the rise in American domestic terrorism with the militia movements. These rabidly nationalist and often racist groups turned inwardly when searching for new enemies. Many of these groups claimed to support the «true American constitution» and cited various enemies at work against it. These enemies ranged from the United Nations to conspiracies within the government of the United States.

What many traditional elites in the Republican party could not have foreseen is how this ideological shift would snowball out of control in the decades to come. After dying down around the turn of the century, the militia movements came back into view after President Obama's election in 2008. An alarming report from the Southern Poverty Law Center in 2009 noted that this «second wave» of the militia movement seemed to be a response to a number of items [10]. One was that it represented a reaction to a return to a more globally aware administration which had not been seen in the US since the Clinton years. Another point was that much of the militia movement lost steam in the U. S. at the turn of the century following the election of a very conservative president. Perhaps too, these groups noticeably declined given the burst of American patriotism and unity so prevalent after September 11, 2001.

However, as the Southern Poverty Law Center also noted in its report, this new, second wave of militia activity bore noticeable differences from the 1990's. Prominently, the racism found in these groups in the 1990's seemed even more pronounced given the election of an African American President. Although present in the 1990's movement, this racism became even more easily transferred onto the Federal government headed by President Obama. Another worrying difference, compared to the 1990's, was the ability of some militia topics and conspiracies to become mainstreamed through conservative media.

Other ominous trends in this nationalist surge can be seen in attitudes toward immigration. The issue of illegal immigration to the United States became an ideological fault line. Although discussed in economic terms when debated in «respectable» quarters, at the grassroots level this debate quickly acquired racial and nationalistic tinges. One mysterious group, «Concerned Citizens of the United States», took upon itself the duty of anonymously sending a list of 1,300 suspected illegal immigrants in Utah to various law enforcement agencies and media organizations. The list even included what it claimed were the due dates of expectant mothers from this group and urged immediate deportation (so that their children would not become U. S. citizens due to being born on U. S. territory) [7, p. 1].

The popularity of this new nativism ideological strain became visible in the first decade of the new century as local politicians began to propose and pass various English only ordinances. Many of these ordinances required local official or

«public» business to be conducted in English and banned spending on translation services. Ironically, these ordinances appeared in many municipalities by 2010 that had never had an incident that required translation services and lacked any local ethnic community that preferred another language. Instead, local political entrepreneurs were exploiting the fears of local communities for immediate support. On the other hand, in some areas of the country, these ordinances appeared in towns with sizable Latino or immigrant communities. In these cases, the support of such measures by local politicians was more ominous since it reflected a stark political calculation. In effect, that power was more likely to be attained by appealing to a «base» of local white voters rather than the broader community.

Other signs of this ugly nativism could be seen in the anti-Muslim feeling and Islamophobia exploited by the right. One of the more extreme examples was a state constitutional amendment referendum added to the ballot in Oklahoma in the 2010 midterm elections. This referendum, which passed with more than 70 percent of the vote, barred judges in the state from considering Sharia law in cases before them. Of course this particular state has a minuscule Muslim population and most scholars argued that the 1st Amendment provisions separating church and state would prevent the hypothetical issue of the amendment. Furthermore, after the referendum passed legal scholars pointed out the complications from its vague call to ban consideration of «international law» as well. Nonetheless, members of the state legislature who voted against carrying the referendum forward (mostly Democrats) were vilified by opponents in the election as supporting the Islamization of the United States.

However, the most shocking evidence for this new nationalism in American politics was the reaction to President Obama from the right. Despite their seeming implausibility, conspiracy theories of how he was not a «real» American persisted throughout his presidency. One set of these odd claims was about how Obama did not qualify as a «natural born citizen» under the Constitution and thus was not eligible for the office of President. The fact that the President was born in an American state (Hawaii) and that his mother was an American citizen (from Kansas) could not dispel this argument from the right. Extraordinary attempts to refute these arguments, such as publishing the President's birth certificate, failed to cut through this odd rhetoric.

More disturbing than this crankish trend, was a deeper thread about identity and President Obama. The idea that President Obama was actually a Muslim became widely accepted among the public. A survey conducted by the Pew Research Centre in August, 2010 found that 18% of the respondents thought Obama was really a Muslim. Although respectable figures on the right and in the Republican party distanced themselves from these attacks, second tier right wing media outlets continued to promote them.

The explanation for these outlandish claims lies in the *revanchist* turn of American politics. Given Obama's support for many causes that the right rejected, many right-wing individuals made sense of this by concluding that Obama was the «other». If Obama supported immigration reforms that the right opposed, then this became seen as proof that he was illegal. If Obama supported a friendlier approach to the Muslim world in an attempt to battle the ideology of extremism, then many on the right saw this as evidence that he was secretly, «one of them».

Another target for this ideology was the gay community. While many Republicans on the national stage avoided direct appeals to homophobia, the issue of «same sex» marriage provided them with a more innocuous language of anti-gay sentiment. Little restraint however was to be found in other areas of the right. The second-tier right wing press on the internet and right-wing organizations through direct mail, often attempted to energize voters with conspiratorial warnings about the «gay agenda». Sadly, by the end of the first decade in the 2000's playing the homophobia card became a tactical choice for some candidates. For example, Carl Paladino attempted to revive his embattled campaign for governor of New York with a blunt «values» speech filled with homophobic remarks [4, p.17]. Paladino had won the Republican nomination as an outsider Tea Party candidate and the rhetoric of this speech aimed at maintaining a certain narrative about him. This narrative attempted to cast Paladino as the voice of the rest of the state, outside of liberal New York City. The extent to which political ideology in the United States was using identity as a marker can be seen in his efforts to prove he was a conservative by making outrageous remarks about Muslims and the Gay community.

The trickle-down effect of this polarization to the level of the citizenry laid a foundation for the Trump campaign to exploit later. As early as 2010, the midterm elections saw a backlash to Obama's broad win in 2008 with complaints surfacing of intimidation at the polls [12, p.8]. These complaints followed calls by Tea Party supporters to police the polls, claiming that vote fraud was rampant. Some of the ideas for this polling oversight that bubbled up from below was in blatant contradiction to the landmark 1965 Voting Rights Act. That earlier legislation had broken the intimidation of African American voters in the South East by the old white power structure there. Now in 2010 there were populist calls for a campaign to make sure illegal immigrants and other shady individuals did not undermine the election. Fortunately, most of these talked about schemes fizzled out in the overall success of the right that year.

The other oddity in these ideological divisions was the very differing myths of the Republic one found from left to right. For conservatives, the original American Republic became an idealized past to return to. From this perspective, the Constitution was seen as an ideal, almost divine document, that contained everything the contemporary political system needed. Flaws in the politics of today could be

attributed to deviations from this original script. For liberals, the broader history of the United States was important. From this perspective, the Constitution contained flaws, like its original acceptance of slavery, that were rectified over a long period of time. These improvements came through a combination of the development of the Republic and the sacrifices and political efforts of the citizenry, especially minorities as they sought inclusion.

Unfortunately, these abstract «cultural wars» have led to very concrete effects. From these somewhat obscure dramas of the early 2000's we see the logical outcome of a national political candidate that openly embraces this ideological turn. Much of the «unpredictability» that longtime Washington insiders associate with President Trump can be attributed to his fears of alienating his most driven ideological supporters. For example, in February of 2018, in an effort to obtain everything he wanted on an immigration bill, President Trump shocked Senators from both parties by rejecting a bill that would have narrowly passed with much of what he wanted [6]. The fact that the President rejected the usual method of politics to achieve a victory, because of an unrealistic drive to achieve 100% of what he demanded, was a signal to many that the most extreme ideological demands were now driving the administration. And more than delivering on any sort of policy pledges, the administration is focused on its ideological claims.

If we turn to look at the «base» that was so receptive to Trump's message, then we find a large white population embracing its own call to identity politics. There is much political science commentary that describes the current Democratic Party in the US as an alliance of many groups including minorities. From this perspective, Trump has given voice to many whites in the US who have, with varying degrees of awareness, embraced the Republican party as the political formation allied with their identity [5].

On an even larger scale, some observers draw a direct line between the effects of global capitalism and the rise of populist movements in various countries, including the Trump phenomenon in the United States. From this broader perspective, the ideological shape of Trumpism emerges. It is a classic *revanchist* regime that exploits nostalgia for a mythical past. The revanchist element is not over lost territory but represents a white America that feels it has lost its status. It is also a reaction to perceptions of a loss of American influence in the world. At home, this is felt less technologically skilled workers in a shifted economy that has, in many ways, lost to its global competition.

This nostalgia is combined with unrealistic assertions about the contemporary power and influence of the United States. Rather than proposing bold changes to deal with pressing 21st century problems, it promises that a return to the tried and true ways of doing things is all that is needed. The coded and not so coded messages

of maintaining white supremacy within Trump's campaigning cannot be ignored either. They point to a past that has been substantively transformed by the country's changing demographics and the shift in attitudes toward difference among the young. The symbolic marker for this change was President Obama's time in office.

However, this social progress also triggered a reaction. In its 2017 report on hate groups in the U. S., the Southern Poverty Law Center found an increase of 4% in the number of active groups compared to 2016. They also found an increase in the number of so called «patriot groups» in the U. S. In reaction, the Center also noted a rise in so called Black Nationalist groups. Thus, the first year of Trump's administration, and the politics of this American revanchism, with its close ties to dissatisfied whites, triggered a growth in extremist groups.

Conclusions . This increase in hate groups in the U. S. shows the fringe movement of the coalition that Trump assembled in 2016. Despite widespread speculation in the U. S. about social progress in the Obama years, Trump's successful campaign channeled less visible resentment. Some commentators have argued that race and *revanchist* tendencies have been visible for some time in the US [14, p. 74–80]. From this perspective, President Trump and Trumpism is not a new or unprecedented political phenomenon in the United States. Instead, Trumpism is a result of an opportunist candidate exploiting, in classic *revanchist* fashion, the fears of supporters who face profound social change.

REFERENCES

1. Baudrillard, J. (1987). *In the Shadow of the Silent Majorities*. New York: Semiotext(e).
2. Brown, F. (2014). *The Embrace of Unreason France 1914–1940*. New York: Anchor Books.
3. Chokshi, N. (2018, April 24). Trump Voters Driven by Fear of Losing Status, Not Economic Anxiety, Study Finds. *The New York Times*, p. A1.
4. Harris, E. (2010, October 11). Paladino Laces Speech with Antigay Remarks. *The New York Times*, p. A17.
5. Hochschild, A. R. (2018). *Strangers in Their Own Land*. New York: The New Press.
6. Homann, J. (2018, February 16). Immigration failure shows the ideologues are ascendant in the Trump White House. *The Washington Post*.
7. Johnson, K. (2010, July 15). Immigrant List Sets Off Fears. *The New York Times*, p. A1.
8. Mutz, D. C. (2018). Status threat, not economic hardship, explains the 2016 presidential vote. *Proceedings of the National Academy of Sciences*: 201718155.
9. Smith, N. (1998). Giuliani Time: the Revanchist 1990s. *Social Text*, Vol. 57, pp. 1–20.
10. Southern Poverty Law Center. (2009). The Second Wave: The Return of the Militias. Retrieved from <https://www.splcenter.org/20090801/second-wave-return-militias>.

11. Southern Poverty Law Center. (2018). The year in Hate: Trump buoyed white supremacists in 2017, sparking backlash among black nationalist. Retrieved from <https://www.splcenter.org/news/2018/02/20/year-hate-trump-buoyed-white-supremacists-2017-sparking-backlash-among-black-nationalist>.
12. Urbina, I. (2010, November 3). Reports of Intimidation and Problems Surface at Polls. *The New York Times*, p. P8.
13. Uscinski, Y. (2014). *American Conspiracy Theories*. New York: Oxford University Press.
14. Wacquant, L. (2010). Class, Race, and Hyperincarceration in Revanchist America. *Daedalus*, Vol. 139, No.3, pp.74–90.

Линдси Джейсон Ройс, доктор философии, профессор, заведующий кафедрой политологии Сент-Клаудского Университета, Сент-Клауд, США

КОРНИ ТРАМПИЗМА

Автор в статье рассматривает исторические корни, экономические и социальные причины прихода к власти нетрадиционного представителя Республиканской партии США, multimillionера Дональда Трампа. Феномен Трампа автор трактует как американскую форму реваншизма, как месть за прошлое, в котором США утратили свои позиции в развитии национальной экономики и социальной сферы. Раскрываются основные характеристики и мотивационные аспекты голосования типичного избирателя Д. Трампа (белого мужчины средних лет). Утрата привилегий и экономико-социального статуса для белых в штатах-аутсайдерах рассматривается как главный реваншистский мотив поддержки электоральным ядром Д. Трампа. Проводятся параллели между феноменом правого политика во Франции М. Ле Пен и Д. Трампом, который во многом повторяет идеологический вектор французских националистов. Эксплуатация патриотической добродетели и интенсивная ксенофобия – общие черты кампаний М. Ле Пен и Д. Трампа. Первый год правления президента США Д. Трампа и политика американского реваншизма с его тесными связями с неудовлетворенными белыми спровоцировали рост протестных настроений и экстремистских групп. Автор делает вывод, что президент Трамп и трампизм не являются новым или беспрецедентным политическим явлением в Соединенных Штатах. Трампизм является результатом деятельности оппортунистического кандидата, использующего в классическом реваншистском контексте страхи своих сторонников, которые сталкиваются с глубокими социальными изменениями.

Ключевые слова: Трамп, трампизм, реваншизм, избирательная кампания, демократия, избиратели.

Ліндсі Джейсон Ройс, доктор філософії, професор, завідувач кафедри політології Сент-Клаудського Університету, Сент-Клауд, США

КОРІННЯ ТРАМПІЗМУ

Постановка проблеми. Коментарі до правління адміністрації президента Д. Трампа мають тенденцію до завищення оцінок, яких ніколи раніше не було, і які порушують традицію. Однак це не зовсім так, адже подібні феномени вже мали місце в американській та французькій історії.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз політики Президента Д. Трампа та її історичної та ідеологічної основи проводився багатьма дослідниками, серед яких Арлі Рассел Хошильд, Елізабет Гарріс, Фредерік Браун, Ян Урбіна, Джеймс Хоманн, Жан Бодріяр, Кірк Джонсон, Лойк Ваккан, Діана Муцц тощо.

Мета статті – показати історичне коріння та ідеологічні основи трампізму як природного явища сучасної американської політики.

Виклад основних положень. Автор статті розглядає історичні основи та економічні й соціальні причини приходу до влади нетрадиційного представника Республіканської партії США, мультиміліонера Дональда Трампа. Феномен Трампа автор трактує як американську форму реваншизму, як помсту за минуле, в якому США втратили свої позиції у розвитку національної економіки та соціальної сфери. Успішна політична кампанія Д. Трампа виглядає набагато менш унікальною, якщо розглядати політику Д. Трампа як американську форму реваншизму. Розкриваються основні характеристики та мотиваційні аспекти голосування типового виборця Д. Трампа (білого чоловіка середніх років). Втрата привілеїв та економіко-соціального статусу для білих у штатах-аутсайдерах розглядаються як головний реваншистський мотив підтримки електорального ядра Д. Трампа. Проводяться паралелі між феноменом правого політика у Франції М. Ле Пен і Д. Трампом, який багато в чому повторює ідеологічний вектор французьких націоналістів. Експлуатація патріотичної доброчинності та інтенсивна ксенофобія є спільними рисами кампаній М. Ле Пен та Д. Трампа. Підтримка Д. Трампа дуже схожа на те, що розглядалося в Америці як теорія змови. У широкому вивченні американських теорій змови Усинські встановив, що «теорії змови можуть підірвати легітимність і ефективність державної політики, а іноді і призвести до насильства». З іншого боку, «теорії змови – це, по суті, система сигналізації та механізми подолання, щоб допомогти впоратися з іноземною загрозою і центрами внутрішньої влади».

Ця ностальгія поєднується з нереалістичними твердженнями про сучасну силу і вплив Сполучених Штатів. Замість того, щоб пропонувати сміливі зміни для вирішення нагальних проблем 21 століття, Д. Трамп обіцяє, що повернення до перевірених та істинних способів вчинення дій – все, що необхідно. Не можна ігнорувати закодовані і не настільки закодовані повідомлення про збереження переваги білої раси в кампанії Д. Трампа. Вони вказують на минуле, яке істотно трансформувалося через зміни демографії країни і зміни ставлення до відмінностей серед молоді.

Символічним маркером цієї зміни був час перебування при владі президента Обами. Однак цей соціальний прогрес також викликав реакцію. Перший рік правління президента США Д. Трампа і політика американського реваншизму з його тісними зв'язками з невдоволеними білими викликали зростання протестних настроїв та екстремістських груп. У своїй доповіді про групи ненависті в США за 2017 рік Південний центр боротьби з бідністю виявив збільшення числа активних груп на 4% у порівнянні з 2016 роком. Він також виявив збільшення числа так званих «патріотичних груп» в США. У відповідь на це Центр також відзначив зростання так званих чорних націоналістичних груп. Отже, президент Д. Трамп і трампізм не є новим або безпрецедентним політичним явищем для Сполучених Штатів.

Робиться **висновок**, що трампізм є результатом діяльності опортуністичного кандидата, що використовує в класичному реваншистському контексті жахи своїх прихильників, які стикаються з глибокими соціальними змінами.

Ключові слова: Трамп, трампізм, реваншизм, виборча кампанія, демократія, виборці.

УДК 316.321

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151211

Погрібна Вікторія Леонідівна, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

e-mail: vilpog2017@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5101-0386

Штана Ігор Валерійович, студент 2 курсу, 3 групи факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

e-mail: igorshtana@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6783-2907

ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІОЛОГІЇ

В статті проводиться аналіз соціальної природи політичних відносин. Зазначається, що зростання інтересу сучасних соціологів до політичної проблематики зумовлене інтенсивним розвитком аналітичної соціології, в межах якої пропонується авторська векторна модель соціологічного аналізу політичних відносин. Теоретичне обґрунтування представленої моделі проводиться на основі учення про соціальний простір П. Сорокіна, соціальний прагматизм Ю. Габермаса, соціальні нерівності Т. Парсонса та політичні режими Ж.-Л. Кермонна. Доводиться, що саме соціологічний аналіз політичних відносин дозволяє розкрити їхні статичні і динамічні характеристики, прогнозувати політичні зміни.

Ключові слова: політична соціологія, соціологічний аналіз політичних відносин, соціальна сфера, політична сфера

Постановка проблеми. Сучасна соціологія переживає часи активного розгалуження. Ті проблеми, що традиційно вважалися «несоціологічними», все більше набувають соціологічного змісту. Не є виключенням і політологічна проблематика. Політична соціологія стала однією з найбільш затребуваних і в теоретичному, і в практичному значенні галузю соціології.

Ми з впевненістю можемо констатувати, що сьогодні політична соціологія вимагає не тільки критичного, але й конструктивного аналізу політики, створення відповідного теоретико-методологічного інструментарію, одним із найважливіших складових якого є дослідження та прогнозування політичних відносин і процесів. Зростання інтересу сучасних соціологів до цієї проблематики зумовлене та підживлюється інтенсивним розвитком

аналітичної соціології, яку її засновники визначають як «стратегію для розуміння соціального світу» [1, с. 4]. При цьому соціологічний аналіз політичних відносин і процесів, будучи одним із вимірів аналітичної соціології, безпосередньо не пов'язаний з жодною конкретною методологією дослідження, бо основне питання полягає в тому, яке знання буде отримано в результаті наукового пошуку, а не які методи при цьому використовувалися [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фактично політична соціологія як науковий напрямок сформувалася к середині ХХ ст., коли склалися декілька наукових шкіл із вивчення взаємодії суспільства та політики. Праці послідовників марксизму і представників Франкфуртської школи А. Грамші, Д. Лукача, Л. Альтюсера [3–6] стали класикою політичної соціології та заклали фундамент її інституціоналізації як науки. Втім більш глибокий соціологічний аналіз політичних відносин ми знаходимо у ставших вже класичними дослідженнях Р. Дарендорфа, М. Хоркхаймера, Г. Маркузе, Т. Адорно, Ю. Габермаса, І. Валерстайна, П. Бурд'є [7–12].

Альтернативний науковий напрямок сформував М. Вебер, який, не відкидаючи ідей К. Маркса, полемізував з ним, акцентуючи увагу на неекономічних факторах, що формують політичні відносини (перш за все, мова йде про культуру та релігію). Пізніше ці напрацювання М. Вебера у поєднанні з елітистськими теоріями Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса та структурним функціоналізмом Т. Парсонса були використані такими науковцями, як М. Дюверже, Ч. Мілс, С. Ліпсет, С. Роккан, Д. Істон, Г. Алмонд, С. Верба, Р. Даль, Р. Патнем [13–21] для обґрунтування необхідності використання «мови соціології» у дослідженнях політичної сфери суспільства.

Метою даної статті є створення теоретичної моделі соціологічного аналізу політичних відносин.

Виклад основного матеріалу. Будь-які соціальні, в тому числі і політичні, відносини по суті є прагматичними [22–24]. Соціальні актори у цих відносинах визначають можливість і форму власної участі в них у відповідності до тих зисків, що вони можуть отримати внаслідок соціальних взаємодій. Виходячи з цього, пропонуємо розглядати *соціальні відносини*, як такі, що пов'язані з необхідністю спільного задоволення різноманітних соціальних потреб, які, згідно закону підвищення потреб, є основою розвитку суспільства і забезпечення його цілісності. Отже, *соціальна сфера* – це місце взаємодії людей, соціальна поведінка яких визначає цілісність соціуму.

Коллективне життя людей утворює соціальний простір, який розвивається, ускладнюється разом з історичним поступом. Його властивості, зокрема, були досліджені П. Сорокіним, який трансформує фізичні й геометрич-

ні поняття – «місце у просторі», «відстань (дистанція)», «вісь виміру», «рух» – у соціологічні категорії, наповнює їх соціальним змістом [25]. Люди й соціальні спільноти в соціальному просторі обіймають так звані соціальні позиції, які визначають місце людини (спільноти) у соціальному просторі. «Соціальна позиція» як наукове поняття у теорії соціального простору становить базову категорію, усі інші поняття в той чи інший спосіб сполучаються з нею. Ускладнення суспільства – це поява нових соціальних позицій, які означають: з'явилися люди (спільноти), соціальне положення яких чимось суттєво відрізняється від загалу. Категорія соціальної дистанції відображає цю різницю. Соціальна дистанція збільшується відповідно до того, як зростає різниця у правах, владних повноваженнях, багатстві, видах діяльності, освіті та інших важливих показниках соціального життя. Отже, зрозуміло, що соціальна нерівність є наслідком включення людини до соціальних відносин, її породжує суспільне життя. Якщо звернутися до відомої методологічної схеми, запропонованої представниками функціонального напрямку в соціології, то не потребує доведення позаісторичності й функціональна обумовленість стратифікації соціального простору, головні тези якої були сформульовані Т. Парсонсом наступним чином: а) розвиток суспільства пов'язаний із диференціацією його функцій, існують виключно важливі функції, від яких залежить доля суспільства; є другорядні й малозначущі функції, але усі вони висувають певні вимоги до людей, що мусять їх реалізувати; б) з другого боку, є люди, які значно різняться за своїми здібностями, професійною підготовкою, рівнем освіти, отже, виникає проблема пошуку і селекції осіб, здатних виконувати ті чи інші функції; в) механізм селекції полягає в тому, що суспільство створює нерівність соціальних статусів, віддає перевагу тим позиціям, що забезпечують найважливіші функції, мотивуючи суб'єктів конкурувати, боротися за входження до привілейованих груп; г) довкола пріоритетних позицій створюється конкуренція, суспільство визначає спеціальні процедури добору, аби перемогли найбільш достойні особи. Останні, виконуючи функції належним чином, отримують винагороду в розмірі, пропорційному масштабу і важливості функцій [26].

Таке функціональне пояснення виглядає доволі переконливим, але для суспільства, де домінують неофіційні інститути, латентні функції, діють, на жаль, інші схеми розподілу ресурсів. З функціональної точки зору важко пояснити, чому процвітають корумповані політики й ділки, тіньові бізнесмени, «хрещені батьки» мафії, і, навпаки, залишаються матеріально не влаштованими освітяни, медики та інші працівники бюджетної сфери. Соціальна дійсність є більш багатою на варіанти, аби усі вони були «укладені» у вузькі

теоретичні схеми. Втім, в будь-якому випадку в суспільстві утворюються *політичні відносини*, пов'язані з необхідністю владного врегулювання соціальних відносин задля їх оптимізації в процесі досягнення спільних цілей. Звідси, *політична сфера* може бути визначена як місце суперництва людей та соціальних груп за право реалізовувати власні інтереси за допомогою влади.

Функціональним компонентом політичної системи, який включає методи, способи, напрямки розвитку політичних відносин, є політичний режим. Для вибудови нашої соціологічної моделі їх аналізу пропонуємо звернутися до визначення, запропонованого проф. Ж.-Л. Кермонном, який розглядав політичний режим як «...сукупність елементів ідеологічного, інституційного та **соціологічного** (виділено нами – В. П., І. Ш.) порядку, що сприяють формуванню політичної влади даної країни на певний період» [27]. Наш вибір ґрунтується на тому, що характеристика політичного режиму в будь-якій державі визначає дійсну картину принципів організації політичної сфери суспільства. В політичній практиці часто зустрічаються приклади, коли демократична за формою держава є недемократичною за суттю і, навпаки, авторитарний за формою політичний устрій є за своїм характером демократичним. Тому ми пропонуємо, використовуючи методологічний та методичний арсенал соціології, розробити схему аналізу політичних відносин, на основі чого побудувати відповідну модель.

Класичними критеріями, що дозволяють проводити аналіз політичної сфери суспільства, є: 1) характер та міра здійснення влади; 2) механізм формування влади; взаємовідносини суспільства і влади; 3) роль і значення недержавних та неполітичних організацій і структур; 4) характер існуючих в суспільстві заборон; 5) роль ідеології у житті суспільства; 6) характер політичного лідерства; 7) співвідношення прав і свобод громадян; 8) становище засобів масової інформації; 9) роль політичних партій; 10) співвідношення між законодавчою та виконавчою владою; 11) роль та значення органів придушення; 12) тип політичної поведінки. Дослідження політичних відносин за даними критеріями дозволяє отримати індивідуальний «відбиток» характеристик політичного режиму будь-якого суспільства «тут і зараз», а також провести його аналіз або в динаміці, або в порівнянні з іншими суспільствами.

Наведемо приклад побудови такого «відбитку», що відображує політичні відносини в сучасній Україні. В таблиці 1 представлено діапазон розподілу їх домінантних характеристик у відповідності до обраних критеріїв.

Характеристика політичних відносин в суспільстві

Критерій	Діапазон розподілу домінантних позицій	
Характер і міра здійснення влади	Загальний контроль, примус, насильство	Межі влади визначаються суспільством у відповідності до закону
Механізм формування влади	Бюрократичний (система гільдій)	Демократичний (антрепренерська система)
Взаємини суспільства і влади	Народ відчужений від влади	Народ – джерело влади
Роль та значення недержавних і неполітичних організацій та структур	Мінімальний вплив на політичні рішення	Суттєвий вплив на політичні рішення
Характер існуючих у суспільстві заборон	Заборонено все, крім того, що дозволено законом	Дозволено все, крім того, що заборонено законом
Роль ідеології в житті суспільства	Влада ідеології	Ідеологічний плюралізм
Характер політичного лідерства	Режим особистої влади	Залежить від типу політичної системи та традицій суспільства
Співвідношення прав і свобод громадян	Права і свободи громадян мають формальний характер	Механізм співвідношення прав і свобод громадян гарантований законом
Становище ЗМІ	Жорсткий контроль і цензура	ЗМІ вільні та незалежні
Роль політичних партій	Однопартійність	Багатопартійність
Співвідношення між законодавчою та виконавчою владою	Домінанта законодавчої влади	Незалежність гілок влади
Роль та значення органів придушення	Панування силових ресурсів влади	Панування правових ресурсів влади
Тип політичної поведінки	Пасивна	Активна

На основі контент-аналізу публікацій за 2018 р. 10 українських електронних ЗМІ та 8 офіційних інтернет-порталів державних та недержавних організацій нами була розроблена наступна векторна модель політичних відносин, що визначають політичний режим в сучасній Україні (рис. 1).

Рис. 1. Векторна модель політичних відносин (Україна, 2018 р.)

Висновки. Політичні відносини формують ядро будь-якої соціальної системи, врегульовують й врівноважують доцентрові і відцентрові сили, що забезпечують її цілісність та сталий розвиток. Дослідження цих відносин виключно політологами штучно звужує проблему. Соціологічний аналіз дозволяє розкрити їхні статичні і динамічні характеристики, оскільки на основі дослідження політичних ситуацій (соціальна статика) визначає політичні сюжети й прогнозує політичні зміни (соціальна динаміка). Поєднання статичного та динамічного принципів аналізу можна порівняти з процесом створення відеоролика. Кожний окремих кадр характеризує певну соціально-політичну ситуацію, основних акторів та характер й умови їх взаємодії, а послідовність таких кадрів формує повноцінне системне уявлення про «сюжет», динаміку і основні параметри соціально-політичних процесів і відносин в суспільстві. Саме такий підхід було використано нами при розробці векторної моделі соціологічного аналізу політичних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Oxford Handbook of Analytical Sociology / ed. by P. Hedström and P. Bearman. Oxford; New York : Oxford University Press, 2009. xxi, 772 p
2. Хедстрём П., Иликоски П. Каузальные механизмы в социальных науках. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2014. № 1 (72). С. 14–40.
3. Femia J. Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness and the Revolutionary Process. Oxford: Clarendon Press, 1981. 320 p.

4. Стыкалин А. Дьёрдь Лукач – мыслитель и политик. Москва: Издательство Степаненко, 2001. 348 с.
5. Дмитриев А. Н. Марксизм без пролетариата: Георг Лукач и ранняя Франкфуртская школа (1920–1930-е гг.). Санкт-Петербург: Изд-во Европ. ун-та в Санкт-Петербурге; Москва: Летний сад, 2004. 528 с.
6. Campbell D. Louis Althusser and the end of classical Russian Marxism: Spinoza, Hegel and the critique of dogmatic Marxism. *Journal of Socialist Theory*. 2014. Vol. 42. P. 527–533.
7. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. Москва: Академический проект, 2002. 880 с.
8. Kellner D. Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism. Berkeley : University of California Press, 1984. x, 505 p.
9. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Под общей редакцией д. филос. н. В. П. Култыгина. Москва: Серебряные нити, 2001. 416с.
10. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия (фрагменты). *Вопросы социальной теории*. 2007. Том I. Вып. 1. С. 229–245.
11. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение / пер. Н. Тюкиной. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2006. 248 с.
12. Бурдьё П. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля. Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. Москва: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1999. С. 125–166.
13. Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц. Москва: Академический Проект, 2002. 560 с.
14. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение / Пер. с англ. О. А. Оберемко; под общей редакцией и с предисловием Г. С. Батыгина. Москва: Издательский Дом NOTA BENE, 2001. 264 с.
15. Липсет М. Политический человек: социальные основания политики / пер. с англ. Е. Г. Генделя, В. П. Гайдамака, А. В. Матешук. Москва: Мысль, 2016. 612 с.
16. Липсет С., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы предпочтения избирателей. Предварительные замечания. *Политическая наука*. 2004. №4. С. 204–234.
17. Истон Д. Будущее постбихевиоральной стадии в политической науке. *Политическая наука на рубеже веков*: пробл.-темат. сб. РАН ИНИОН / отв. ред. Л. Н. Верченнов; Центр социальных науч.-информ. исслед. отд. политологии и правоведения; Ин-т сравнит. политологии. Москва: ИНИОН РАН, 2000. 356 с.
18. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины. URL: <http://sympa-by.eu/sites/default/files/library/02politics.pdf> (дата обращения: 30.09.2018).
19. Verba S., Schlozman K. L., Brady H. E. Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1995. xix, 640 p.
20. Даль Р. Демократия и ее критики / Пер. с англ. Под ред. М. В. Ильина. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. 576 с.

21. Putnam R. D. *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000. 541 p.
22. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике = *Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?* / Пер. с нем. М. Л. Хорькова. Москва: Весь Мир, 2002. 144 с.
23. Хабермас Ю. Структурное изменение публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества = *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Москва: Весь Мир, 2016. 344 с.
24. Хабермас Ю. Религия, право и политика. Политическая справедливость в мультикультурном Мир-Обществе. *Политические исследования*. 2010. №2. С. 7–21.
25. Sorokin P. *Integralism in my philosophy. This is my philosophy: Twenty of the World's Outstanding Thinkers Reveal the Deepest Meanings They Have Found in Life* / ed. W Burnett. New York: Harper, 1957. P. 180–189.
26. Parsons T. Some Comments on the State of the General Theory of Action. *American Sociological Review*. 1953. Vol. 18, No 6. P. 618–631.
27. Quermonne J.-L. *Les regimes politiques occidentaux*. 3. éd. Paris: Seuil, 1994. 329 p.

REFERENCES

1. Hedström, P., Bearman, P. eds. (2009). *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. Oxford; New York : Oxford University Press.
2. Khedstrom, P. Iikoski, P. (2014) *Kauzal'nye mehanizmy v social'nyh naukah. Zhurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii, 1 (72)*, 14–40 [in Russian].
3. Femia, J. (1981). *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness and the Revolutionary Process*, Oxford: Clarendon Press.
4. Stykalin, A. (2001). *D'yord' Lukach – myslitel' i politik*. Moskva: Izdatel'stvo Stepanenko [in Russian].
5. Dmitriyev, A. N. (2004) *Marksizm bez proletariata: Georg Lukach i rannyya Frankfurtskaya shkola (1920–1930-ye gg.)*. Sankt-Peterburg: Izd-vo Yevrop. un-ta v Sankt-Peterburge; Moskva: Letniy sad [in Russian].
6. Campbell, D. (2014) Louis Althusser and the end of classical Russian Marxism: Spinoza, Hegel and the critique of dogmatic Marxism. *Journal of Socialist Theory, 42*, 527–533.
7. Darendorf, R. (2002) *Sovremennyy sotsial'nyy konflikt. Ocherk politiki svobody*. Moskva: Akademicheskiiy proyekt [in Russian].
8. Kellner, D. (1984). *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*. Berkeley : University of California Press.
9. Adorno, T. (2001). *Issledovanie avtoritarnoj lichnosti / Pod obshej redakciej d. filos. n. V. P. Kulygina*. Moskva: Serebrjanye niti [in Russian].
10. Habermas, Ju. (2007). *Teoriya kommunikativnogo dejstvija (fragmenty). Voprosy social'noj teorii, 1 (1)*, 229–245 [in Russian].

11. Vallerstajn, I. (2006) *Mirosistemnyy analiz: Vvedeniye* / translated by N. Tyukina, Moskva: Izdatel'skiy dom «Territoriya budushchego» [in Russian].
12. Burd'jo, P. (1999). Duh gosudarstva: genezis i struktura bjurokraticeskogo polja. *Pojetika i politika*. Al'manah Rossijsko-francuzskogo centra sociologii i filosofii Instituta sociologii Rossijskoj Akademii nauk. Moskva: Institut jeksperimental'noj sociologii, Sankt-Peterburg: Aletejja. 125–166 [in Russian].
13. Djuverzhe, M. (2002). *Politicheskie partii* / Per. s franc. Moskva: Akademicheskij Proekt [in Russian].
14. Mills, Ch.R. (2001). *Sociologicheskoe voobrazhenie* / Per. s angl. O. A. Oberemko; pod obshhej redakciej i s predisloviem G. S. Batygina. Moskva: Izdatel'skij Dom NOTA BENE [in Russian].
15. Lipset, M. (2016). *Politicheskij chelovek: social'nye osnovanija politiki* / per. s angl. E. G. Gendelja, V. P. Gajdamaka, A. V. Mateshuk. Moskva: Mysl' [in Russian].
16. Lipset, S., Rokkan, S. (2004). Struktury razmezhevanij, partijnye sistemy predpochtenija izbiratelej. Predvaritel'nye zamechanija. *Politicheskaja nauka*, 4, 204–234 [in Russian].
17. Iston, D. (2000). Budushhee postbihevioral'noj stadii v politicheskoy nauke. *Politicheskaja nauka na rubezhe vekov: probl.-temat. sb. RAN INION* / otv. red. L. N. Verchenov; Centr social'nyh nauch.-inform. issled. otd. politologii i pravovedenija; In-t sravnit. politologii. Moskva: INION RAN [in Russian].
18. Almond G. Politicheskaja nauka: istorija discipliny. Retrieved from <http://sympa-by.eu/sites/default/files/library/02politics.pdf>.
19. Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press.
20. Dal', R. (2003). *Demokratija i ee kritiki* / Per. s angl. Pod red. M. V. Il'ina. Moskva: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN) [in Russian].
21. Putnam, R. D. (2000) *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
22. Habermas, Ju. (2002). *Budushhee chelovecheskoj prirody. Na puti k liberal'noj evgenike = Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?* / Per. s nem. M. L. Hor'kova. Moskva: Ves' Mir [in Russian].
23. Habermas, Ju. (2016). *Strukturnoe izmenenie publichnoj sfery: Issledovanija otnositel'no kategorii burzhuaznogo obshhestva = Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Moskva: Ves' Mir [in Russian].
24. Habermas, Ju. (2010). Religija, pravo i politika. Politicheskaja spravedlivost' v mul'tikul'turnom Mir-Obshhestve. *Politicheskie issledovanija*, 2, 7–21 [in Russian].
25. Sorokin, P. (1958) Integralism in my philosophy. *This is my philosophy: Twenty of the World's Outstanding Thinkers Reveal the Deepest Meanings They Have Found in Life* / W. Burnett (ed). New York: Harper. Pp. 180–189.
26. Parsons, T. (1953) Some Comments on the State of the General Theory of Action, *American Sociological Review*, 18 (6), 618–631.
27. Quermonne, J.-L. (1994). *Les regimes politiques occidentaux*. 3. éd. Paris: Seuil.

Погребная Виктория Леонидовна, доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Штана Игорь Валериевич, студент 2 курса, 3 группы факультета адвокатуры Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ СОЦИОЛОГИИ

В статье проводится анализ социальной природы политических отношений. Отмечается, что рост интереса современных социологов к политической проблематике обусловлен интенсивным развитием аналитической социологии, в рамках которой предлагается авторская векторная модель социологического анализа политических отношений. Теоретическое обоснование представленной модели проводится на основе учения о социальном пространстве П. Сорокина, социальном прагматизме Ю. Хабермаса, социальных неравенствах Т. Парсонса и политических режимах Ж.-Л. Кермонна. Показано, что именно социологический анализ политических отношений позволяет раскрыть их статические и динамические характеристики, прогнозировать структуру и направления политических изменений.

Ключевые слова: политическая социология, социологический анализ политических отношений, социальная сфера, политическая сфера

Pohribna Victoriya Leonidivna, Doctor of Sociological Sciences, Professor, Professor of Department of Sociology and Political Sciences, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

Shtana Igor Valerievich, student 2-th cours, 3-th group of faculty of advocacy, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

POLITICAL RELATIONS THROUGH PRISM OF SOCIOLOGY

Problem setting. Today political sociology requires not only critical but also structural analysis of politics, creation of corresponding theoretical and methodological tool, one of major constituents of that there are research and prognostication of political relations and processes.

Recent research and publications analysis. Actually political sociology as scientific direction was formed to the middle of XX of century, when a few scientific schools consisted of study of cooperation of society and politics. Louis Althusser became the classics

of political sociology works of followers of marxism and representatives of Frankfort school of A. Gramsci, D. Lukács, and laid the foundation of its institutionalization as science. The deeper sociological analysis of political relations is contained in researches by R. Dahrendorf, M. Horkheimer, H. Marcuse, T. Adorno, J. Habermas, I. Wallerstein, P. Bourdieu.

Therefore, the **paper objective** was creation of theoretical model of sociological analysis of political relations.

Paper main body. Social relations are considered as such, that related to the necessity of general satisfaction of various social necessities, that, in obedience to the law of increase of necessities, is basis of development of society and providing of his integrity. Thus, a social sphere is a place cooperation of people, social behavior of that determines integrity of society. Political relations are related to the necessity of imperious settlement of social relations for the sake of their optimization in the process of achievement of general aims. Accordingly, political sphere – it the place of rivalry of people and task forces for a right to realize own interests by means of power.

The functional component of the political system, that includes methods, methods, directions of development of political relations, is the political mode. As a worker there was select determination of prof. J.-L. Quermonne. He determined the political regime, as “... aggregate of elements of ideological, institutional and sociological order, that assist forming of political power of this country on a certain period». Our choice is base on that description of the political mode in any state determines the actual picture of principles of organization of political sphere of society.

On the basis of content-analysis of publications of 10 Ukrainian electronic MASS-MEDIA and 8 official internet-portals of state and non-state organizations in 2018 the vector model of political relations that determine the political regime in modern Ukraine is worked out.

The analysis carried out in the article allowed to reach the following **conclusions of the research**. Political relations form the core of any social system, regulate and counterbalance the centripetal and centrifugal forces that ensure its integrity and sustainable development. The research of these relations exclusively by political scientists artificially narrows the problem. Sociological analysis allows to reveal their static and dynamic characteristics, because on the basis of research of political situations (social statics) determines political plots and predicts political changes (social dynamics). The combination of static and dynamic analysis principles can be compared with the process of creating video. Each individual character characterizes a certain socio-political situation, the main actors and the nature and conditions of their interaction, and the sequence of such personnel forms a complete systemic understanding of the «plot», the dynamics and basic parameters of socio-political processes and relations in society.

Keywords: political sociology, sociological analysis of political relations, social sphere, political sphere

Требін Михайло Петрович, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціології та політології Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
e-mail: m.p.trebin@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1328-9865

ООН НА ШЛЯХУ РЕФОРМ

У статті досліджується діяльність ООН, її інститути і структура. Доводиться, що ООН потребує реформування, насамперед, її головних структур: Генеральної Асамблеї і Ради Безпеки, перетворення їх в ефективно працюючу структуру. Крім того вимагають свого реформування та вдосконалення діяльність з підтримки миру і роззброєння, створення ефективної системи забезпечення прав людини, зміцнення судової системи, координація діяльності спеціалізованих установ та спеціальних комісій і фондів ООН, зміцнення кадрового потенціалу.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, Статут ООН, вето.

Постановка проблеми. Організація Об'єднаних Націй (ООН) – глобальний наднаціональний інститут, вона здатна вплинути практично на будь-які події, що відбуваються як на міжнародній арені, так і всередині кожної окремої країни члена-організації. Вона охоплює практично весь спектр міжнародних відносин, будь-яка скільки-небудь значуща подія не залишається без уваги ООН. Звідси виникає і актуальність обраної проблеми – проблеми реформування ООН в сучасному світі, відповідно тим загрозам і викликам сучасності, що загрожують людству. З моменту створення ООН минуло вже 73 роки, світ кардинально змінився, відповідно, і Організація повинна змінюватися, перебудовуватися під нові реалії. У зв'язку зі збільшенням кількості міжнародних конфліктів, глобальних проблем сучасності, посиленням світової глобалізації, інформатизації і комп'ютеризації всіх сфер життя суспільства старі методи і шляхи виходу з кризових ситуацій або перестають працювати, або стають неефективними. Тому від того, яким шляхом піде трансформація ООН, буде залежати стан справ на міжнародній арені, мир і безпека у всьому світі. В останні роки усе частіше постає питання реформування Ради Безпеки (РБ) ООН. Особливо воно загостилося у зв'язку з російсько-українським конфліктом. У сучасних реаліях ООН стала нездатною адекватно і швидко реагувати на гострі ситуації, які виникають у сучасному світі, й Україна – да-

леко не перший приклад цьому. Основною причиною недостатньої ефективності ООН є її повільна реакція на події, що відбуваються на міжнародній арені, та залежність від політики постійних членів РБ ООН – Великої Британії, Китаю, Російської Федерації, США та Франції (П-5).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціології міжнародних відносин і суміжних наукових дисциплінах питання діяльності та розвитку ООН досліджували такі вчені, як Б. М. Ашавський, М. О. Баймуратов, М. П. О. Баккаріні, Р. Батлер, З. Бауман, С. Браун, М. В. Буроменський, Т. Дж. Вайс, Ю. О. Волошин, Є. П. Годованик, Р. В. Губань, Я. Джонстон, К. Енгельбрект, Я. М. Жукорська, А. М. Зленко, В. Льос, Д. М. Мелоун, П. Надін, О. В. Сердюк, П. Стабс, Б. І. Тарасюк, Н. Турчин, Ю. М. Ханімякі, Д. Ховелл, С. Честерман, І. В. Яковюк та ін. [1–20]. Ситуація на міжнародній арені змінюється, і сьогодні ООН стоїть перед новими проблемами та викликами, які не досліджувалися авторами або досліджувалися фрагментарно, тому звернення до осмислення можливих моделей реформування ООН в сучасних умовах є цілком доцільним.

У статті досліджується ООН, її інститути і структури. **Метою** статті є виявлення проблем у діяльності ООН, що впливають на її здатність виконувати поставлені завдання, а також розробка пропозицій щодо підвищення ефективності роботи ООН.

Виклад основного матеріалу. З утворенням ООН у людства з'явилася надія, що йому вдасться нарешті створити новий світовий порядок, заснований на керівній ролі ООН. Сьогодні вона виступає як центральна і універсальна міжнародна організація, покликана підтримувати міжнародний мир і безпеку, сприяти досягненню інших благородних цілей, визначених Статутом ООН. Назва «Об'єднані Нації», запропонована президентом США Ф. Рузвельтом, була вперше згадана в Декларації Об'єднаних Націй, яка була підписана 1 січня 1942 р. Представники 26 держав під час Другої світової війни взяли на себе зобов'язання від імені своїх урядів вести спільну боротьбу проти фашистських країн – Німеччини, Італії та Японії. Терміном «Об'єднані Нації» прийнято було називати держави, які входили до антигітлерівської коаліції. У жовтні 1943 р. в Москві на конференції міністрів закордонних справ Великої Британії, СРСР і США була прийнята Декларація з питання про загальну безпеку. Саме в Московській декларації зафіксовані принципові положення, які отримали в подальшому відображення в Статуті ООН. Рішення, прийняті на Московській конференції, були повторно підтверджені на зустрічі Ф. Рузвельта, Й. Сталіна та В. Черчилля в Тегерані в листопаді 1943 р. У серпні-жовтні 1944 р. в Думбартон-Оксі представники Великої Британії, Китаю, СРСР і США виробили пропозиції, які увійшли до Статуту. На переговорах було вирішено багато питань функціонування та повноважень ООН, крім питань

про повноваження Генеральної Асамблеї (ГА) та РБ, а також процедури голосування в РБ, відомій як принцип одноголосності великих держав. Остаточна домовленість з цих питань була досягнута в лютому 1945 р. в Криму на конференції керівників трьох союзних держав – Рузвельта, Сталіна і Черчилля.

25 квітня – 26 червня 1945 р. в Сан-Франциско пройшла Конференція Об'єднаних Націй, яку скликали з ініціативи Великої Британії, Китаю, СРСР і США, на Конференції представники 50 країн обговорювали Статут ООН. 26 червня 50 країн підписали Статут ООН. 51-ою державою стала Польща, яка не брала участі в Конференції, тому підписала Статут трохи пізніше. Статут ООН проголосив основні цілі та принципи Організації, а також завдання основних органів [21]. Офіційно ООН існує з 24 жовтня 1945 р. – дня ратифікації Статуту більшістю країн, які його підписали. У 1947 р. ГА ООН оголосила 24 жовтня Днем Об'єднаних Націй [22], який буде присвячений інформуванню народів світу про цілі і досягнення ООН. Головну причину створення ООН можна визначити як усвідомлення лідерами країн антигітлерівської коаліції, світовою спільнотою в цілому неприпустимості повторення подій Другої світової війни, необхідності розробки ефективних інструментів і механізмів протидії агресії й збереження миру.

Слід зазначити, що структура ООН досить складна і включає в себе велику кількість різних організаційних одиниць – комітетів, комісій, департаментів тощо. Головні структурні підрозділи – ГА, РБ, Економічна і Соціальна рада (ЕКОСОП), Міжнародний суд (МС), Рада з Опіки (призупинила свою роботу 1 листопада 1994 р.), Секретаріат. З точки зору рівня владних повноважень найбільш важливими є ГА і РБ ООН.

ГА ООН об'єднує всі держави, що входять в організацію (всього їх на цей час 193), і розглядає на своїх засіданнях (сесіях) найбільш важливі та актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин. Саме рішення, прийняті нею у вигляді резолюцій, відображають позицію світової громадської думки з тієї чи іншої проблеми й є основою діяльності РБ ООН. Важливо, однак, зауважити, що рішення ГА мають рекомендаційний характер, тобто необов'язкові для виконання. Саме ця обставина серйозно обмежує її вплив на розвиток ситуації у світі.

Рада Безпеки – установа ООН, що привертає найпильнішу увагу світового співтовариства. Відповідно до п.1 ст. 24 Статуту ООН, на РБ ООН покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки, для цього вона наділяється відповідними функціями й повноваженнями (ст. 34, 36, 39–42, 44, 45 Статуту ООН). РБ має право застосовувати різноманітні санкції до держави-агресора, а також вимагати від держав-членів участі у цих санкціях (ст. 41, 42 Статуту ООН). Для здійснення функцій РБ ООН держави-члени зобов'язуються передавати при необхідності в її розпо-

рядження збройні сили і відповідні засоби обслуговування, у тому числі й надавати право проходу (ст. 43 Статуту ООН). Рішення з усіх питань, окрім процедурних та при обранні членів Міжнародного Суду ООН, вимагають 9 голосів, усіх постійних членів у тому числі (ст. 27 Статуту ООН, ст. 10 Статуту Міжнародного Суду ООН) [23]. Постійні члени РБ наділені правом вето. Таким чином, держави-засновниці ООН можуть заблокувати будь-яке рішення, яке не збігається з їх інтересами. На відміну від рішень ГА, рішення, що приймаються РБ, в принципі, є обов'язковими для виконання. Разом з тим, зважаючи на відсутність постійно діючого механізму виконання, рішення РБ нерідко ігноруються. Все це несприятливо позначається на репутації Організації в цілому. Більш того, несправедливі переваги, якими користуються держави П-5 (постійне членство в РБ і право вето), створюють подвійний стандарт відповідальності і ведуть до широкого поширення невдоволення інших країн. Проте, РБ все ж довела свою ефективність у справі запобігання загрози Третьої світової війни, а також у справі зупинення і попередження значної частини регіональних конфліктів. За умови відповідних перетворень РБ могла би стати одним з головних гарантів миру.

ЕКОСОП є основним органом, що займається координацією, проведенням огляду політики та розробкою рекомендацій щодо вирішення економічних, соціальних та екологічних питань. Рада також займається організацією досягнення узгоджених на міжнародному рівні цілей у сфері розвитку. Рада є центральним механізмом системи ООН і спеціалізованих установ, які відповідають за роботу в економічній, соціальній та екологічній сферах, а також координуючим і спрямовуючим роботу допоміжних органів і експертних груп. 54 члена Ради обираються ГА терміном на три роки. ЕКОСОП є центральною платформою для розгляду і обговорення питань сталого розвитку. Важливість цього органу засвідчує той факт, що на нього припадає майже 70% всіх бюджетних ресурсів, а також персоналу ООН.

МС є головним судовим органом ООН. МС знаходиться в Палаці миру в Гаазі (Нідерланди). Це єдиний з шести головних органів ООН, який знаходиться не в Нью-Йорку. Суд виконує два основних завдання: розв'язання, відповідно до міжнародного права, юридичних суперечок, переданих йому на розгляд державами, і винесення консультативних висновків з юридичних питань, запитуваних належним чином уповноваженими на те органами та спеціалізованими установами ООН. Ефективність роботи МС значно знижена обмеженістю його можливостей, тією обставиною, що держави світу звертаються до МС виключно добровільно, а його юрисдикція не забезпечує обов'язковості виконання рішень, що приймаються, бо обов'язковими вони є лише для держав – безпосередніх учасників судового процесу. Так само і позиція МС по тій чи іншій міжнародній проблемі, що надається ГА або РБ

у вигляді офіційного рішення МС, носить виключно консультативний характер і не має сили закону.

Секретаріат – це міжнародний персонал, що працює в установах по всьому світу і виконує різноманітну повсякденну роботу Організації. Він обслуговує й інші головні органи ООН і здійснює прийняті ними програми та політичні установки. На чолі Секретаріату стоїть Генеральний секретар, який призначається ГА за рекомендацією РБ терміном на 5 років з можливістю переобрання на новий термін. Співробітників ООН беруть на роботу на міжнародній та місцевій основі, вони зайняті в усіх місцях служби ООН, а також в миротворчих операціях. У Секретаріаті ООН працює 5,5 тисяч осіб, а бюджет Організації у 2016–2017 рр. досяг 5,4 млрд. доларів. Це – не враховуючи фінансування операцій з підтримки миру (8,27 млрд. доларів у 2016 р.), гуманітарної допомоги (20,1 млрд. доларів у 2016 р.) [24] та інших витрат. Разом з тим в роботі Секретаріату відзначається забюрократизованість, яка «... маскувала проблеми замість того, щоб приділити їм достатньої уваги» [25], дублювання функцій, низька ефективність роботи.

Головна проблема ООН в роки «холодної війни» – протистояння СРСР і США – полягала в низькій ефективності роботи організації і недостатньому рівні її впливу на ситуацію в світі. Діяльність ООН часто була паралізована СРСР і США, які використовували своє домінуюче становище в світі і членство в РБ ООН. У вирішенні проблем міжнародних відносин ООН грала порівняно невелику роль. Практично всі найважливіші проблеми вирішувалися спільними зусиллями США і СРСР, але не ООН. Наприклад, саме завдяки спільним діям цих двох країн вдалося врегулювати Суецьку кризу 1956 р. і зупинити арабо-ізраїльську війну в жовтні 1973 р. У роки «холодної війни» погано працював і принцип незастосування сили, неприпустимості агресії. У першу чергу, це стосувалося СРСР і США. Обидві держави регулярно вдавалися до агресії, використовуючи в якості виправдання право на самооборону, захист співвітчизників, які опинилися в зоні конфлікту, союзницькі зобов'язання, звернення за допомогою (справжні чи сфабриковані) урядів тих чи інших країн, захист «демократичних цінностей» або «ідеалів комунізму» тощо. Досить згадати війну у В'єтнамі або Афганістані, вторгнення США в Гренаду в 1983 р. або Панаму в 1989 р., введення радянських військ в Угорщину в 1956 р. і Чехословаччину в 1968 р. тощо.

Кінець ХХ століття був ознаменований глобальними змінами в системі міжнародних відносин (розпад СРСР, крах біполярної моделі, перетворення США в світового політичного лідера). У цих умовах роль і значення ООН як головної міжнародної структури, що забезпечує стабільність системи міжнародних відносин, багаторазово збільшилася. Одночасно з цим постало питання про завдання ООН у нових геополітичних умовах. Дуже скоро стало

очевидно, що розпад біполярної системи веде до глобальних зрушень в системі міжнародних відносин, перекроювання політичної мапи світу, появи величезної кількості локальних конфліктів, які прийшли на зміну глобальному конфлікту наддержав СРСР і США. В Європі вогнищами конфліктів стали колишня Югославія і колишній СРСР, в Африці – Сомалі, Руанда, Заїр, Сьєрра-Леоне. Головним завданням ООН у нових умовах стала швидка і адекватна реакція на виникаючі конфлікти, прийняття ефективних заходів до їх врегулювання.

Перше десятиліття постбіполярної епохи показало, що ООН, по суті, стикається з тими ж проблемами, що і в епоху «холодної війни». Це і неузгодженість дій держав, що входять до РБ ООН, і їх невміння знайти спільну мову при вирішенні тієї чи іншої проблеми, і нерішучість самої ООН, що наочно проявилось під час подій в Югославії. Але найголовніше – почала даватися ознаки все та ж тенденція до використання державами світу, в першу чергу наддержавами, збройних сил без згоди РБ ООН, тобто спостерігалось фактичне ігнорування ООН. Найбільш яскраві і резонансні випадки – події в Югославії 1990-х років, коли ООН була фактично усунена від вирішення кризи. США і НАТО діяли, по суті, в обхід ООН і без її згоди. Подібного роду тенденції продовжилися і навіть посилювалися в 2000-х роках. Тут необхідно згадати насамперед військову операцію Росії проти Грузії в 2008 р., введення російських військ на територію Південної Осетії і Абхазії, здійснено без відповідної резолюції РБ ООН.

Залишилися й інша найважливіша проблема, актуальна в період «холодної війни», – це зловживання державами-постійними членами РБ ООН правом вето. Яскравий приклад – блокування Росією та Китаєм зусиль країн Заходу, спрямованих на введення санкцій проти режиму Башара Асада в Сирії. Практично аналогічна ситуація склалася в ході української політичної кризи, спровокованої подіями в Криму. Представники Росії в РБ ООН 15 березня 2014 року, скориставшись правом вето, не дозволили їй прийняти резолюцію, що оголошує референдум щодо приєднання Криму до Росії незаконним [26].

Можна констатувати, що в РБ ООН склалися два табори: США, Франція, Велика Британія проти Росії і Китаю. В результаті її робота, по суті, паралізована. Будь-які спроби одного табору прийняти вигідну йому резолюцію моментально блокуються державами з іншого табору. Висновок очевидний: РБ ООН перетворюється в абсолютно безпорадну структуру, нездатну виконувати свою головну функцію – забезпечувати міжнародну безпеку і припиняти збройні конфлікти. Сьогодні РБ ООН ігнорується. Кількість військових операцій, що організують втручання в справи інших держав під приводом «гуманітарних інтервенцій», проведених без її санкції, дедалі збільшується.

Отже, обов'язковою умовою є реформування ООН та її головних структур: ГА і РБ ООН, перетворення їх в ефективно працюючі структури. Крім того вимагають свого реформування та вдосконалення діяльність з підтримки миру, миробудівництва і роззброєння, створення ефективної системи забезпечення прав людини, зміцнення судової системи, координація діяльності спеціалізованих установ та спеціальних комісій і фондів ООН, зміцнення кадрового потенціалу [27].

Наприкінці ХХ ст. світ зіткнувся з новими проблемами, пов'язаними з процесом глобалізації, а їх вирішення стало не під силу однієї або декільком державам. Це зумовило пошук шляхів реформування ООН та її структур, зажадало вдосконалення системи міжнародної безпеки в рамках Статуту ООН для адекватної відповіді на виклики і загрози, з якими стикається сучасний світ. Професор історії в Єльському університеті П. Кеннеді визнає необхідність реформ в ООН, яка «все більше здається анахронізмом» [28, р. 245], оскільки її Статут виражає реалії на момент його прийняття у 1945 р. [28, р. 245].

Початок процесу активного реформування ООН пов'язано з приходом на пост Генерального секретаря (ГС) Кофі Аннана в 1997 р. В ході 52-ї сесії ГА ООН були намічені основні напрями оновлення ООН, включаючи структурні перетворення в Секретаріаті, координацію організацій системи ООН на рівні країн, поліпшення взаємодії з громадянським суспільством. Ця тема отримала розвиток на «Саміті тисячоліття» у 2000 р. відразу після закінчення 55-ї сесії ГА ООН, що відбулася у вересні того ж року. Саміт, на якому були присутні 185 делегацій, у тому числі 105 глав держав і урядів – членів ООН, обговорив доповідь ГС ООН К. Аннана про глобальні проблеми людства «в століття нестримного науково-технічного прогресу» [29], поглиблення розриву між багатими і бідними країнами, загрози біосферно-екологічної кризи. У центрі уваги перебували питання, пов'язані зі зміцненням ролі ООН і підвищенням її ефективності в міжнародних відносинах, а також підтвердження статутних прерогатив РБ, консолідація основних принципів міжнародного права. Велика увага була приділена проблемі глобалізації світової спільноти. При цьому як в доповіді К. Аннана, так і в інших виступах учасників було відзначено, що глобалізація при деяких її достоїнствах має суттєві мінуси. Наприклад, світовий ринок ще не керується правилами, заснованими на «спільних соціальних цілях», а можливість користуватися економічними перевагами глобалізації мають головним чином індустриально розвинені країни. Однак в ООН входять держави з різним рівнем економічного розвитку, з різними, іноді взаємовиключними, інтересами. І в цьому відношенні ООН покликана всляко сприяти виробленню компромісу. Головним підсумковим документом саміту стала Декларація тисячоліття (ДТ), в якій були визначені напрямки діяльності щодо приведення ООН у відповідність до вимог нового

часу [30]. Усі наступні проекти і програми реформ повинні були проводитися в рамках сформульованих ДТ цілей.

Значний вклад у реформування ООН мала друга найважливіша доповідь ГС під назвою: «Зміцнення ООН: програма подальших перетворень», представлена на 57-у сесію ГА ООН. У неї говорилося про підвищення ефективності діяльності ООН в таких сферах, як захист прав людини, громадська інформація, розподіл ресурсів, управління людськими ресурсами. На черговій сесії ГА ООН було прийнято рішення про продовження зусиль з розробки всеосяжної та ефективної стратегії реагування на глобальні загрози та виклики [31]. Важливу роль у підготовці відповідних висновків і рекомендацій була покликана зіграти створена ГС ООН Група високого рівня з питань загроз, викликів і змін, що отримала назву «Групи мудреців».

У доповіді ГС «При більшій свободі: до розвитку, безпеки і правам людини для всіх» [32] визначено основні напрямки реформування ООН: ключовим завданням реформи ООН мало стати позбавлення людства від бідності і війн. Серед новаторських пропозицій пролунала ідея щодо створення Комісії з миробудівництва, фінансовим джерелом якої став би добровільний постійно діючий фонд з миробудівництва. Була також запропонована ідея замінити Комісію з прав людини меншою за складом постійно діючою Радою з прав людини, в статусі одного з головних органів Організації або допоміжного органу ГА, члени якої обиратимуться безпосередньо більшістю голосів держав-членів ГА за підтримки в дві третини від присутніх членів, що братимуть участь в голосуванні. У березні 2006 р. ця пропозиція ГС була реалізована, замість Комісії з прав людини була створена Рада з прав людини у складі 47 членів [33].

У доповіді пропозиції торкалися також питання реформи Секретаріату ООН, яка на прохання ГС полягала в необхідності аналізу ГА усіх наданих мандатів, які діяли більше 5 років, з метою визначення їх актуальності та можливості перерозподілу виділених ресурсів для вирішення нових завдань; узгодження можливості надання ГС повноважень і ресурсів для здійснення одноразової програми щодо стимулювання дострокового виходу співробітників на пенсію, що сприятиме відновленню складу персоналу, виходячи з існуючих потреб; прийняття рішення щодо проведення державами-членами в співпраці з ГС всеосяжного огляду бюджетних і кадрових правил, які визначають діяльність Організації; ухвалення пакету заходів з реформування системи управління, яку Генсек проводить в цілях підвищення рівня підзвітності, транспарентності й ефективності в Секретаріаті, а також ухвалення рішення щодо проведення всеосяжного огляду діяльності Управління служб внутрішнього нагляду з метою зміцнення його незалежності і розширення повноважень, разом з тим, посилення його кадрового складу й потенціалу.

Продовженням формування стратегії боротьби з тероризмом в рамках системи ООН стала доповідь К. Аннана «Єдність в боротьбі з тероризмом: рекомендації щодо глобальної контртерористичної стратегії» [34], яка була представлена 27 квітня 2006 р. У доповіді були доповнені й удосконалені п'ять наступних стратегічних пунктів: 1) переконання груп людей у необхідності відмови від тероризму і його підтримки; 2) позбавлення терористів засобів для здійснення нападів; 3) запобігання державами діяльності терористичних груп; 4) зміцнення можливостей держав щодо усунення тероризму; 5) захист прав людини в контексті тероризму та контртерористичної діяльності. У рекомендаціях визначені практичні кроки надання Організацією допомоги її державам-членам у поліпшенні індивідуальних і колективних можливостей в боротьбі з тероризмом. Зазначені К. Аннаном в тексті доповіді положення лягли в основу Глобальної контртерористичної стратегії, прийнятої державами-членами ООН 8 вересня 2006 р. [35].

З метою підвищення ролі та ефективності діяльності ГА була прийнята резолюція 61/292 від 2 серпня 2007 р. [36]. Цією резолюцією активізується діяльність ЕКОСОП, особливо в галузі подолання бідності, зміни клімату. Хоча є проблеми з реформуванням МС. Можна запропонувати наступні шляхи його реформування: по-перше, визнання юрисдикції МС в якості обов'язкової (принаймні, з найважливіших міжнародних проблем – підтримання миру і безпеки, територіальної цілісності держав, захисту прав людини); по-друге, розширення за рахунок міжнародних організацій кола суб'єктів міжнародних відносин, що мають право звернутися до МС.

Підсумовуючи досягнення ООН за час її існування, доцільно відзначити процес перетворення останньої від організації, яка була орієнтована переважно на конференційне обслуговування, на дійсно всесвітнього постачальника послуг, який здійснює свою діяльність практично в кожному куточку світу, тим самим сприяючи покращенню життя людей, котрі потребують допомоги. Підтвердженням досягнутого прогресу свідчить наступна статистична інформація: більше 70% від річного бюджету виділяється на миротворчі й інші польові операції, це майже на 20% більше порівняно з серединою 1990-х р.; збільшилася кількість гуманітарних представництв з 12 до 43; майже в чотири рази зросла кількість правозахисних представників Управління Верховного комісара ООН з прав людини в державах [37]. Однак залишаються проблеми, які ще не подолані, найважливіша з них – це реформа РБ.

Дискусії щодо реформування РБ ООН йдуть з перших років існування цієї організації [38, с. 31]. Необхідність проведення реформи РБ обумовлена суттєвими змінами в світі, які відбулися після Другої світової війни: економічними, військово-політичними, демографічними тощо [39, с. 43]. Нинішній

склад РБ ООН пропорційно не представляє географічні зони конфлікту. Серед 15 членів РБ ООН 5 місць закріплені за регіональною групою Західної Європи (включаючи трьох постійних членів), 2 – за Східною Європою (включаючи Росію), 3 – за Азійсько-Тихоокеанським регіоном (АТР, включаючи Китай), 3 – за Африкою та 2 – за країнами Латинської Америки та Карибського басейну. Дані регіональні квоти свідчать, що третина місць у РБ ООН належить країнам «золотого мільярду», тоді як Східна Європа, в якій існує багато не врегульованих конфліктів, представлена лише Росією та одним непостійним членом, а Близький Схід – джерело найгостріших конфліктів – має лише одного представника від групи АТР. Крім того, азійська квота не завжди дозволяє враховувати позиції держав, чиї інтереси зачіпає низка територіальних конфліктів у Південно-Китайському та Східнокитайському морях, через які проходять основні морські маршрути світу.

Економічний вимір світового порядку показує, що в останні десятиліття відбувається перетікання основних економічних центрів із Заходу на Схід. Ця глобальна тенденція знаходить відображення у стрімкому зростанні ВВП країн Азії. Також невпинно зростає частка країн Африки у світовій економіці. Відтак сучасні реалії вимагають подолання асиметрії між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, з метою уникнення глобального протистояння по лінії Північ-Південь.

У військово-політичному вимірі п'ять головних бенефіціарів Другої світової війни – США, СРСР/Росія, Китай, Велика Британія та Франція – втратили колективну монополію у світовому порядку. Зокрема, Велика Британія та Франція втратили багато ознак глобальних держав ще в 1950-і роки внаслідок процесів деколонізації та набуття другорядної ролі у світі: Велика Британія стала головним союзником США, а Франція еволюціонувала від лідера європейського інтеграційного об'єднання до ключового, але молодшого партнера Німеччини в ЄС. Росія залишається ядерною державою, але з точки зору звичайних озброєнь поступається низці країн свого та інших регіонів світу, які не представлені в РБ ООН. Серед них виділяються держави, які відродили свій глобальний потенціал після Другої світової війни (Німеччина, Японія), а також регіональні лідери азійських та африканських держав, від політики яких залежить регіональна безпека та стабільність. Згідно Глобального індексу військової потужності 2018 р. (Global Firepower Ranking), до десятки найбільш потужних у військовому плані держав, окрім П-5, входять Індія, Південна Корея, Японія, Туреччина та Німеччина (табл. 1) [40]. До того ж ядерна зброя вже більше не перебуває у монополійній власності країн П-5. Щонайменше ще 4 країни світу мають ядерну зброю, а декілька десятків достатньо легко і швидко можуть її отримати.

Таблиця 1

Глобальний індекс військової потужності 2018 р.

№	Країна	Індекс
1	США (П-5)	0.0818
2	Росія (П-5)	0.0841
3	КНР (П-5)	0.0852
4	Індія	0.1417
5	Франція (П-5)	0.1869
6	Велика Британія (П-5)	0.1917
7	Північна Корея	0.2001
8	Японія	0.2107
9	Туреччина	0.2216
10	Німеччина	0.2461
	
29	Україна	0.5383

Демографічний вимір засвідчує, що незмінний склад РБ ООН в умовах стрімкого зростання населення призводить до зменшення легітимності ключового міжнародного органу з підтримання миру та безпеки. На момент підписання Статуту ООН населення світу складало 2,5 млрд. осіб, а станом на 2018 р. вже перевищило 7,5 млрд. осіб. Відтак нинішній склад РБ ООН посилює асиметрію між «золотим мільярдом», який має 5 представників, та густонаселеними країнами Азії та Африки, яким сумарно виділено 6 місць. Саме населення цих країн найбільше потерпає від збройних конфліктів, голоду, епідемій, змін клімату та природних стихій. Демографічний вибух призводить також до виснаження відновлюваних та невідновлюваних ресурсів, за які активізується боротьба між новими центрами сили.

Після закінчення «холодної війни» деякі країни поставили питання про необхідність реформування РБ. За часи керівництва шостого Генерального секретаря ООН Бутроса Бутроса Галі 11 грудня 1992 р. була прийнята без голосування Резолюція 47 сесії ГА ООН «Питання про справедливе представництво в Раді Безпеки та розширенні її членського складу» [41], на 48 сесії ГА ООН була створена Робоча група відкритого складу для розгляду всіх аспектів питання про розширення членського складу РБ та інших питань, що стосуються РБ [42], але практичних кроків з реформування РБ вжито не було. Головними питаннями, пов'язаними з реформою РБ ООН, є можливе збільшення постійних і непостійних членів РБ і право вето [27, р. 65–75], які вже тривалий час так і не вирішуються.

Активна розробка реформ РБ ООН почалася за головування Кофі Аннана. До того, як розпочати роботу над реформуванням РБ ООН, ГС ООН звернув-

ся до колишнього прем'єр-міністра Таїланда Анана Паньярачуна з проханням очолити Групу високого рівня з проблем викликів і змін. Після тривалої роботи Групи думки її членів дещо розійшлися. Це стосувалося питання щодо моделі розширення членського складу і методу визначення критеріїв членства у РБ, про що і повідомив світовому товариству в доповіді «Безпечніший світ: наша спільна відповідальність» Анан Паньярачун.

Незважаючи на розбіжності думок учасників, Група високого рівня з проблем викликів і змін дійшла висновку, що, по-перше, реформа РБ ООН повинна відповідно до ст. 23 Статуту ООН залучити до прийняття рішень ті держави, які здійснюють найбільший фінансовий, військовий і дипломатичний внесок в ООН, по-друге, у результаті реформи має зрости представницький статус організації (особливо це стосується країн, що розвиваються), по-третє, реформа не повинна зменшувати ефективність РБ, а, навпаки, має зробити цей орган більш підзвітним і більш демократичним. Як кінцевий результат було запропоновано дві моделі реформи РБ ООН: «А» і «Б». Модель «А» передбачає шість нових постійних місць, але без додаткового права вето, і три нових непостійних місця на дворічний період, які будуть поділені між основними регіональними зонами: Африка – 2 постійних місця і 4 місця терміном на два роки; Азія і Тихий океан – 2 і 3, відповідно; Європа – 1 і 2; Американський континент – 1 і 4. Таким чином, загальна кількість членів Ради Безпеки відповідно до плану «А» має складати 24 члени. Модель «Б» не передбачає нових постійних місць, але пропонує створення 8 місць на чотирирічний термін з правом поновлення і 1 нове непостійне місце на дворічний термін без права поновлення. Ці місця мають розподілитися між основними регіональними зонами таким чином: Африка 2 місця з правом поновлення (з чотирирічним терміном перебування) та 4 місця без права поновлення (з дворічним терміном перебування); Азія і Тихий океан – 2 і 3, відповідно; Європа – 2 і 1; Американський континент – 2 і 3. Таким чином, відповідно до моделі «Б» у Раді Безпеки ООН має представляти також 24 держави. Навіть за наявності такої розбіжності думок членів Групи, було досягнуто згоди в тому, що ніякі зміни в Раді Безпеки ООН не повинні сприйматися як постійні і як такі, що не можуть бути поставлені під сумнів у майбутньому. Тому Група вважає, що у 2020 р. має відбутися перегляд складу РБ ООН. Також спільним виявилось те, що жодна з моделей не передбачає розширення права вето [43].

Поряд з тим деякі держави розробили власні пропозиції. «Група чотирьох» (G4), до складу якої входили Бразилія, Індія, Німеччина та Японія, що були зацікавлені в отриманні постійних місць в РБ, запропонували розширення постійних членів без повноважень щодо вето (табл. 2) [1, р. 99].

Таблиця 2

Пропозиції G4, щодо розширення РБ ООН до 25 членів

	Нові постійні члени без права вето	Нові непостійні члени
Африка	2	1
Азія	2	1
Східна Європа	0	1
Латинська Америка та Карибський регіон	1	1
Західна Європа та інші держави	1	0
Разом	6	4

На противагу G4, чотири десятки регіональних держав – Аргентина, Індонезія, Іспанія, Італія, Колумбія, Мексика, Туреччина тощо – сформували так званий «кавовий клуб», який відкидав ідею реформування РБ ООН за рахунок збільшення чисельності постійних членів. Натомість, «кавовий клуб» пропонує створити справедливе представництво на регіональній основі. Згодом група держав отримала назву «Єднання заради згоди» (Uniting for Consensus, UfC). Вона просуває ідею збільшення непостійних членів РБ ООН з 10 до 20 держав-членів, які обираються на дворічний відновлювальний термін (табл. 3) [1, р. 100]. У 2009 р. Італія та Колумбія модифікували позицію UfC, яка передбачає збільшення терміну регіональних представників без права на повторне переобрання, однак регіональні групи мають бути представлені не державами, а регіональними блоками та об'єднаннями. Крім того, UfC виступає за обмеження права вето, якщо справа стосується Глави VII Статуту ООН (Дії стосовно загрози миру, порушень миру й актів агресії) з перспективою подальшого скасування.

Таблиця 3

Розподіл 20 непостійних місць за пропозицією UfC

	Розподіл
Африка	6
Азія	5
Східна Європа	2
Латинська Америка та Карибський регіон	4
Західна Європа та інші держави	3
Разом	20

Африканський Союз є окремою групою інтересів («Езулвіні консенсус»), яка виступає за збільшення складу РБ ООН до 26 держав-членів, серед яких

мають бути 2 постійні та 7 непостійних членів від Африки. «Езулвіні консенсус» відповідає також регіональним інтересам Латинської Америки, оскільки обидва континенти прагнуть збільшити представництво країн, що розвиваються, у всіх органах ООН. За потенційне місце у РБ ООН конкурують ПАР, Єгипет та Нігерія (табл. 4) [1, р. 100].

Таблиця 4

Африканська пропозиція щодо реформування РБ ООН

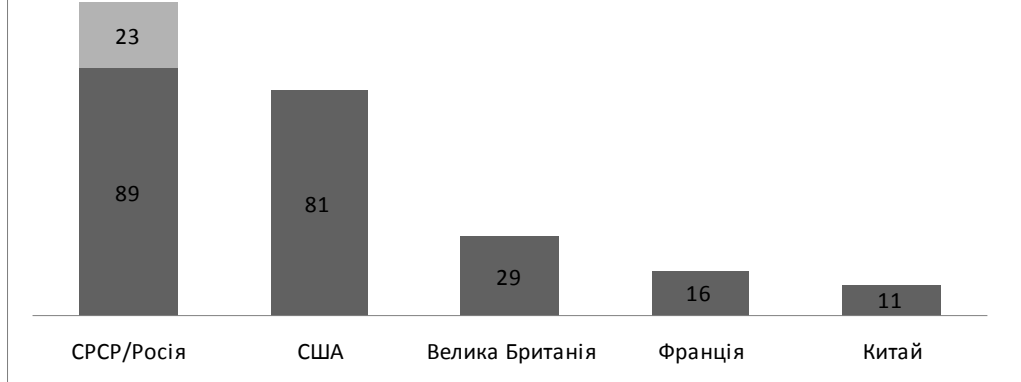
	Нові постійні члени, які мають право вето	Нові непостійні члени
Африка	2	2
Азія	2	1
Східна Європа	0	1
Латинська Америка та Карибський регіон	1	1
Західна Європа та інші держави	1	0
Разом	6	5

Окрім перерахованих вище існують також і багато інших ідей та пропозицій щодо реформи ООН. Цікавими видаються ідеї щодо ротації постійних членів відповідно до внесків країн з метою підтримання міжнародного миру, безпеки та розвитку відповідно до чітких критеріїв та контрольних точок, а також дотримання найкращих стандартів внутрішньої та зовнішньої політики. За цих умов до П-5 достатньо легко би приєдналися Японія, Німеччина чи, наприклад, Швеція, а позбулися би членства такі країни як РФ чи навіть, наприклад, США.

За 73 роки своєї діяльності РБ ООН не спромоглася стати надійною основою миру і безпеки у світі, бути ефективним захисником міжнародного права, попередити численні кровопролитні конфлікти на регіональному рівні, у тому числі, російсько-український. Одна з причин цієї невдачі – право вето у РБ ООН, яке п'ять постійних членів не завжди використовують у конструктивних цілях. Так, протягом 1946–2018 рр. за допомогою права вето було заблоковано 202 резолюції РБ ООН, з яких лише у 34 випадках цим правом скористалося дві чи більше держав [44]. У більшості випадків це давало змогу СРСР/Росії та США блокувати дії примусового характеру проти їхніх союзників у різних частинах світу (див. діагр.).

За останні роки яскраві приклади зловживання правом вето були зафіксовані при розгляді ізраїльсько-палестинського конфлікту (США послідовно підтримують Ізраїль), врегулюванні сирійської кризи (Росія продовжує

Застосування права вето у РБ ООН в 1946-2018 рр.

блокувати резолюції проти сирійського уряду) та української кризи (Росія скористалася правом вето в резолюції про визнання референдуму у Криму нелегітимним та щодо створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо МН17). Таким чином, головна міжнародна інституція з підтримання миру та безпеки нерідко стає безсилою у спробах припинити насильство, а агресія залишається непокараною. І якщо у часи «холодної війни» право вето ще могло сприйматися як свого роду запобіжник для уникнення ядерної війни, то сьогодні воно слугує виключно як засіб лобювання егоїстичних національних інтересів, не зважаючи на міжнародне право чи позицію переважної більшості світової спільноти. А отже, право вето постійних членів РБ, як і існуюча конструкція РБ, не відповідають реаліям сучасного світопорядку і є перешкодою для забезпечення миру і безпеки у світі. Тому в 2013 р. з ініціативою обмеження права застосування вето «п'ятіркою» РБ ООН в разі розгляду Радою ситуацій, які мають ознаки злочинів проти людяності та геноциду, виступила Франція. Пізніше співавтором ініціативи стала Мексика. На даний момент 114 країн світу підтримують ідею обмеження використання постійними членами РБ ООН права вето [45].

Таким чином, під час реформування РБ варто враховувати два основні аспекти: представництво народів і націй в органі має бути ширшим та РБ повинна швидко й адекватно реагувати на загрози і приймати рішення в разі потреби. РБ слід представляти міжнародне співтовариство, відображаючи реальний баланс учасників міжнародних відносин, що підвищить рівень її

легітимності в очах міжнародного співтовариства за рахунок об'єктивного представництва націй і народів та статусів постійних членів цього органу. До речі, досвід збільшення чисельності непостійних членів РБ в історії ООН вже є: 17 грудня 1963 р. резолюцією ГА ООН чисельність непостійних членів РБ було збільшено з 6 до 10 [46]. В історії ООН також вже був прецедент зміни постійного члена РБ ООН. 25 жовтня 1971 р. ГА ООН прийняла резолюцію про визнання уряду КНР законним представником Китаю в ООН, позбавивши Республіку Китай (Тайвань) членства в ООН [47]. Цей прецедент є особливо цікавим для України в контексті того, що РФ незаконно, з точки зору М. В. Бу-роменського, займає місце постійного члена РБ [12]. Але слід підкреслити, що будь-яке інституційне реформування РБ, як і будь-якого іншого головного органу ООН, має відбуватися виключно шляхом внесення змін і доповнень до Статуту ООН як єдиного універсального документу, здатного забезпечити міжнародно-правову легітимність таких перетворень.

Висновки. Сьогодні, на початку XXI століття, з'явилися принципово нові проблеми глобального масштабу, вирішити які людство зможе лише спільними зусиллями. Найважливіші серед них – забезпечення миру на планеті, територіальної цілісності держав, загроза світового тероризму, глобальної екологічної катастрофи, гостра нестача ресурсів, розрив, що збільшується, між найбіднішими і найбагатшими країнами світу [48]. Саме ООН може і повинна в нинішній ситуації стати організацією, яка об'єднає зусилля світової спільноти для вирішення названих проблем. Але для цього вона повинна реформуватися.

Основи сучасної кризи ООН виникли з моменту підписання її Статуту. Це пов'язано з тим, що довготривалий та дискусійний процес узгодження основних положень цього документу відбувся завдяки поступкам і компромісам учасників Організації, які заклали можливість подальшого його перегляду. У перші роки існування ООН про зміни концептуальних основ Статуту не йшлося. Тільки з активізацією «холодної війни» стали помітними перші прояви неефективності роботи Організації. Ідеологічна конфронтація між СРСР та США в другій половині XX ст. стала причиною неспроможності ООН консолідовано приймати рішення та призвела до появи низки міжнародних проблем. Розпад біполярної світової системи, глобалізація створили нові виклики для ООН. Потрібне подальше реформування ГА, РБ, ЕКОСОП, МС, Секретаріату ООН. Реформування РБ ООН необхідно проводити поступово, формуючі в рамках самої РБ узгоджені концептуальні основи і практичні заходи по збереженню і зміцненню її як центрального органу ООН, але перетворення необхідні: змінився світ, треба змінювати і структуру, яка його захищає. На початковому етапі потрібно чисельно збільшити РБ, кількість постійних членів має відображати регіональну картину світу, нові постійні члени протягом 15–20 років не мають права вето.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baccarini M. P. O. Informal Reform of the United Nations Security Council. *Contexto Internacional*. 2018. Vol. 40(1). Jan/Apr. P. 97–115.
2. Butler R. Reform of the United Nations Security Council. *Penn State Journal of Law & International Affairs*. 2012. Vol. 1, No. 1. P. 23–39.
3. Chesterman S., Johnstone I., Malone D. M. Law and practice of the United Nations: documents and commentary. Oxford; New York, N. Y.: Oxford University Press, 2016. 741 p.
4. Engelbrekt K. Responsibility Shirking at the United Nations Security Council: Constraints, Frustrations, Remedies. *Global Policy*. 2015. No. 6. P. 369–378.
5. Hanhimäki J. M. The United Nations: a very short introduction. Oxford; New York: Oxford University Press, 2015. 172 p.
6. Hovell D. The power of process: the value of due process in Security Council sanctions decision-making. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2016. 193 p.
7. Nadin P. UN Security Council reform. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2016. xi, 154 p.
8. Post-2015 UN development: making change happen? / edited by Stephen Browne and Thomas G. Weiss. Abingdon, Oxon; New York, N. Y.: Routledge, 2014. xx, 264 p.
9. Аксенов А. Б. К вопросу о реформировании Совета Безопасности ООН и определении статуса права вето. *Вестник экономики, права и социологии. Серия: Право*. 2017. №4. С. 125–129.
10. Баймуратов М. А., Волошин Ю. А., Мелишишин В. Б. Организация Объединенных Наций в условиях глобализации: вопросы модернизации и повышения эффективности деятельности / Под ред. проф. М. А. Баймуратова. Москва: Транс-Лит, 2008. 272 с.
11. Бородаенко А. А. Реформирование Совета Безопасности ООН: вероятность замены эффективности в деятельности политическими амбициями. *Теория и практика общественного развития*. 2016. №4. С. 100–102.
12. Буроменський М. В. Міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. №1. С. 208–221.
13. Годованик Є. В. Реформа Ради Безпеки ООН у контексті загального реформування ООН на сучасному етапі. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2011. Вип. 1. С. 248–253.
14. Губань Р. В. Проблеми реалізації проектів реформи Ради Безпеки ООН. *Юридичний журнал*. 2007. №11. С. 64–74.
15. Дундукова Т. А. Основные предложения и позиция постоянных членов Совета Безопасности ООН по вопросу реформирования Организации Объединенных Наций. *«Молодой учёный»*. 2016. №9 (113). С. 972–978.
16. Жукорська Я. М. Напрями реформування ООН: Рада Безпеки. *Право і суспільство*. 2015. №4. С. 8–12.
17. Калядин А. Н. Какая реформа поможет реализовать потенциал Совета Безопасности ООН? *Пути к миру и безопасности*. 2015. №2 (49). С. 7–19.

18. Лукьянов В. Ю. ООН в современном мире: проблемы, тенденции, перспективы. *Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Гуманитарные и общественные науки*. 2015. №2 (220). С. 35–44.
19. Турчин Н. Напряги реформування ООН: Рада безпеки. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2015. Вип. 9. С. 90–93.
20. Щербак И. Н. О деятельности Совета Безопасности ООН на современном этапе. *Вестник МГИМО - Университета*. 2013. №6. (33). С. 9–14.
21. Charter of the United Nations. Chapter I: Purposes and principles. URL: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html> (access date: 30.09.2018).
22. United Nations. General Assembly. 1947. A/RES/168 (II). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/75/IMG/NR003875.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
23. Международный Суд. Статут. URL: <http://www.un.org/ru/iccj/statut.shtml#chap1> (дата обращения: 30.09.2018).
24. Маргинюк В. Хто він – новий генсек ООН? Очікування України та світу від Антоніо Гутерріша. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/10/7055617/?fb_comment_id=1190997664330673_1191092000987906#f41cac51338d28 (дата звернення: 30.09.2018).
25. Ghali – Boutros B. The Empowering of the United Nations. *Foreign Affairs*. 1992. Vol. 71 (5), Winter 1992/93. P. 89–101. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-12-01/empowering-united-nations> (access date: 30.09.2018).
26. United Nations. Security Council. 2014. S/2014/189. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/266/57/PDF/N1426657.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
27. Schwartzberg J. E. Transforming the United Nations system: designs for a workable world. Tokyo, Japan; New York, NY: United Nations University Press, 2013. xxxix, 364 p.
28. Kennedy P. The Parliament of Man: The United Nations and the Quest for World Government. London : Allen Lane, 2006. xv, 361 p.
29. We the peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century: Report of the Secretary-General. URL: <https://undocs.org/A/54/2000> (access date: 30.09.2018).
30. United Nations Millennium Declaration. A/RES/55/2. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/51/PDF/N0055951.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
31. United Nations. General Assembly. 2003. A/RES/58/16. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/453/87/PDF/N0345387.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
32. In larger freedom: towards development, security and human rights for all: Report of the Secretary-General. A/59/2005. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).

33. United Nations. General Assembly. 2006. A/RES/60/251. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/68/pdf/N0550268.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
34. Uniting against terrorism: recommendations for a global counter-terrorism strategy: Report of the Secretary-General. A/60/825. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/330/88/PDF/N0633088.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
35. United Nations. General Assembly. 2006. A/RES/60/288. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/504/88/PDF/N0550488.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
36. United Nations. General Assembly. 2007. A/RES/61/292. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/511/91/PDF/N0651191.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
37. Report of the Secretary-General on the work of the Organization. A/61/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/461/97/pdf/N0646197.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
38. Малеев Ю. Н. Совет Безопасности ООН и вопросы международного управления. *Международное право*. 2006. № 1 (25). С. 24–47.
39. Гришаева Л. Е. Системный кризис ООН. *Дипломатическая служба*. 2015. № 2. С. 37–53.
40. 2018 Military Strength Ranking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (access date: 30.09.2018).
41. United Nations. General Assembly. 1992. A/RES/47/62. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/082/52/IMG/N9308252.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
42. United Nations. General Assembly. 1993. A/RES/48/26. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/711/10/IMG/NR071110.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
43. United Nations. General Assembly. 2004. A/59/565. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/602/31/PDF/N0460231.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
44. Вето в Совете Безопасности. URL: <http://www.un.org/ru/sc/meetings/veto/> (дата обращения: 30.09.2018).
45. Ограничение права вето в СБ ООН поддержали 114 стран, заявил Лихтенштейн. URL: <http://rossiya.media/news/2017-09-23/58790-ogranichenie-prava-veto-v-sb-oon-podderzhali-114-stran-zajavil-lihtenshtein.html> (дата обращения: 30.09.2018).
46. United Nations. General Assembly. 1963. A/RES/1991 (XVIII). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/186/66/IMG/NR018666.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).
47. United Nations. General Assembly. 1971. A/RES/2758 (XXVI). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement> (access date: 30.09.2018).

48. Требін М. П. Україна перед викликами XXI століття. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Соціологія. Харків: Право, 2017. Вип. 4 (35). С. 141–156.

REFERENCES

1. Baccarini, M. P. O. (2018). Informal Reform of the United Nations Security Council. *Contexto Internacional*, 40(1), 97–115.
2. Browne, S., Weiss, T. G. eds. (2014). *Post-2015 UN development: making change happen?* Abingdon, Oxon; New York, N. Y. : Routledge.
3. Butler, R. (2012). Reform of the United Nations Security Council. *Penn State Journal of Law & International Affairs*, 1(1), 23–39.
4. Chesterman, S., Johnstone, I., Malone, D. M. (2016). *Law and practice of the United Nations: documents and commentary*. Oxford; New York, N. Y. : Oxford University Press.
5. Engelbrekt, K. (2015). Responsibility Shirking at the United Nations Security Council: Constraints, Frustrations, Remedies. *Global Policy*, 6, 369–378.
6. Hanhimäki, J. M. (2015). *The United Nations: a very short introduction*. Oxford; New York: Oxford University Press.
7. Hovell, D. (2016). *The power of process: the value of due process in Security Council sanctions decision-making*. Oxford, United Kingdom : Oxford University Press.
8. Nadin, P. (2016). *UN Security Council reform*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
9. Aksenov, A. B. (2017). K voprosu o reformirovanii Soveta Bezopasnosti OON i opredelenii statusa prava veto. *Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii. Serija: Pravo – Bulletin of economics, law and sociology. Series: Law*, 4, 125–129 [in Russian].
10. Baymuratov, M. A., Voloshin, Yu.A., Melishishin, V. B. (2008). *Organizatsiya Obyedinennykh Natsiy v usloviyakh globalizatsii: voprosy modernizatsii i povysheniya effektivnosti deyatelnosti* / Pod red. prof. M. A. Baymuratova. Moskva: TransLit [in Russian].
11. Borodaenko, A. A. (2016). Reformirovanie Soveta Bezopasnosti OON: veroyatnost' zameny jeffektivnosti v dejatel'nosti politicheskimi ambicijami. Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija – *Theory and practice of social development*, 4, 100–102 [in Russian].
12. Buromenskyi, M. V. (2014). Mizhnarodno-pravovi problemy postiinoho chlenstva Rosiiskoi Federatsii v Radi Bezpeky OON. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 208–221 [in Ukrainian].
13. Hodovanyk, Ye. V. (2011). Reforma Rady Bezpeky OON u konteksti zahalnoho reformuvannia OON na suchasnomu etapi. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii : Pravo – Scientific Herald of the Academy of Municipal Management. Series: Law*, 1, 248–253 [in Ukrainian].

14. Huban, R. V. (2007). Problemy realizatsii proektiv reformy Rady Bezpeky OON. *Yurydychnyi zhurnal – Law journal*, 11, 64–74 [in Ukrainian].
15. Dundukova, T. A. (2016). Osnovnye predlozheniya i pozicija postojannyh chlenov Soveta Bezopasnosti OON po voprosu reformirovaniya Organizacii Obedinennyh Nacij. «*Molodoj uchjonyj – Young Scientist*», 9 (113), 972–978 [in Russian].
16. Zhukorska, Ya.M. (2015). Napriamy reformuvannia OON: Rada Bezpeky. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 4, 8–12 [in Ukrainian].
17. Kaljadin, A. N. (2015). Kakaja reforma pomozhet realizovat' potencial Soveta Bezopasnosti OON? *Puti k miru i bezopasnosti – Ways to peace and security*, 2(49), 7–19 [in Russian].
18. Luk'janov, V. Ju. (2015). OON v sovremennom mire: problemy, tendencii, perspektivy. *Nauchno-tehnicheskie vedomosti Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo politehnicheskogo universiteta. Gumanitarnye i obshhestvennye nauki – Scientific and technical statements of the St. Petersburg State Polytechnic University. Humanities and social sciences*, 2(220), 35–44 [in Russian].
19. Turchyn, N. (2015). Napriamy reformuvannia OON: Rada bezpeky. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia – Bulletin Prikarpatyky University. Politology*, 9, 90–93 [in Ukrainian].
20. Shherbak, I. N. (2013). O dejatel'nosti Soveta Bezopasnosti OON na sovremennom jetape. *Vestnik MGIMO – Universiteta – Bulletin of MGIMO – University*, 6(33), 9–14 [in Russian].
21. Charter of the United Nations. Chapter I: Purposes and principles. Retrieved from <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html>.
22. United Nations. General Assembly. 1947. A/RES/168 (II). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/75/IMG/NR003875.pdf?OpenElement>.
23. Mezhdunarodnyj Sud. Statut. Retrieved from <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml#chap1> [in Russian].
24. Martyniuk, V. (2016, October 10). Khto vin – novyi hensek OON? Ochikuvannia Ukrainy ta svitu vid Antonio Huterrisha. Retrieved from https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/10/7055617/?fb_comment_id=1190997664330673_1191092000987906#f41cac51338d28 [in Ukrainian].
25. Ghali – Boutros, B. (1992). The Empowering of the United Nations. *Foreign Affairs*. Vol. 71 (5), Winter 1992/93. P. 89–101. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-12-01/empowering-united-nations>.
26. United Nations. Security Council. 2014. S/2014/189. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/266/57/PDF/N1426657.pdf?OpenElement>.
27. Schwartzberg, J. E. (2013). *Transforming the United Nations system: designs for a workable world*. Tokyo, Japan; New York, NY: United Nations University Press.
28. Kennedy, P. (2006). *The Parliament of Man: The United Nations and the Quest for World Government*. London : Allen Lane.

29. We the peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century: Report of the Secretary-General. Retrieved from <https://undocs.org/A/54/2000>.
30. United Nations Millennium Declaration. A/RES/55/2. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/51/PDF/N0055951.pdf?OpenElement>.
31. United Nations. General Assembly. 2003. A/RES/58/16. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/453/87/PDF/N0345387.pdf?OpenElement>.
32. In larger freedom: towards development, security and human rights for all: Report of the Secretary-General. A/59/2005. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement>.
33. United Nations. General Assembly. 2006. A/RES/60/251. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/68/pdf/N0550268.pdf?OpenElement>.
34. Uniting against terrorism: recommendations for a global counter-terrorism strategy: Report of the Secretary-General. A/60/825. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/330/88/PDF/N0633088.pdf?OpenElement>.
35. United Nations. General Assembly. 2006. A/RES/60/288. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/504/88/PDF/N0550488.pdf?OpenElement>.
36. United Nations. General Assembly. 2007. A/RES/61/292. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/511/91/PDF/N0651191.pdf?OpenElement>.
37. Report of the Secretary-General on the work of the Organization. A/61/1. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/461/97/pdf/N0646197.pdf?OpenElement>.
38. Maleev, Ju.N. (2006). Sovet Bezopasnosti OON i voprosy mezhdunarodnogo upravlenija. *Mezhdunarodnoe pravo – International law*, 1(25), 24–47 [in Russian].
39. Grishaeva, L. E. (2015). Sistemnyj krizis OON. *Diplomaticheskaja sluzhba – Diplomatic service*, 2, 37–53 [in Russian].
40. 2018 Military Strength Ranking. Retrieved from <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>.
41. United Nations. General Assembly. 1992. A/RES/47/62. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/082/52/IMG/N9308252.pdf?OpenElement>.
42. United Nations. General Assembly. 1993. A/RES/48/26. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/711/10/IMG/NR071110.pdf?OpenElement>.
43. United Nations. General Assembly. 2004. A/59/565. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/602/31/PDF/N0460231.pdf?OpenElement>.
44. Veto v Sovete Bezopasnosti. Retrieved from <http://www.un.org/ru/sc/meetings/veto/> [in Russian].

45. Ogranichenie prava veto v SB OON podderzhali 114 stran, zajavil Lihtenshtejn. Retrieved from <http://rossiya.media/news/2017-09-23/58790-ogranichenie-prava-veto-v-sb-oon-podderzhali-114-stran-zajavil-lihtenshtein.html> [in Russian].
46. United Nations. General Assembly. 1963. A/RES/1991 (XVIII). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/186/66/IMG/NR018666.pdf?OpenElement>.
47. United Nations. General Assembly. 1971. A/RES/2758 (XXVI). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>.
48. Trebin, M. P. (2017). Ukraina pred vyklykamy XXI stolittia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Sotsiologhiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Sociology, 4(35), 141–156* [in Ukrainian].

Требин Михаил Петрович, доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

ООН НА ПУТИ РЕФОРМ

В статье исследуется деятельность ООН, ее институты и структура. Доказывается, что ООН нуждается в реформировании, прежде всего, ее главных структур: Генеральной Ассамблеи и Совета Безопасности, превращение их в эффективно работающие структуры. Кроме того требуют своего реформирования и совершенствования деятельность по поддержанию мира и разоружению, создание эффективной системы обеспечения прав человека, укрепление судебной системы, координация деятельности специализированных учреждений и специальных комиссий и фондов ООН, укрепление кадрового потенциала.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций, Генеральная Ассамблея ООН, Совет Безопасности ООН, Устав ООН, вето.

Trebin Mikhail Petrovich, Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Sociology and Political Science of the Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

UN ON THE WAY OF REFORM

Problem setting. Since the creation of the United Nations, it has been 73 years since, the world has changed dramatically, and accordingly, the Organization must change,

rebuild under new realities. Due to the increase in the number of international conflicts, global problems of our time, the intensification of world globalization, informatization and computerization of all spheres of society, old methods and ways of getting out of crisis situations either cease to work or become ineffective. Therefore, the way in which the United Nations is transformed will determine the state of affairs in the international arena, world peace and security.

Recent research and publications analysis. In the sociology of international relations and related academic disciplines, the issue of UN activity and development was studied by such scholars as B. M. Ashavsky, M. P. O. Baccarini, M. O. Baimuratov, Z. Bauman, S. Browne, M. V. Buromensky, R. Butler, S. Chesterman, K. Engelbrekt, Y. P. Godovnik, R. V. Guban, J. M. Hanhimaki, D. Howell, I. Johnstone, D. Malone, P. Nadin, O. V. Serdyuk, B. I. Tarasyuk, N. Turchin, Yu. O. Voloshin, T. J. Weiss, I. V. Yakovuk, Y. M. Zhukovsky, A. M. Zlenko et al. The situation on the international scene is changing, and today the United Nations is faced with new challenges and challenges that have not been studied by the authors or have been studied fragmentarily, so the appeal to comprehend the possible models of reforming the UN in today's conditions is quite expedient.

Paper objective – identification of problems in the activities of the United Nations and its ability to perform the tasks set before the organization, as well as proposals to overcome the problems identified to ensure the effectiveness of the UN work.

Paper main body. The UN structure is rather complex and includes a large number of different organizational units of committees, commissions, departments, etc. Main structural units the General Assembly, the Security Council, the Economic and Social Council (ECOSOC), the International Court of Justice, Trusteeship Council (suspended on 1 November 1994), the Secretariat. From the point of view of the level of authority, the General Assembly and the UN Security Council are the most important.

The beginning of the active reform process of the United Nations is linked to the election of Secretary-General Kofi Annan in 1997. During the 52nd session of the UN General Assembly, the main directions for updating the UN were proposed, including structural changes in the Secretariat, coordination of organizations of the UN system at the country level, and improving interaction with civil society. This topic was developed at the Millennium Summit in 2000 immediately after the 55th session of the UN General Assembly, which took place in September of the same year.

Summing up the achievements of the United Nations during its existence, it is worth pointing out the process of its transformation from the organization, which was focused mainly on conference services, to a truly global provider of services, which operates in virtually every corner of the world, thereby helping to improve the lives of people in need of assistance. The following statistical information confirms the progress achieved: more than 70% of the annual budget is allocated to peacekeeping and other field operations, which is almost 20% more than in the mid-1990s; the number of humanitarian missions increased from 12 to 43; the number of human rights defenders of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights in the states has increased by almost four times. However, there remain problems that have not yet been overcome, the most important of them is the reform of the Security Council.

Discussions about reforming the UN Security Council have been taking place since the first years of its existence. The need for the reform of the UN Security Council is due to significant changes in the world that took place after the Second World War: economic, military-political, demographic, etc. The current composition of the UN Security Council does not proportionally represent the geographical zones of the conflict. Among the 15 members of the UN Security Council, 5 seats were assigned to the Western Europe and other Western European countries (including three permanent members), 2 to Eastern Europe (including Russia), 3 to the Asia-Pacific region (APR, including China), 3 to Africa and 2 – Latin America and the Caribbean. These regional quotas show that one-third of the seats in the UN Security Council are in the «golden billion», while Eastern Europe, in which there are many unsettled conflicts, is represented only by Russia and one non-permanent member, and the Middle East is the source of the most severe conflicts, has only one representative from the APR group. In addition, the Asian quota can not always take into account the positions of States whose interests affect a number of territorial conflicts in the South China and East China Seas through which the main sea routes of the world pass.

Conclusions of the research. *There is a need for further UN reform. It is necessary to consistently carry out the reform of the UN Security Council, forming within its framework the agreed conceptual framework and practical measures to preserve and strengthen it as the central UN body, but the transformation is necessary: the world has changed, the structure that protects it must be changed. At the initial stage it is necessary to increase the number of members of the Council, the number of permanent members should reflect the regional picture of the world, new permanent members do not have veto power for 15–20 years.*

Keywords: *United Nations, UN General Assembly, UN Security Council, UN Charter, veto.*

УДК 316.36–058.862(477)
DOI: 10.21564/2075–7190.39.151213

Воднік Валентина Давидівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м.Харків, Україна
e-mail: tktyf1933@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3652-4642

ПРОБЛЕМИ ДІТЕЙ-СИРИТ В УМОВАХ ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Висвітлено проблеми феномену соціального сирітства, його причини, негативні наслідки, зовнішні і внутрішні чинники появи; визначено перспективні напрями покращення життя дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Ключові слова: діти-сиріти, діти, позбавлені батьківського піклування; соціальний захист; сім'я; громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Конституція України визначає, що Україна є демократичною, соціальною і правовою державою. Крім того, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. На жаль, наша країна ще й досі не досягла згаданих конституційних стандартів. Єдиним можливим шляхом досягнення цього є побудова громадянського суспільства, цілями якого є: 1) формування громадянської позиції кожної конкретної людини; 2) побудова гідного суспільства на всіх рівнях життєдіяльності індивіда (держава, сім'я, школа); 3) відчуття європейської спільноти і водночас збереження національних особливостей; 4) забезпечення всіх громадян реальним правом отримувати знання і навички, необхідні для повноцінного життя і діяльності у громадянському суспільстві [2, с. 141].

Динамізм соціальних процесів у період побудови громадянського суспільства в Україні, кризова ситуація в багатьох сферах громадського життя, економічні, соціальні, екологічні та інші проблеми в першу чергу торкнулися найбільш соціально незахищеної категорії населення – дітей, особливо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Рівень сирітства, а особливо соціального, є важливим ключовим стратегічним показником трансформації сімейних цінностей та відносин, державної сімейної політики, загальної демографічної ситуації в країні. Однією з найвищих соціальних

цінністей держави є соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Вивчення природи, причин, наслідків, тенденцій даного соціального явища має як наукове, так і практичне значення. Воно повинно бути основою для удосконалення соціальних відносин і інститутів громадянського суспільства, соціальних норм і практики їх застосування, для зміцнення системи соціального контролю, послідовної реалізації заходів морального і правового виховання, соціальної профілактики і відповідальності. Усі вони спрямовані на те, щоб забезпечити максимальний захист особистості, задоволення інтересів громадян, демократизацію і гуманізацію нашого суспільства. В Україні вже давно існує нагальна потреба розробки дієвої стратегії у галузі соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дані проблеми привертають увагу багатьох науковців. Аналіз їх досліджень дозволяє виокремити декілька підходів у сучасних наукових дослідженнях, які визначають сутність соціального сирітства: соціально-економічний (Є. Рибинський, В. Бочарова, М. Лазутова); психолого-педагогічний (Н. Іванова, Л. Оліференко), правовий (Л. Пірог, С. Бандура); соціологічний (Г. Осадча, Є. Проніна – причини дитячої зайнятості та дитячого жебрацтва; С. Стівенсон – специфіка життя вуличних дітей в умовах тіньових громад; О. Волянська – соціальні детермінанти підліткової агресії). Українські соціологи І. Пеша, Л. Волинець, Н. Комарова, Б. Кобзарь, В. Яковенко, О. Балакірева та ін. вивчають проблему становища безпритульних дітей як наслідок неблагополуччя в родині, розглядають соціальні наслідки позбавлення дітей батьківської опіки, а також аналізують стосунки дітей і батьків, місце і роль родини в житті дитини. Психологи та педагоги звертають увагу на вивчення рівня тривожності в дітей, які проживають у неблагополучних сім'ях, а також у родинях, де батьки заклопотані власною кар'єрою (С. Воскобойникова, Г. Мінковський, В. Оржеховська, М. Алексеєва та ін.). Соціально-психологічні дослідження проблеми соціального сирітства висвітлено в працях І. Трубавіної, Ю. Якубова, А. Пономарьова. Вирішення масштабних соціально-економічних, культурних, медичних, правових та інших проблем, які обумовлюють існування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в нашому суспільстві, залежить від ефективності їх соціального захисту, запобігання даного соціального явища. У зв'язку з цим актуальною є проблема соціального феномену сирітства, його причин, негативних наслідків, зовнішніх і внутрішніх чинників появи, визначення перспективних напрямів покращення життя дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Метою статті є аналіз деяких актуальних питань соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років досягнуто певного прогресу у сфері соціального захисту дітей та сімей з дітьми, зокрема, підвищено розмір державної допомоги при народженні дитини, запроваджено державну допомогу при усиновленні дитини, створено єдину базу даних дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, збільшено виплати на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усунуто дискримінацію у фінансуванні утримання таких дітей залежно від форми влаштування, визначено порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, вдосконалено процедуру усиновлення дітей, сформовано мережу реабілітаційних установ, закладів соціального захисту та соціального обслуговування, запроваджено правовий інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Вжиті заходи дозволили зменшити безпритульність дітей, активізувати усиновлення дітей громадянами України, забезпечити пріоритетність національного усиновлення над міждержавним. Внаслідок розвитку сімейних форм виховання значно зменшилася кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих у заклади для таких дітей. Ці результати були позитивно оцінені Комітетом ООН з прав дитини.

Водночас актуальним залишається питання щодо поліпшення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального сирітства, розроблення комплексних соціальних послуг для дітей, позбавлених батьківського піклування, та сімей з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, упровадження нових технологій соціальної роботи з такими дітьми та сім'ями.

На сьогодні найбільш соціально вразливими є сім'ї з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, насамперед сім'ї, де батьки з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність, малозабезпеченість, безробіття тощо) не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною; сім'ї з дітьми, де члени сім'ї є особами з особливими потребами; сім'ї з дітьми, де батьки є трудовими мігрантами; сім'ї з дітьми, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків; сім'ї, в яких дитина або декілька дітей відібрані за рішенням суду від батьків без позбавлення їх батьківських прав. До групи ризику також можуть потрапити сім'ї опікунів чи піклувальників, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї, в які тимчасово влаштовані діти, які залишилися без піклування батьків або осіб, що їх замінюють. Відсутність належної превентивної соціальної роботи з такими сім'ями призводить до втрати виховного потенціалу сім'ї, позбавляє дитину можливості виховуватися в родині. Щороку близько 8 тисяч дітей залишаються без батьківського піклування, зокрема через складні життєві обставини, безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, вживання

батьками алкоголю, наркотичних засобів, а також через їх жорстоке поводження з дитиною.

Значною є кількість дітей, які проживають у малозабезпечених сім'ях, що створює ризик влаштування таких дітей до інтернатних закладів за заявою батьків у зв'язку з неспроможністю задовольнити потреби дітей через бідність чи безробіття. Перебування дітей у спеціалізованих закладах розглядається батьками як єдина можливість для їх дитини отримати належну медичну допомогу та освіту.

При цьому на місцевому рівні практично відсутні послуги з підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, недостатньо ведеться робота, спрямована на надання таким сім'ям вчасної допомоги.

Потребує невідкладного вирішення питання щодо удосконалення системи соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із числа таких дітей, підготовки їх до самостійного життя після виходу з інтернатних закладів, оскільки існуюча система виховання в таких закладах не створює відповідних можливостей.

Недостатньо ефективним є механізм взаємодії органів виконавчої влади з громадськими організаціями, які здійснюють діяльність у сфері захисту прав дітей. Нові технології, спрямовані на попередження соціального сирітства та розвиток превентивних послуг, які пропонуються такими громадськими організаціями, не завжди знаходять підтримку з боку органів виконавчої влади і впроваджуються повільними темпами.

Профілактика соціального сирітства та підтримка виховного потенціалу сімей потребує вдосконалення умов, форм та методик надання соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах [3]. Поширення явища сирітства в нашій країні обумовлює необхідність розробки та запровадження ефективних програм соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [4], який є складовою частиною законодавства про охорону дитинства, наведені нижче терміни вживаються в такому значенні: дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, під-

кинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти; статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, – визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування.

Однією з важливих передумов вирішення проблем дітей-сиріт є вивчення і врахування різноманітних причин та негативних суспільних наслідків даного явища. На думку науковців, зокрема В. В. Яремчук [5], причини, що обумовлюють виникнення соціального сирітства, пов'язані, в першу чергу, з соціальним середовищем. При цьому доцільно використовувати два чинника. До першого слід віднести фактори, що здійснюють зовнішній негативний вплив на сім'ю, а до другого – внутрішні негативні чинники, що можуть з'явитися в родинному середовищі внаслідок впливу зовнішніх факторів.

Зовнішні причини виникнення соціального сирітства закладаються в державі і обумовлені соціально-економічними умовами. Для них характерними є такі ознаки, як об'єктивність виникнення, залежність безпосередньо від держави. До таких причин слід віднести економічну нестабільність, бідність, зростання злочинності, збройні конфлікти, інфляцію, безробіття, невирешеність житлової проблеми тощо.

Негативно впливають на стабільність навіть благополучних сімей несприятливі соціально-економічні умови: втрата роботи, погіршення матеріально-побутових умов, зубожіння, які викликають у людей почуття незахищеності, страху перед майбутнім. Усе це призводить до наростання напруги в родині, негативно позначається на вихованні дітей.

Внутрішні причини виникнення соціального сирітства, на відміну від зовнішніх, утворюються безпосередньо в середовищі сім'ї. Для них є характерними такі основні ознаки, як суб'єктивність виникнення і існування та залежність від зовнішніх негативних факторів. Їх поява здебільшого обумовлена внутрішніми сімейними проблемами. Проте і зовнішні фактори (несприятлива соціально-економічна ситуація в державі, безробіття тощо) часто стають каталізаторами негативних процесів в родині. До таких причин відносять позашлюбне народження дитини, відмову від новонароджених немовлят, погані матеріальні та житлові умови, помилки у вихованні, жорстокість і знущання з боку батьків, поширення алкоголізму, наркоманії, ув'язнення батьків, а також неповну сім'ю, несприятливий стан морально-психологічного клімату тощо.

Також впливовими причинами залишення дітей без батьківського піклування є морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямованого на дітей); психологічні (суб'єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність родини (неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів), нездорова емоційна атмосфера в родині, конфліктність її членів; медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливають виконання батьківських обов'язків [6, с.11–12] .

Незважаючи на те, що усі причини у своєму конкретному прояві можуть бути різними, а часом і протилежними у різних суспільствах, за своєю суттю вони зводяться до об'єктивних і суб'єктивних суперечностей суспільного розвитку, які порушують взаємодію особистості із соціальним середовищем і призводять до форм поведінки індивідів (або діяльності соціальних груп), які не узгоджуються з існуючою нормативною системою.

Соціальний, культурний, технічний розвиток може часом не втигати за суспільними, духовними або економічними потребами, що нещодавно виникли. Усе це у сукупності й слугує конкретним джерелом різноманітних негативних явищ, в тому числі і соціального сирітства, наслідками якого є зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії, проституції, самогубства, особливо в умовах невирішеності системи соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із числа таких дітей, підготовки їх до самостійного життя після виходу з інтернатних закладів.

До соціально-психологічних наслідків впливу соціального сирітства на дітей дослідники відносять появу глибоко депресивного стану, небажання спілкуватися, дратівливість, агресивність, тривожність дитини, відсутність довіри до навколишнього світу, появу шкільної дезадаптації та девіантних проявів у поведінці [7, с. 8]. Безумовно, зміцнення демократичних інститутів, побудова громадянського суспільства неможливі без зменшення даних негативних впливів і їх профілактики [8–13].

Усе зазначене зумовлює необхідність формування принципово нових підходів до розв'язання проблем соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. З метою організації результативної роботи з профілактики соціального сирітства, розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, удосконалення системи соціальної роботи з сім'ями, що мають дітей і перебувають у складних життєвих обставинах, необхідно забезпечити комплексний підхід до вирішення цих питань.

Основними засадами державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа є: створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання

в сім'ї; виховання та утримання дітей за принципом родинності; сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення та підтримки усиновлювачів; забезпечення пріоритету форм влаштування; захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей; створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя; забезпечення права на здоровий розвиток; забезпечення соціально-правових гарантій; створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги; формування системи соціальної адаптації; забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, яка б оптимально відповідала потребам та бажанням особистості дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, а також особи із їх числа та запитам ринку праці; належне матеріально-технічне забезпечення незалежно від форми влаштування та утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, сприяння в наданні реальної допомоги і підтримки підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, банківськими установами, культурно-освітніми, громадськими, спортивними та іншими організаціями; вжиття вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги [4].

Потребує удосконалення діяльність органів опіки та піклування з профілактики соціального сирітства, надання сім'ям з дітьми якісних соціальних послуг, спрямованих на підтримку виховної функції родини. Профілактика буде ефективною лише тоді, коли проблеми сім'ї, жінки, дитини стануть головними у державі та суспільстві. Потрібні сучасні програми підтримки родини, материнства, дитинства, відповідна законодавча база, дієвий механізм реалізації прийнятих рішень.

Як **висновок** відзначимо, що в умовах становлення і розвитку демократичної правової держави, побудови громадянського суспільства в Україні соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування має стати одним з основних напрямів внутрішньої політики країни, бо йдеться про вплив на процеси, що мають виняткове значення для майбутнього розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кравченко С. Громадська правова свідомість як необхідний елемент побудови громадянського суспільства в Україні. Право України. 2009. № 12. С. 140–143.

3. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року: Указ Президента України 22 жовтня 2012 року. № 609/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609/2012> (дата звернення: 20.08.2018).
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147.
5. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2010. № 15. С. 7–10.
6. Брутман В. Н. Причини соціального сирітства. *Соціальна робота*. 1994. № 5. С. 11–12.
7. Артюшкіна Л. М., Полянничко А. О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми: Сум. ДПУ, 2002. 268 с.
8. Воднік В. Д. Проблеми профілактики безпритульності дітей в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2016. № 2(29). С. С.113–127.
9. Воднік В. Д. Профілактика соціальних відхилень у громадянському суспільстві. *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Трєбіна*. Харків: Право, 2013. С. 409–443.
10. Воднік В. Д. Проблеми профілактики наркоманії в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2011. Вип. 10. С. 194–204.
11. Воднік В. Д. Проблеми профілактики проституції в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. Х.: Право, 2012. Вип. 2 (12). С. 310–321.
12. Воднік В. Д. Розвиток особи неповнолітнього правопорушника в умовах сімейного неблагополуччя (за даними дослідження у Харкові). *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2012. Вип. 14. С. 233–242.
13. Воднік В. Д. Злочинність неповнолітніх: причини та шляхи запобігання (за даними дослідження у м. Харкові). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2015. № 3 (26). С. 155–178.

REFERENCES

1. Konsty'tuciya Ukrayiny' (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141 [in Ukrainian].

2. Kravchenko, S. (2009). Gromads'ka pravova svidomist' yak neobxidny'j element pobudovy' gromadyans'kogo suspil'stva v Ukrayini. *Pravo Ukrayiny – The law of Ukraine*, 12, 140–143 [in Ukrainian].
3. Pro Nacional'nu strategiyu profilakty'ky' social'nogo sy'ritstva na period do 2020 roku (2012): Ukaz Prezy'denta Ukrayiny' 22 zhovtnya 2012 roku No 609/2012. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609/2012> [in Ukrainian].
4. Pro zabezpechennya organizacijno-pravovy'x umov social'nogo zaxy'stu ditej-sy'rit ta ditej, pozbavleny'x bat'kivs'kogo pikluvannya: Zakon Ukrayiny. (2005). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny*, 6, art.147 [in Ukrainian].
5. Yaremchuk, V. V. (2010). Fenomen sotsialnogo syritstva yak naukova problema. *Visnyk psykholohii i pedahohiky PNU im. V. Stefanyka – Journal of Psychology and Education V. Stefanyk PNU*, 15, 7–10 [in Ukrainian].
6. Brutman, V. N. (1994). Prychyny sotsialnogo syritstva. *Sotsialna robota – Social work*, 5, 11–12 [in Ukrainian].
7. Artiushkina, L. M., Polianycho, A. O. (2002). *Syritstvo v Ukraini yak sotsialno-pedahohichna problema (sotsialno-pravovyi aspekt)*. Sumy: Sum. SPU [in Ukrainian].
8. Vodnik, V. D. (2016). Problemy profilaktyky bezpryutnosti ditei v umovakh pobudovy hromadianskoho suspil'stva v Ukraini. *Visnyk Natsionalnogo universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Politolohiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Political Science*, 2(29), 113–127 [in Ukrainian].
9. Vodnik, V. D. (2013). Profilaktyka sotsialnykh vidkhylen u hromadianskomu suspilstvi. *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku: monohrafiia* / H. Yu. Vasyliiev, V. D. Vodnik, O. V. Volianska ta in.; za red. M. P. Trebina. Kharkiv: Pravo, 409–443 [in Ukrainian].
10. Vodnik, V. D. (2011). Problemy profilaktyky narkomanii v umovakh pobudovy hromadianskoho suspil'stva v Ukraini. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 10, 194–204 [in Ukrainian].
11. Vodnik, V. D. (2012). Problemy profilaktyky prostytutsii v umovakh pobudovy hromadianskoho suspil'stva v Ukraini. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 2 (12), 310–321 [in Ukrainian].
12. Vodnik, V. D. (2012). Rozvytok osoby nepovnohitnogo pravoporushnyka v umovakh simeinoho neblahopoluchchia (za danymy doslidzhennia u Kharkovi). *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 14, 233–242 [in Ukrainian].

13. Vodnik, V. D. (2015). Zlochynnist nepovnolitnikh: prychnyny ta shliakhy zapobihannia (za danymy doslidzhennia u m. Kharkovi). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Serii: *Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine»*. Series: *Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 3 (26), 155–178 [in Ukrainian].

Водник Валентина Давидовна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ПРОБЛЕМЫ ДЕТЕЙ-СИРОТ В УСЛОВИЯХ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Освещены проблемы феномена социального сиротства, его причины, негативные последствия, внешние и внутренние факторы появления; определены перспективные направления улучшения жизни детей-сирот и детей, лишенных родительской заботы в Украине.

Ключевые слова: дети-сироты, дети, лишенные родительской заботы; социальная защита; семья; гражданское общество.

Vodnik Valentyna Davidyvna, PhD, Associate Professor, Associate Professor of Department of Sociology and Political Science, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

PROBLEMS OF CHILDREN-ORPHANS IN CONDITIONS OF THE CIVIL SOCIETY BUILDING IN UKRAINE

Problem setting. *The problems of the phenomenon of social orphanhood, its causes, negative consequences, external and internal factors of appearance are highlighted; promising directions for improving the lives of orphans and children deprived of parental care in Ukraine are identified.*

Recent research and publications analysis. *These problems attract the attention of many scholars. The analysis of their research allows to distinguish several approaches in modern scientific research, which determine the essence of social orphanhood: socio-economic; psychological and pedagogical, legal; sociological. Ukrainian sociologists study the problem of homeless children as a consequence of family disadvantages, consider*

the social consequences of deprivation of parental children, and analyze the relationships between children and parents, the place and role of the family in the life of the child.

*The **purpose of the article** is to analyze some actual issues of social protection of children-orphans and children deprived of parental care.*

***Presenting main material.** The dynamism of social processes during the period of building civil society in Ukraine, the crisis situation in many spheres of public life, economic, social, environmental and other issues affected, first of all, the most socially unprotected category of people – children, especially children- orphans and children deprived of parental care.*

The level of orphanhood, and especially social, is an important key strategic indicator of the transformation of family values and relationships, state family policy, and the general demographic situation in the country.

One of the highest social value of the state is the social protection of orphans and children deprived of parental care.

The study of nature, causes, consequences, trends of this social phenomenon has both scientific and practical significance. It should be the basis for the improvement of social relations and institutions of civil society, social norms and practices of their application, to strengthen the system of social control, the consistent implementation of measures of moral and legal education, social prevention and responsibility.

All of them are aimed at ensuring maximum protection of the individual, satisfaction of the interests of citizens, democratization and humanization of our society.

In Ukraine, for a long time now, there is an urgent need to develop an effective strategy in the field of social protection of orphans and children deprived of parental care.

***Conclusions of the research.** In the conditions of the establishment and development of a democratic rule of law, the construction of civil society in Ukraine, social protection of orphans and children deprived of parental care is one of the main directions of the country's domestic policy. It is about influence on processes that have an exceptional significance for the future development of society.*

***Keywords:** children-orphans, children deprived of parental care; social protection; family; civil society.*

UDK 316.66:342.56

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151214

Volyanska Olena Volodymirivna, PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science,
Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

e-mail: volyanskaya@ua.fm

ORCID ID: 0000-0002-5907-7710

Pidkurkova Iryna Valeriyivna, PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science,
Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

e-mail: podkurkovairina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4797-3718

INDICATORS OF CONFIDENCE IN SOCIOLOGICAL RESEARCHES

The assessment of confidence in court is recognized as a measure of the rule of law. This approach is used in a variety of international and national practical tools for assessing democratic regimes. This article formulates the main principles of national monitoring of the level of confidence in court and the judicial system on the basis of the analysis, firstly, of the most famous international sociological methodologies and, secondly, the peculiarities of the current Ukrainian situation in this area.

Key words: *confidence in court, institutional confidence, international experience in assessing the level of confidence in court, national tools of investigation of confidence in court.*

Formulation of the problem. Confidence in court is a prerequisite for confidence in public authority in general and in the separate institutions. Without recognition of the fact that there is an effective judicial protection in the country against abuse or other inappropriate actions of the officials and public authorities, it is impossible to imagine the perception by the population of the state system as the democratic government. The institutional confidence of the population in court is the basis of its legitimacy in a democratic society. The experience of the European post-socialist countries that are passing through the complex processes of democratic transformation shows that the formation of the level of confidence that ensures proper legitimacy does not happen quickly. This is evidenced by the results of the recent polls in the EU member states that are referred to «the new democracies» (the Baltic States, Central Europe, the Balkans) [2–5].

Absolute confidence in court is utopian. All modern democracies are concerned about the signs of distrust in court, which have different qualitative and quantitative characteristics, but they can not be avoided. The topicality of the analysis of the current experience of sociological assessments of the level of confidence in social institutions, and in particular, in court is connected with the fact that for the European countries the paradox of mass consciousness becomes more and more characteristic: confidence in court decreases even in conditions of increase of the efficiency, accessibility, fairness of judiciary, that are recorded according to the results of the judicial reforms. Requirements and expectations are growing (especially in more educated or socially adapted categories of the population), and, accordingly, there is a probability of inconsistency of the pace of reforms and the presence of positive dynamics of confidence in court.

The assessment of confidence in court is recognized as a measure of the rule of law. This approach is used in a variety of international and national practical tools for assessing democratic regimes. **The purpose** of this article is to formulate the main principles of national monitoring of confidence in court. To achieve this, it is important to fulfill the following tasks: first, to operationalize the notion of «confidence in court» in the indicators used in the most modern studies; second, to review the main international and national tools for assessing the confidence in court; thirdly, to identify the peculiarities of the Ukrainian context in the ability to apply different methods.

Analysis of actual research. The problem of gaining public trust in state institutions in domestic scientific and political circles is not new. Trust in political and legal institutions and trust in the court became one of the fundamental concepts of E. Durkheim, F. Fukuyama, I. Ilyina, Yu. Gauthier. This aspect is the subject of interest of contemporary both foreign (P. Albers, J. T. J. Seniuk) and Ukrainian scholars (I. Lavrinenko, L. Moskvich, O. Serdyuk, M. Ogay etc.) [6–11].

Presenting the main material. Confidence is a generalized indicator of the norms, attitudes and values that are the basis of social cooperation; and in public life, confidence fosters community unity and community creation, and in the economic sphere, it accelerates cooperation and interpersonal exchange.

As a socio-psychological category confidence is a characteristic of the open, positive relationship between the parties and reflects the confidence in honesty and goodwill of the other party with which the truster is in this or that kind of relationship based on his/her experience [12]. From this point of view, confidence has certain limits based on the knowledge about the other party that is trusted. Full confidence is often identified with faith, because the mechanism of such confidence is no longer based on the rational principles, that is, on the experience and prediction, and on the prior knowledge about one party by another one and includes irrational motives of the relationship.

In social sciences the level of confidence one party can have in another is measured in the belief in the honesty, benevolence and competence of the other party. Based on the recent scientific research, distrust can be forgiven much easier when interpreted as the lack of competence than inadequate benevolence or honesty. The issue of confidence is one of the key issues in the relationship between the state and civil society, individual social institutions, social groups and citizens. The notion of confidence is considered traditionally in two main aspects – as interpersonal confidence (one person to another) and institutional confidence (to the main public and state institutions, for example, government, mass media, public organizations, etc.). Based on the results of the numerous researches, the area of confidence is more often manifested at the level of personal interaction of citizens at the microlevel (family, friends, colleagues, etc.), while at the institutional level there is a growing distrust, which leads to social instability. An example of this situation is institutional confidence in the judicial system of Ukraine and in court, considering the ambiguous attitude and perception by the citizens the activity of judges on the administration of justice, highlighting of the work of courts and individual resonance judgments in the media.

The main way of measuring the level of confidence in social institutions in accordance with the existing practice is to survey the population using the main question formulated as follows: «To what extent do you trust (the name of a social institution, state authority, etc.)?» and the list of answers with the level grading of trust.

The balance of confidence is defined as the difference between the percentage of people who trust («fully» and «rather trust»), and those who do not trust («do not trust» and «rather do not trust»). A perspective direction to improve existing approaches to quantitative assessment of confidence is the introduction into the list of indexes the determinants of confidence – honesty, competence and integrity. However, this task involves a number of formalization and quantification issues. It is difficult to formalize and quantify the evaluation of honesty as truthfulness, adherence to principles, and loyalty to the commitments. Such an assessment, mostly retrospective, can be obtained by the expert methods. Competence and expertise in terms of correspondence to the position, awareness, experience, credibility can be assessed through the test and examination procedures. Such an approach is quite acceptable when the competence of one particular person is measured and somehow complicated in the case of measuring institutional competence – the competence of entire organizations as the entirety of business qualities of their employees, the legislative framework, internal and external mechanisms of their functioning and interaction.

Integrity as well as honesty can reasonably be assessed only in retrospective. There are no generally accepted procedures for formalizing such an assessment

today. In addition, the characteristics that make it possible to assess integrity are different depending on the scope of the study.

International experience in assessing the level of confidence in court

The analytical tool developed by the UN experts for the purpose of comparing the status of democratic institutions in different countries determines the level of confidence in the judicial system as one of the measures. The concept of confidence in court (the term '*public confidence*' is used) is formulated in a way that emphasizes concrete dimensions of «confidence», but not only in fixing an overall assessment.

This issue is considered the most thoroughly (the tool 'the Measure of the rule of law' has a reference to the national data about confidence in court) by The Venice Commission and the European Commission for the Efficiency of Justice (the level of satisfaction of the users of the court service is investigated). The peculiarity of the situation in Europe is that over the past 20 years several large-scale projects of comparative study have been introduced. First of all, this study is based on the methodology «Eurobarometer». The simplicity and comparability of data is the characteristic of it and that makes it possible to answer clear questions about confidence / distrust. The second large-scale study is based on the methodology «Social Survey».

The survey Eurobarometer. In April 2017, the European Commission presented the results of a survey of the citizens of the European Union countries (hereinafter referred to as the EU) on the perception of the independence of a national judicial system by the population and companies (Eurobarometer 447 and Eurobarometer 448), which took place in January of that year. The organization engaged in the survey about public opinion in the EU countries, presented a report on the key indicators in the stated documents.

The survey allowed to reveal the respondents' perception of the independence of the courts and judges and the reasons for such perception; compare the results in the EU countries, the overall indicator in the EU, according to the socio-demographic indicators and allowed to mark the trends compared to the last year's survey. The survey was conducted through telephone (stationary and mobile) in the native language of the respondents according to the methodology commonly used in the surveys of Eurobarometer. The study covered 28 EU countries and people aged 15 and over. The sample was formed by selecting the real phone numbers of the respondents at random. In each household a respondent was elected on the basis of the rule «latest birthday».

In the survey the respondents were asked one main question – «*How do you assess the judicial system in (your state) in the view of independence of the courts and judges? Your assessment is very good / good enough / enough bad / bad / no answer*» with the possibility to choose only one answer.

With a positive answer – very good / good enough and with a negative answer – enough bad / bad / a respondent was asked a clarifying question in order to identify the reasons for such a perception of the independence of the judicial system.

An additional question in case of the respondent gave the answer to the main question was: «Please tell, to what extent do the following reasons justify your assessment of the independence of the judicial system in your country?» The answers: – very much / somewhat / not really / not at all / DK.

The indicators to the question (in case of the negative answer):

- Obstacles or pressure from the government and politicians;
- Obstacles or pressures in economic activity (sphere) or other specific interests;
- the status and position of judges insufficiently guarantees their independence.

The indicators to the question (in case of the positive answer):

- absence of obstacles or pressure from the government and politicians;
- absence of impediments or pressure in economic activity (sphere) or other specific interests;
- the status and position of judges sufficiently guarantees their independence.

In addition, the respondents were asked whether they had been the litigants during the last two years with «Yes / No» options.

The Results of Eurobarometer survey 447. More than half of the respondents (55%) assessed the level of independence of the judiciary in their country as good, which is 3% more compared to the results of a similar study in 2016. One third of the respondents (34%) assessed the level of independence of the judiciary as bad, which is less by 2% compared to the results of the previous year.

The most common reasons for responding positively to the independence of the judiciary, according to the survey, were the status and position of judges (78% of the respondents); while obstacles and pressures on the part of the government and politicians were often called as the reason for the perceiving the independence of the judiciary at a low level (74%). It turned out that the respondents' answers were significantly influenced by the experience of participating in court proceedings. Thus, the respondents who participated in the judicial process assessed the judicial system as equally good (48%) and bad (48%). By contrast, the majority of those without legal experience assessed the level of independence of the judiciary as good (56%).

The survey of the organization «*The European Social Survey*» as for the level of citizens' confidence in the justice system¹ which was conducted in 2010 is a part of the major study, the task of which was to monitor socially important issues such as confidence in justice; the attitude towards social protection in Europe; economic

¹ The European Social Survey <http://www.europeansocialsurvey.org> ; The main results of the European social study: Confidence in justice: The main results of the fifth wave of the European Social Study (ESS). Iss. 1. https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS5_toplines_issue_1_trust_in_justice.pdf

crisis, labor and social integration; understanding and evaluation of democracy by the Europeans; personal and social well-being in Europe; social inequality in healthcare; attitude to immigration.

During the fifth wave of the European Social Survey which included 45 questions about the confidence in justice and which was conducted in 28 European countries 39,000 respondents participated in face-to-face interviews [13].

The purpose of the survey is to answer the question of why a person violates the law? The methodology of the research was based on two phenomena: confidence (the institutional) and legitimacy. Provided that ensuring compliance with the law is a key objective of the criminal justice system, there is a need for public confidence in the system. It is equally important that citizens should perceive the authorities as having a legitimate right to exercise their powers.

During the poll the level of public confidence in the police and criminal courts of their state was assessed. For example, confidence in police was considered in three respects: confidence in competence (search of the offenders, rapid response); confidence in the procedural powers (which are carried out in accordance with the law) and confidence in distributive fairness (the same treatment to all social groups).

Confidence in criminal courts was considered through fairness. Thus, the respondents were offered a simulated situation according to which it was necessary to answer the question. For example, *«Let us suppose that two persons of a different race or ethnic background were prosecuted for the same crime they had not committed. In your opinion, which of them will most likely be found guilty?»*

Confidence in courts was considered through the trust in their competence and procedural powers. The latter, in turn, were determined by answering the question *«How often do the courts deliver fair, unbiased judgments, based on the proper evidence?»* The question *«How often do the courts make mistakes when delivering the decisions which make the perpetrators not to be brought to justice?»* served as an indicator of the determining the perception of the competence of the court and confidence in its competence by the citizens.

The American experience is most representatively presented in the studies of the American Institute of Public Opinion / Gallup, an analytical organization in the United States, founded in 1935, which conducts regular public opinion polls on domestic and foreign policy issues, has international authority as one of the most reliable sources of information. regarding the state of public opinion in the United States and in the world.

Among other things Gallup Institute studies the level of institutional confidence of the population of the state. The main question posed to the respondents is: *«I will call you the list of institutions of the American society. Give the answer, how*

much do you trust each of them – 1) I fully trust, 2) I trust, trust a little, 3) I trust very little, 4) I do not trust, 5) no answer»¹.

The list of institutions includes the church, the US Supreme Court, the criminal justice system, the banks, health system, the Internet, television news, etc.

The assessments for the options 1 and 2 are summed up and taken into account as a positive assessment of the level of trust and confidence.

National Instruments. There is a wide variety of approaches in Ukraine, which in most cases are different variants of standard sociological and political assessment based on the mass surveys. We are going to consider several studies of the recent years.

The study of the work of the Ukrainian judicial system conducted by the sociological *Research & Branding Group*² in November-December 2014, consists of two components: a nation-wide and specialized survey of the direct participants in court proceedings by face-to-face method in 22 oblasts of Ukraine and in Kyiv (the number of respondents in each part of the survey – 2000 people).

According to the assessments of this survey, the level of public confidence in court and the judicial system is due to the level of awareness of the work of courts – the participants in the specialized survey trust much more (40%) in courts and the judiciary than the national survey participants (13%). It should be considered that 87% of the participants in the national survey have never participated in court proceedings.

According to the research, the level of confidence in court is influenced, firstly, by the specialization of the courts; and secondly, such indicators of a court decision as legality / reasonableness, fairness, quality and timeliness of execution. The results of the surveys differ depending on the respondent's legal experience, which determines the level of confidence in court as a whole.

The national survey conducted by the Society «*Open Ukraine*» («*Open Court*» *Project*) in 2016³ identified the following strategic directions to determine the level of confidence in the judiciary:

- a) determining the level of confidence in the judiciary;
- b) determining the rating of distrust to the judiciary in comparison with the other bodies of state power in Ukraine.

For the first time the survey was conducted according to a special criterion: the answers to the questions were given by the persons who visited the courts as the participants in a case (participants in the court proceedings). The second mandatory condition for the survey was the identity of the respondent. Thus, the anonymous questionnaire was not used.

¹ <http://news.gallup.com/poll/1597/confidence-institutions.aspx>

² <http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/8998/>; http://rb.com.ua/img/PR_sud_12_2015.pdf

³ <http://open-court.org/important/13095/>

The survey was conducted at 90 data collection points in 28 settlements of Ukraine according to a single criterion. For obtaining the objective results, during the full working day the interviewers conducted a survey near the buildings of the courts of the city, district and oblast level (in total – 61 courts). The volume of the sample population was 3947 questionnaires.

The respondents assessed the level of confidence in court by grade: a) I do not trust (0–25%); b) I do not trust more than I trust (25–50%); c) I trust more than I do not trust (50–75%); g) I trust (75–100%).

The study of the attitude of the Ukrainian citizens to the judiciary, their assessment of various aspects of the courts activity conducted by *Razumkov Center* sociological service together with *the Project «Support for the implementation of judicial reform in Ukraine»* of the Council of Europe, with the support of the Council of Judges of Ukraine¹, had only two stages. The first – a survey of the citizens was carried out from October 6 to 11, 2017 in all regions of Ukraine with the exception of Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts. The results of this survey are representative as for the adult population of the territories under the state authorities of Ukraine control, according to the main socio-demographic indicators: age, gender, type of settlement, region of residence. 2019 respondents aged 18 and over were interviewed. The theoretical error of the survey sample does not exceed 2.3% [14].

The second stage – a survey of the participants in the court sessions at the exit from court premises – took place from 30 October to 1 November 2017. 829 respondents were interviewed in all regions of Ukraine (except for the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol). The results of the study showed a noticeable difference in the attitude to the judicial system between the Ukrainian population as a whole and the citizens who have had direct recent experience of communication with the courts. The attitude of the Ukrainian citizens to the judicial system is rather negative. Answering the question of by what, in their opinion, judges are often guided when making a judicial decision, most often the respondents considered that it was their own benefit (39.5%). The opinion that judges are guided by the property and / or the official position of the parties (14.6%), the law (8.9%), the circumstances of the case (8.3%), the instruction from the chief judge (7.9%), the political situation in the state (6.8%) was expressed much more rarely. Compared to the year 2012, the proportion of respondents who believe that judges are often guided by their own profit (from 33.1% to 39.5%) has increased statistically significantly, and the proportion of those who believe they are guided by the law

¹ The report «Attitudes of the Ukrainian Citizens to the Judicial System». Razumkov Center in cooperation with the Council of Europe Project «Support to the Implementation of the Judicial Reform in Ukraine» and with the support of the Council of Judges of Ukraine. <http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf>

(from 15.1% to 8.9%) and the circumstances of the case (from 12.0% to 8.3%) has decreased.

There are a number of aspects from which the assessments are negative from both of these groups of citizens. In particular, the majority of representatives of both groups (78.1% of the population as a whole and 52.7% of those with the experience of communication with the courts) do not consider the courts and judges in Ukraine independent. Also, the representatives of both groups believe that if the opposing parties in the court proceedings are a citizen with a high income and a citizen with a low income, then it is a high-income citizen who more likely will win the case. 81.1% of the population in general and 52.6% of citizens with the experience of communication with the courts adhere to this opinion.

However, if to talk about confidence in judicial system as an integral indicator, then the difference between the attitude of the population as a whole and the citizens who have had a direct recent experience of communication with the courts differs not only quantitatively but also qualitatively. The level of confidence in the courts is one of the lowest among all state and public institutions. 80.9% of respondents expressed their distrust in the courts (the judiciary as a whole), and 9.3% of respondents reported on confidence. Local courts are not trusted by 77.4% of the respondents, they are trusted in by 11.9% of the respondents; The Supreme Court of Ukraine is trusted / distrusted (72.0% and 13.1% respectively), the Constitutional Court (66.8% and 14.9%).

It is highly likely can be assumed that the low level of confidence in the courts results from the extremely low level of confidence in the state bodies as a whole (80.7% of the respondents do not trust the state bodies) and the low level of personal experience in the communication with the courts. In particular, this can be proved by the results of the poll at the exit from the courts of the citizens who had direct experience with the courts. Thus, it can be affirmed that among the citizens with the recent experience of communication with the courts, the balance of confidence in the judicial system is generally positive, that is, the number of the respondents who trust the courts (47.0%) is higher than the number of those who do not trust the judicial system (41.4%). Among those who have had an experience in the court proceedings, the level of confidence to the local courts is rather high (51.5% of the respondents trust it, and 37.5% of the respondents do not trust it).

This shows that the high level of negative attitude to the courts is largely shaped by two factors: a negative informational field and the factor of financial and political influence on the judges. The results of the study showed that the influence of the first factor is effectively eliminated after the communication of the citizens with the courts. The impact of the second factor can be reduced by introducing the measures to increase the real independence of judges.

The peculiarities of the Ukrainian context of the study of confidence in the judicial system are the provisions that follow. First, the situation in Ukraine has the signs of «balancing on the verge of legitimacy». The fall of public confidence in the courts in Ukraine has been taking place all the last years. The biggest challenge for all years of independence was created by the radical steps of reforming the judiciary. All polls of 2016–2017 show that the level of public confidence in court is the lowest compared to other institutions (only in some studies – «competing with the parliament»).

Secondly, in Ukraine, the standard of assessment of the effectiveness is more actively introduced in the public administration through measuring the level of public confidence, which gradually supersedes a purely bureaucratic approach, when the success is assessed not by the degree of achievement of social goals, but by the «number of the performed events». For example, the assessment of the level of public confidence in the National Police activity is systematically introduced and it is interpreted as the level of perception by the population of «the quality of its tasks and functions performing». Appropriate methodology was approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 58 dated February 7, 2018, «On Approval of the Procedure for Assessing the Level of Public Confidence in the National Police».

Thirdly, in the strategy for reforming the system of justice, the judiciary and related institutions for the period of 2015–2020, for the first time in the modern history of Ukraine it is clearly recognized that the key indicator of success of the judicial reform is the confidence of the population in court, and the element of management of the process of reforms is to monitor the situation according to this indicator. These factors necessitate systematic monitoring of the situation of the public perception of the judicial system and responding to the dynamics of such indicators of confidence. Such monitoring should be based on a simple and unified methodology [15–17].

Conclusions. The institutional confidence can be considered as a kind of indicator that determines social well-being of the population, in addition, it is an important condition of social communication, through which the consent, understanding and dialogue of the parties is achieved, and it becomes possible to seek new opportunities for further development.

The increase of confidence in the judicial system of Ukraine belongs to the tasks of the judiciary and is outlined by the strategic documents on the development of the judiciary of Ukraine in recent years. The level of confidence (distrust) of the citizens in justice is affected by a number of factors, the most important among them are: the quality of legislation on the basis of which the decisions are made and justified; the quality of the judicial staff; the degree of accessibility and openness of justice; coverage of the work of court in the media; the degree of execution of court decisions.

It is necessary to distinguish between the confidence in court and the perception of justice by the citizens, the level of which is influenced by the ability of the citizens to protect their rights in court, the application of the law by the court in an appropriate and effective manner, equality and non-discrimination before the law, the legality of the judgments, the effective struggle of the state with corruption, etc.

To determine the level of assessment of Ukrainian citizens' confidence in the judicial system, it is expedient to use the given experience and take into account the indicator – a judicial experience of the person; pointing out such categories of the respondents as: 1) persons without legal experience; 2) persons with judicial experience in the past; 3) persons who are in the trial at the time of the survey.

Besides, it is proposed to divide all the audience into 2 categories – ordinary citizens and the persons with the professional experience in the field of judicial power (jurists, lawyers, judges, retired judges, experts, officials of the judiciary).

For the survey, it is proposed to apply the methodology of the Eurobarometer and formulate one main question as follows: «Do you trust the Ukrainian judiciary?» with the options for answers. Depending on the answer provided by the respondent, the next question will clarify the reasons that create confidence (or distrust) of the respondent in the judicial system of Ukraine and then to propose to assess the degree of influence of these reasons in the opinion of the person.

Taking into account these circumstances in the statewide monitoring it is expedient to use the following indicators of **the phenomenon of confidence in court**: general level of confidence in court; comparison of the levels of confidence in court and other public institutions; factors of confidence in court; the dependence of general assessments and assessments of certain measures of the court's activity; the influence of the presence of the court experience on the level of confidence in court(population); additionally the differences in the level of confidence in court are analyzed depending on the peculiarities of judicial experience: the resultativeness of the applying to the court; jurisdiction and authority; assessment of the main dimensions of the court's activity by the participants of the court sessions; confidence in court of the professional participants in the court proceedings (lawyers, jurists, prosecutors); assessment of the main dimensions of the court's activity by the professional participants of the court sessions.

REFERENCES

1. The European Commission for the Efficiency of Justice. Retrieved from https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/default_en.asp.

2. Flash Eurobarometer 447: Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public. Retrieved from https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S2148_447_ENG.
3. Flash Eurobarometer 448: Perceived independence of the national justice systems in the EU among companies. Retrieved from https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S2149_448_ENG.
4. European Court of Human Rights-ECHR. Retrieved from <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>.
5. European Social Survey European Research Infrastructure – ESS ERIC. Retrieved from <http://www.europeansocialsurvey.org/>
6. Albers, P. (2011). *New Developments in Court Quality and Court Performance Policies*. Strasbourg: SEPEJ.
7. Seniuk, Dzh. T. Dzh. (2009). Dovira hromadian do sudiv i suddiv. *Sudova apeliatsiia – Judicial appeal*, 3(16), 95–105 [in Ukrainian].
8. Lavrynenko, I. Inozemnyi dosvid: metody otsinky efektyvnosti roboty sudiv u SShA. Retrieved from <http://racurs.ua/ua/757-zakordonnyy-dosvid-metody-ocinky-efektyvnosti-roboty-sudiv-u-ssha>.
9. Moskvych, L. M. (2011). Suspilna dovira do sudu yak pokaznyk efektyvnosti sudovoi vlady. *Visnyk Verkhovnoho sudu Ukrainy «Problemy sudovo-pravovoi reformy» – Bulletin of the Supreme Court of Ukraine «Problems of judicial reform»*, 2 (126), 25–30 [in Ukrainian].
10. Ohai, M. Yu. (2011). Rozrobka pidkhodiv do pobudovy uzahalniuiuchykh pokaznykiv pry otsiniuvanni yakosti roboty sudu. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 51–56 [in Ukrainian].
11. Serdiuk, O. V. (2011). Otsiniuvannya yakosti v administruvanni sudovoi diialnosti: problemy operatsionalizatsii. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 11, 209–306 [in Ukrainian].
12. Hough, M., Maffei, S. (2013). Trust in justice. *Criminology in Europe*, 2, 4–10.
13. Jackson, J., Pooler, T., Hohl, K., Kuha, J., Bradford B., Hough, M. (2011). Trust in Justice: Topline Results from Round 5 of the European Social Survey. ESS Topline Results Series. Issue 1.
14. Zvit «Stavlennia hromadian Ukrainy do sudovoi systemy». Tsentrazumkova spilno z Proektom Rady Yevropy «Pidtrymka vprovadzhenniu sudovoi reformy v Ukraini» ta za pidtrymky Rady suddiv Ukrainy. Retrieved from <http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf> [in Ukrainian].
15. Dovira hromadskosti do mistsevykh hospodarskykh sudiv. Retrieved from <http://www.arbitr.gov.ua/pages/194> [in Ukrainian].
16. Vidkrytyi sud opryliudnyv rezultaty opytuvannya shchodo rivnia doviry do sudovoi vlady. Retrieved from <http://open-court.org/important/13095/> [in Ukrainian].
17. Novoselova, V. (2016). Indeks doviry do sudovoi vlady v Ukraini: poniattia ta kryterii. *Jurnalul juridic național: teorie i practică*, 6, 12–15 [in Ukrainian].

Волянская Елена Владимировна, кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Подкуркова Ирина Валерьевна, кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ИНДИКАТОРЫ ДОВЕРИЯ К СУДУ В СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Оценка доверия к суду признана в качестве измерения верховенства права (правовластия). Такой подход применяется в различных международных и национальных практических инструментах оценки демократических режимов. В данной статье формулируются основания национального мониторинга уровня доверия к суду и судебной системе на основе анализа, во-первых, наиболее известных международных социологических методологий и, во-вторых, особенностей украинской ситуации в этой сфере.

Ключевые слова: доверие к суду, институциональное доверие, международный опыт оценки уровня доверия к суду, национальные инструменты исследования доверия к суду.

Волянська Олена Володимірівна, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

Підкуркова Ірина Валеріївна, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

ПОКАЗНИКИ ДОВІРИ ДО СУДУ В СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Постановка проблеми. *Актуальність аналізу сучасного досвіду соціологічних оцінок рівня довіри до соціальних інститутів, зокрема, до суду, пов'язана з тим, що для більшості європейських країн стає все більш характерним такий парадокс масової свідомості: впевненість у суді та його рішеннях зменшується навіть в умовах підвищення ефективності, доступності, справедливості правосуддя, що зафіксовано у результатах соціологічних досліджень проблем судової реформи. Вимоги та очікування зростають (особливо серед більш освічених або соціально адаптованих категорій населення), й за таких умов існує ймовірність невідповідності темпів реформ та наявності позитивної динаміки довіри до суду.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема довіри до політичних і правових інститутів стала однією з фундаментальних у дослідженнях Е. Дюркгейма, Ф. Фукуями, І. Львіна, Ю. Готьє. Цей аспект є предметом інтересу сучасних як зарубіжних, такі українських вчених, серед яких П. Алберс, Д. Т. Дж. Сенюк, І. Лавріненко, Л. Москвич, О. Сердюк, М. Огай та ін.

Метою даної статті є формулювання основних принципів національного моніторингу рівня довіри до суду та судової системи на основі аналізу, по-перше, найбільш відомих міжнародних соціологічних методологій, по-друге, особливостей поточної української ситуації в цій області.

Виклад основного матеріалу. Зазначається, що поняття довіри прийнято розглядати на міжособистісному та інституційному рівні, причому у першому випадку простір довіри проявляється частіше, тоді як на інституційному рівні зростає недовіра, що зумовлює соціальну нестабільність.

Аналізується міжнародний досвід оцінки рівня довіри до суду. Акцентується увага на європейських та американських методиках та інструментаріях, які дозволяють можливість давати відповіді на чіткі питання щодо довіри/недовіри через окремі показники, не обмежуючись тільки фіксацією загальної оцінки.

Зосереджується увага на національних інструментах. Зазначаються особливості українського контексту дослідження довіри до судової системи, серед яких наступні: по-перше, ситуація в Україні має ознаки «балансування на межі легітимності»; по-друге, в Україні все активніше в державне управління впроваджується стандарт оцінки ефективності через вимірювання рівня громадської довіри, що поступово витісняє суто бюрократичний підхід; по-третє, у стратегії реформування судочинства, судоустрою та суміжних інститутів на 2015–2020 роки вперше у сучасній історії України чітко визнано, що ключовим індикатором успішності судової реформи має бути довіра населення до суду, а елементом управління процесом реформ є моніторинг ситуації за цим показником.

Висновки. Інституційна довіра може розглядатися як певний показник, що визначає соціальний добробут населення. Крім того, це важлива умова соціального спілкування, через яку досягається згода, розуміння та діалог сторін, а це стає можливим завдяки пошукам нових можливостей для подальшого розвитку.

Зростання довіри до судової системи України є однією з задач судової системи, що визначена у стратегічних документах розвитку судової системи України за останні роки.

Оцінка довіри до суду визнається мірою верховенства права. Цей підхід використовується в різних міжнародних та національних практичних інструментах оцінки демократичних режимів.

Ключові слова: довіра до суду, міжнародний досвід оцінки рівня довіри до суду, національні інструменти дослідження довіри до суду.

УДК 316.42+327

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151215

Сахань Олена Миколаївна, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: supersahan2013@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3212-031X

Шевчук Наталія Віталіївна, студентка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: nataliashevchuk355@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5330-7773

ДО ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті осмислюються проблеми імплементації європейських цінностей в українському просторі в умовах сучасного розвитку суспільства. Визначено деякі чинники, що перешкоджають їх поширенню. Серед механізмів переходу українського суспільства до цінностей західної цивілізації, як важливих шляхів вирішення проблеми, автори називають ефективно функціонуючі освітню, наукову та інформаційну сфери суспільства.

Ключові слова: цінності, європейські цінності, імплементація, освіта, наука, інформаційний простір.

Постановка проблеми. Україна поділяє та визнає спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована їх підтримувати [1]. Наш народ прагне увійти до європейської спільноти, здійснюючи перехід від минулого, яке вичерпало себе, до майбутнього –більш перспективного й захищеного [2], в якому людина, її права, свобода та гідність реально є вищою цінністю суспільства [3, с. 7]. Але рутинна буденних справ і знаходження у вирі соціально-політичного процесу нівелюють ціннісний аспект буття сучасного українця.

На жаль, проголошені та документально закріплені цінності Європейського Союзу стають лише формалізованим джерелом для написання нових законів, нормативно-правових актів тощо. Суб'єкти подання законодавчих ініціатив в нашій державі (депутати парламенту, Кабінет міністрів, Президент) часто орієнтуються на архаїчні ціннісні парадигми радянського минулого, завуальовуючи свої дії не завжди зрозумілою євроінтеграційною риторикою. Це підтверджують результати першого етапу дослідження «По-

© Сахань О. М., Шевчук Н. В., 2018

літичний клас України: європейські цінності та політична мова», проведеного протягом 2016 року компанією NOKS FISHES та Центром досліджень публічної політики та комунікацій, які показали, що український політичний клас, далекий від цінностей сучасних європейських суспільств. Серед політиків переважають прагнення до влади, багатства та особистого успіху, вони насолоджуються життям, постійно перебуваючи на межі або навіть поза межею існуючого в країні правового поля, і лише на словах проявляють турботу про людей [4]. Політична еліта України поки неспроможна дати суспільству чіткі сигнали, які відповідали би новим цінностям, що, в свою чергу, унеможливило швидко модернізацію українського суспільства, здійснення суспільної революції цінностей «згори» [5]. В суспільстві залишаються різноманітні конфліктогенні чинники, які гальмують рух українського суспільства від застарілих цінностей, норм, способів організації життя в бік цінностей західної цивілізації, нових політичних, соціально-економічних, культурних та інших реалій.

Попри все це однією з найважливіших проблем сьогодення залишається проблема *імплементції* (від англ. to implementation, від лат. Impleo – здійснення, впровадження в життя) *європейських цінностей* в український соціальний простір. Суть цього процесу полягає у фактичній реалізації державою взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань через сукупність цілеспрямованих організаційно-правових та інституційних заходів, дотримання принципів та ідей, прописаних в документах, які б відповідали вимогам часу та очікуванням кожної людини мати гідне життя й забезпечені державою права і свободи. Вирішення даної проблеми неможливе без реалізації цілої низки заходів, одним з яких є функціонування ефективної науково-освітньої та інформаційної систем, котрі постійно адаптуються до суспільного досвіду і в зрозумілій формі знайомлять українців з досягненнями провідних країн світу, допомагаючи зорієнтуватись у цінностях – національних і загальнолюдських, які можна було б покласти в основу нового способу життя [2], виховують толерантність, взаєморозуміння, соціальну відповідальність, повагу до інших [6, с. 5]. Завдяки освіті та інформації з раннього віку в особистості відбувається формування визнаних значною частиною українського суспільства європейських цінностей, які складають основу світогляду, духовного і морального світу людини і супроводжують її протягом життя [7, с. 5]. Вони стають цінностями, суб'єктивно значущими для самого індивіда, що, в свою чергу, впливає на поведінку громадян у відповідності до європейських правових стандартів, передусім стандартів в гуманітарній сфері [8, с. 167]. Тому проблема імплементції європейських цінностей в український простір через науково-освітню та інформаційну системи сьогодні є актуальною і потребує всебічного розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що інтерес вітчизняних та зарубіжних дослідників до різноманітних аспектів проблеми європейських цінностей незмінно зростає. Це можна пояснити цивілізаційним вибором розвитку для своїх країн багатьма народами світу, у тому числі й народом України, який орієнтується на демократичний ідеал у прямуванні до співдружності європейських країн.

В своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці звертаються до розгляду питань щодо формування та функціонування європейських цінностей, їх сутності, природи і значення як феноменів соціального світу, що так приваблюють людство (Н. Амельченко, Ж. Бодріяр, А. Бульвінський, П. Бурдье, Є. Головаха, О. Здравомислов, С. Ніколаєнко, Н. Паніна, І. Попов, Н. Смелзер, О. Сакало, В. Тугарінов, В. Храмова, М. Чурілов та ін.). Ними також активно досліджується вплив цінностей і стандартів Західного світу на розбудову країн молододі демократії, в числі яких і Україна (В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бех, Т. Воропай, А. Гальчинський, Н. Кононенко, В. Кремень, О. Майборода, М. Михальченко, С. Пирожков, В. Полохало, Ю. Шайгородський, М. Шульга, О. Черниш, Г. Яворська та ін.) та роль європейських цінностей у контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів, які активно відбуваються в світі, залучаючи нашу країну в ці процеси (Е. Афонін, В. Буцєвицький, К. Ващенко, О. Гнатюк, Л. Губернський, П. Гнатенко, М. Головатий, Ж. Деркач, О. Зернецька, Н. Рогозин, Ф. Рудич, Ю. Шинкаренко, С. Удовик, Г. Щокіна та ін.).

В той же час, без належної уваги залишаються питання щодо механізмів втілення європейських цінностей на теренах нашої держави, серед яких освіта, наука та інформація і проблеми, що виникають під час імплементації цінностей західної цивілізації в сучасному українському просторі. Лише деякі аспекти означеної проблеми досліджують в своїх роботах Ф. Вашук [9], О. Габович, В. Кузнєцов, Н. Семенова [10], П. Давидов [11], О. Новосад [12], С. Паламар, С. Кондратюк [13], Т. Левченко [14], І. Михайлин [15], В. Різун [16], що і обумовлює необхідність її подальших наукових розвідок.

Метою статті є осмислення значення науки, освіти та інформації для втілення європейських цінностей, визначення чинників, що перешкоджають поширенню європейських цінностей в сучасній Україні, та пошук шляхів усунення цих перешкод.

Виклад основного матеріалу. В низці нормативно-правових документів, підписаних Україною, закріплені європейські цінності, Проте розповсюдження в інформаційному полі термінів на кшталт «європейські цінності», «європейські стандарти» не дає цілісного уявлення щодо їх змісту. Просвітницько-виховна робота, на жаль, знаходиться на низькому рівні, залишаючи в свідомості українців «доволі поверхове уявлення про Європейський Союз,

його інституції, суспільно-політичні процеси, цінності та їх вплив на Україну», через що значна частина української громади сприймає все, що пов'язане із наближенням нашої країни до співдружності європейських країн, «як суто політичну матерію, предмет міжнародних переговорів і щось відірване від повсякденного життя» [17, с. 183]. Суспільство очікує від влади наближення «прекрасного далеко», не замислюючись про свою участь в реалізації планів держави щодо імплементації європейських цінностей в український простір

Оскільки майбутнє кожної нації потенційно залежить від підростаючого покоління, виховання громадянина в душі демократії та загальноєвропейських цінностей повинно починатися з дитинства, коли молода особа стає учасником різноманітних взаємодій, котрі зводяться до таких процесів як соціалізація, освіта, виховання, навчання, розвиток та формування [11, с. 282–283]. Найдієвішими інструментами формування знань і свідомості молодого покоління є розвиток і функціонування шкільної освіти та науки [18, с. 9].

В різні часи існування суспільства державна влада намагалася максимально пристосувати молоде покоління до вимог існуючого політичного режиму й правопорядку через інститути освіти, науки та інформації. За словами Авраама Лінкольна, «те, чого сьогодні навчається в класі одне покоління, стане нормою життя наступного», яке зростає в новій системі ціннісних координат, що стала основою суспільної свідомості та ознакою самоідентифікації суспільства. Наприклад, в основу епохи Просвітництва лягли переконання, що тільки знання й організована для їх отримання система освіти та виховання спроможні змінити суспільство, сформувати всебічно розвинену людину і гідне людини соціальне середовище [9, с. 112]. Утвердження ідеалів Просвітництва в країнах Європи сприяло прогресу у соціально-економічній і політичній сферах та визначним перетворенням у сфері духовної культури, а отже і становленню капіталізму.

В Радянському Союзі усі сфери життя були повністю підпорядковані ідеології комуністичної партії та інтересам політичної верхівки. Безоплатність, обов'язковість, трудова спрямованість, політехнізм, зв'язок з виробничою працею, колективізм, класовість, зв'язок з життям відбивали основні засади радянської освіти та науки [19, с. 4–6]. Принцип обмеженості критичного мислення і досягнутий зрештою всеосяжний партійний контроль над наукою призвели до створення такої системи організації наукової діяльності, яка найкращим чином відповідала компартійним уявленням про істину, її джерело, носіїв та способи пізнання [10, с. 54–55]. Освітня, наукова та інформаційна галузі життєдіяльності суспільства, як і всі інші, перебували в абсолютній залежності від рішень партійного керівництва та стали незмінними інструментами, через які втілювалася комуністична ідеологія.

Напередодні XXI століття світове інтелектуальне середовище почало шукати «нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих XXI ст.» [20, с. 6]. Особлива роль у реалізації цієї ідеї належить *освіті*, завданням якої стала демократизація не тільки системи суспільних відносин, а й підготовка нового покоління українських громадян як мислячих, діяльних, соціально відповідальних, творчих людей, що керуються загальнолюдськими цінностями [11, с. 282], тобто сприяння формуванню громадянина Європейської держави.

Задля реалізації цього завдання усі ланки освітньої галузі мають спрямувати свою діяльність в бік: «зміцнення у молоді почуття європейської своєрідності» [21, с. 17]; «формування необхідних для проживання в європейському співтоваристві компетентностей, політико-правових і соціально-економічних знань» [22], в тому числі, про історичні, культурні та господарські аспекти країн-членів ЄС; «розуміння цінностей європейської цивілізації й основ розвитку європейської спільноти, які включають демократію, повагу до прав людини, толерантність та солідарність як результат пізнання «інших»; підготовку молоді до участі у суспільному та господарському розвитку Союзу, усвідомлення його корисності [21, с. 17]; формування практичних умінь бути мобільними, соціально здібними, здатним до комунікації та захисту своїх прав [22].

В процесі освітньої діяльності під час опанування нових навичок у молоді людини формуються відповідні погляди, переконання, оцінки, продовжується активний «пошук себе», відбуваються глибокі зміни в системі життєвих цінностей [13, с. 405], затверджується почуття поваги й прагнення до повного дотримання цінностей, принципів і норм життєдіяльності людини, суспільства й держави, які мають загальнолюдський характер. Освічена та вихована особистість стає відповідальним громадянином, який здатен до «свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [23]. Освічена особистість – це не лише її власне надбання, але й надбання суспільства в цілому [12, с. 225]. Європейський і світовий досвід переконливо свідчить, що чим вищий рівень освіти громадян, тим більш потужним є науково-технічний прогрес держави, вищим рівень життя, досконалішими демократичні інститути тощо [24, с. 72]. Тому сучасні українські заклади освіти повинні стати не тільки місцем, де з повагою ставляться до гідності кожної дитини, підлітка або юнака, а й надають знання, підкріплені щоденною практикою, про права людини, толерантність, вчать зна-

ходити компроміси, розуміти власну роль та значення в житті суспільства, а також діяти відповідно до власних переконань і цінностей. Просвітницько-виховна діяльність закладів освіти допомагає надати певне розуміння і сформувати світогляд, який включає в себе уявлення не лише про те, в якому світі ми живемо, а й про те, в ім'я чого варто жити, тобто цінності й практичні настанови [11, с. 283], що, в кінцевому рахунку, буде сприяти імплементації європейських цінностей в нашій країні через такий її сегмент як освіта.

Не меншу роль в процесі формування особистості відіграє *наука*, яка, між тим, «як суспільна цінність і асоційовані з нею цінності не входять до «європейського» переліку» [10, с. 13], бо європейські цінності «втілені та втілюються і в Америці, і в Азії, і в Австралії» як «основні підвалини ліберально-демократичних інститутів західноєвропейського простору, кордони якого не обмежуються географічними ознаками приналежності країн до європейської частини світу» [25]. Високий рівень добробуту, створений на основі такого ж рівня розвитку науки і культури, для народів Європи став повсякденністю і доступністю. Саме Європа створила сучасний світ таким, яким він є, саме тут були закладені основи сучасного державництва, громадянського суспільства, ефективної ринкової економіки, системи соціальної справедливості [26]. Саме «Європа вперше створила феномен емпіричної і теоретичної науки, тобто систему критеріїв, за якими певні припущення приймаються спільнотою як істинні або відкидаються як хибні, знання будуються на абстрактних об'єктах, набувають форм логічно організованої внутрішньо несуперечливої наукової теорії та інтерпретуються на даних експерименту і спостереження» [27, с. 3]. Проте наука – це розум, що шукає істину заради самої істини, це ідеал, до якого дуже важко прагнути в реальному повсякденному житті, яке потребує практики та отримання вигоди, конкретного результату від кожної дії і діяльності [14, с. 492], а її розвиток – це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення [9, с. 207]. Тому перед українською наукою в умовах просування у світовий науковий простір стоїть завдання щодо «обґрунтування важливості імплементації в українську фундаментальну науку таких європейських цінностей, як верховенство права, рівність перед законом та справедливість, а також виявлення тих проблемних точок, де відсутність цих цінностей або їхнє свідоме чи несвідоме спотворення гальмує розвиток науки, а отже, й освіти» [10, с. 19].

Прагнучи відійти від пострадянської ідеології, українська влада включила в нормативно-правові документи низку європейських принципів щодо освіти та науки в цілому. Зокрема, в Конституції України закріплені верховенство права, рівність перед законом і відсутність будь-якої дискримінації. Законом України (далі – ЗУ) «Про освіту» проголошується верховенство права, людиноцентризм, гуманізм, демократизм, академічна свобода, заборона дискримі-

нації та інші цінності [23]. Важливим принципом відповідно до ЗУ «Про вищу освіту» визначено, зокрема, академічну доброчесність [28]. Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» зазначено, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти [29].

Нерозривною із науково-освітньою є *інформаційна сфера*, яка має на меті ефективно доведення відомостей, важливих для особистості, суспільства і Держави. ЗУ «Про інформацію» закріплено гарантії права на інформацію, відкритість, доступність, свободу обміну інформацією, достовірність і повноту інформації, а також свободу вираження поглядів і переконань учасників інформаційних відносин [30]. Реалізація цих положень формує інформаційний простір, який повинен транслювати європейські цінності, сприяти формуванню певних ціннісно-смыслових моделей для засвоєння суспільством аксіологічної картини світу. *Інформаційний простір* – це врегульована правовими нормами держави і заснована на європейських цінностях система комунікації між індивідами, суспільством і державою, що включає в себе телебачення, радіомовлення та діяльність засобів масової інформації. Якість соціально-політичного буття і поінформованості особистості залежить від ефективності інформаційного простору. Разом з тим, реалізація європейських цінностей через інформаційний простір в освітньому та науковому процесах є досить суперечливою та недостатньо ефективною.

По-перше, незважаючи на імплементацію європейських цінностей інформаційний простір оперує заангажованими відомостями суб'єктів інформаційних відносин, які умисно порушують засади інформаційної діяльності і свободи слова. Як наслідок, формується хибна суспільна думка і ретранслюються спотворені цінності. Вітчизняні засоби масової інформації та Інтернет рясніють бездуховною, сповненою насильства та вульгарності інформаційною продукцією, яку розчиняє нав'язлива й часом аморальна реклама, що нерідко спонукає користувачів такого інформаційного «продукту» до девіантної та навіть злочинної поведінки. Пропагуючи деструктивні стандарти поведінки, несумісні з ціннісними орієнтаціями нашого суспільства, зокрема, культ сили та жорстокості, та підштовхуючи, переважно, юнацтво та молодь на сумнівні подвиги, недобросовісні представники сучасної медіа-промисловості підривають духовне й інтелектуальне здоров'я нації, сприяють девальвації моральних і загальнолюдських гуманістичних цінностей, культурних національних традицій, поступово витісняючи вищі цінності та ідеали. Навколишній світ починає сприйматися як візуальна картинка, яку люди оцінюють як доволі достовірну, де ці зорів образи перетворюються у відповідні ціннісні уста-

новки, закріплюються у свідомості людей і впливають на їх поведінку та дії, відтісняючи на задній план людяність, доброту, повагу, любов до ближнього [31].

По-друге, освітня та наукова сфери є надмірно централізованими, відірваними від реалій сьогодення і позбавленими академічної свободи. Це може пояснюватися перехідним станом України, що включає в себе зміну пострадянської системи організації освіти та науки. Втім, ця зміна не зуміла перебороти ситуацію, коли управління навчальними закладами усіх рівнів залишається за міністерством та обласною адміністрацією, які вирішують питання щодо змісту та форм організації навчально-виховного процесу, включаючи повну фінансову залежність українських закладів освіти та науки від органів і структур державної влади. Все це гальмує інтеграцію вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів, впровадження європейських норм і стандартів в освіті і науці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС тощо [32], що не сприяє імплементації європейських цінностей в український простір.

По-третє, європейські цінності в освітній, науковій та інформаційній сферах реалізуються не в повній мірі в силу низьких соціальних стандартів, що породжують корупцію, правовий нігілізм та ціннісну апатію. В умовах, коли корупційні схеми замінюють норми законів, а хабарі нерідко залишаються чи не єдиним ефективним інструментом налаштування влади на потреби громадян, значна кількість людей демонстративно негативно ставиться до законодавства, не визнає суспільної цінності права і, як наслідок, не обтяжує себе думками про участь в реалізації впровадження європейських цінностей і стандартів в усі сфери суспільного життя. Враховуючи, що втілення в українську освіту та науку європейських цінностей повинно підтримуватися суспільством і не бути насильницьким засобом пропаганди державної ідеології, декларування в правових актах цінностей має узгоджуватися з інтересами суспільної більшості, а не здійснюватися на потребу окремої групи можновладців чи політиканів, що контролюють науково-освітню та інформаційну галузі життя суспільства. Адже, якщо розрив суспільних цінностей, притаманний різним великим групам населення, стає занадто великим, ані ціннісна, ані правова рівновага стають неможливими [10, с. 23].

Реальна імплементація європейських цінностей, за думкою авторів, має полягати в наступному:

По-перше, для подолання проблем в сферах освіти і науки слід запровадити повну академічну свободу, засновану на європейських цінностях організації науково-освітньої діяльності, в тому числі, верховенства права, поваги до прав людини, її основоположних свобод, захисті честі й гідності та забороні дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних

та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; ефективно впроваджувати Болонський процес та інші найбільш прогресивні форми науково-освітньої діяльності; підвищувати соціальний статус викладачів та науковців в суспільстві. Досягнення цієї мети вимагає подолання в усіх ланках та на всіх рівнях організації навчально-методичної та наукової роботи віджилих стереотипів мислення учасників навчально-виховного процесу, вироблення і впровадження нових методичних, організаційно-технічних прийомів її здійснення [9, с. 69], удосконалення інформаційної підтримки освіти.

По-друге, для подолання проблем у сфері інформаційних відносин, необхідно встановити правила здійснення інформаційних відносин та кримінальну відповідальність за їх порушення. В межах єдиного інформаційного простору слід активно впроваджувати новітні інформаційні та телекомунікаційні технології, використовуючи унікальні інформаційні ресурси. Важливо, щоб ці технології передбачали механізми швидкої та адекватної реакції на освітні виклики інформаційного суспільства та давати на них адекватні відповіді, науково пояснювати інформаційні детермінанти новітніх освітніх явищ і процесів, розширяти горизонти практичної реалізації потенційних можливостей вітчизняної інформаційно-освітньої політики, які відкриваються перед українцями в процесі поступового входження в європейський і світовий освітній простір [33, с. 4, 7].

По-третє, для подолання корупційних проявів в суспільстві в цілому та науково-освітній та інформаційній сферах життя, зокрема, необхідно комплексно підвищувати соціальні стандарти і посилювати зв'язок науково-освітньої діяльності з практикою, створити ефективну систему регулярної звітності кожного виборного керівника перед своїм (науково-педагогічним або науково-дослідницьким) колективом за усіма напрямками діяльності, чітко дотримуватися демократичних засад виборчої системи, етики управлінської діяльності, що ґрунтується на принципах взаємоповаги і позитивної мотивації, розширення повноважень структурних підрозділів [34, с. 10].

Україна повинна інтегрувати науково-освітню та інформаційну сфери в європейський простір та ефективно взаємодіяти з державами-сусідами з метою створення власної шанованої у світі інтелектуальної еліти. Адже сьогодні нація продовжує виставляти в образі своїх геніїв і талантів простеньких її представників, а то і навіть сіреньких особистостей (кум, брат, сват), або куплених владою чи новими українцями вчених інтелігентів, які вже не є істинно вільними у своїй діяльності, а отже і не працюють на благо свого народу, а тільки паплюжать країну. Водночас талановиті люди беззахисні, в силу своєї делікатності не спроможні протистояти нахрапистому, безсоромному «інтелекту» [9, с. 259]. Влада, прикриваючись гучними заявами про бажання

долучитися до передової європейської скарбниці (цінностей, традицій, норм тощо) [35, с. 2], сама розставляє скрізь «пастки» з непотизму, кумівства, кронізму, патронату і т. п. корупційних проявів для дійсно талановитих науковців, освітян та медійників. Їм перекриваються можливості через інститути освіти та ЗМІ впроваджувати в систему цінностей особистості та суспільства почуття індивідуальної і колективної відповідальності, розвивати навички самостійності, дисциплінованості, ініціативності, творчості, конструктивності, сприяти посиленню ролі професійної етики, формуванню високоморальних та законослухняних громадян, домагатися переформатування суспільної свідомості в бік стійкої неприязні до будь-яких видів і форм корупції в усіх сферах життєдіяльності суспільства [36].

Отже, для отримання найбільш дієвих результатів щодо імплементації європейських цінностей в український простір необхідно спрямовувати діяльність усіх ланок освітньої сфери та інформаційної галузі на багату на традиції українську культуру і новітні європейські цінності, що сприятиме усвідомленню нашим народом їх значення та необхідності. Розуміння цих цінностей із шкільної парти дозволить подолати негативні тенденції в українському соціумі та обрати відповідний напрям розвитку держави.

Висновки. Європейські цінності – це шлях до побудови розвиненого демократичного суспільства та виховання конкурентоспроможної у світі інтелектуальної еліти, яка сформує самобутній український простір. Імплементація європейських цінностей через науково-освітню та інформаційну сфери суспільства буде сприяти входженню нашої країни до кола європейських країн, об'єднаних спільними цінностями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2004 № 984_011. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 18.08.2018).
2. Андрущенко В. Українське життя в транзиті. Природа, особливості, ознаки. *День*. 4 травня 2018. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinske-zhyttya-v-tranzyti> (дата звернення: 18.08.2018).
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.
4. Цінності «ідеального політика» – законослухняність і доброзичливість, реального – влада, гроші і успіх. URL: <http://uacrisis.org/ua/54442-noks-fishes> (дата звернення: 18.08.2018).

5. Кононенко Н., Черниш О. Європейські цінності та український політичний клас: чи вдасться відірватися від «візантійщини»? URL: <https://detector.media/infospace/article/124179/2017-03-17-evropeiski-tsinnosti-ta-ukrainskii-politichnii-klas-chi-vdaetsya-vidirvatsiya-vid-vizantiishchini/> (дата звернення: 18.08.2018).
6. Делор Ж. Освіта – справжній скарб. *Шлях освіти*. 1997. №3. С. 3–5.
7. Андрущенко В. П. Інтеграція цінностей: Педагогічний досвід Європи. Стаття перша. Велика Хартія Університетів. *Вища освіта України*. 2013. № 1. С. 5–10.
8. Хаустова М. Г. Імплементация європейських правових стандартів у правову систему України. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листопада 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 166–172.
9. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. Ф. Г. Ващука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.
10. Габович О., Кузнєцов В., Семенова Н. Українська фундаментальна наука і європейські цінності. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2016. 284 с.
11. Давидов П. Освіта як особистісна (індивідуальна) цінність. *Філософія освіти*. 2010. № 1–2 (9). С. 279–286.
12. Новосад О. В. Освіта як вища цінність людини і суспільства. *Управління в освіті*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14–16 квіт. 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. С. 225–227.
13. Паламар С. П., Кондратюк С. Г. Вплив ціннісних орієнтацій на формування особистості сучасної молоді. *«Молодий вчений»*. 2017. № 11. С. 404–407.
14. Левченко Т. І. Європейська освіта: конвергенція та дивергенція: монографія. Вінниця: Нова книга, 2007. 656 с.
15. Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
16. Різун В. В. Теорія масової комунікації. Підручник. Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
17. Сахань О. М., Шевчук Н. В. Європейські цінності як запорука процвітання суспільства: український вибір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: політологія. 2018. №. 2 (37). С. 177–196.
18. Марчук О. А. Учителі України в освітніх реформаційних процесах в період хрущовської «відлиги» (друга половина 50-х – перша половина 60-х рр. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2017. 238 с.
19. Сухомлинська О. В. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції. *Історико-педагогічний альманах*. 2014. Вип. 1. С. 4–24.
20. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. *Фундаментальні проблеми філософії освіти*. 2015. № 1. С. 5–16.
21. Пуховська Л. Перспективи формування світового освітнього простору в ХХІ столітті. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. Житомир, 2003. Вип. 33. С. 16–18.

22. Кобернік С., Кузьмина Н., Овчарук О., Паращенко Л., Степанов Ф., Тараненко І. Концепція змісту освіти для європейського виміру України. URL: <http://osvita.ua/school/method/581/> (дата звернення: 18.08.2018).
23. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.08.2018).
24. Бриль Ю. О. Документознавча освіта в контексті реформування вищої освіти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 3. С. 70–79.
25. Амельченко Н. А. Цінності об'єднаної Європи. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf (дата звернення: 18.08.2018).
26. Європейські цінності і Україна. URL: <http://newzz.in.ua/main/1148865159-європейські-цінності-і-україна.html> (дата звернення: 18.08.2018).
27. Вимір раціональності як чинник європейської інтеграції України / М. Попович та ін.; відп. ред. М. Попович; Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Наукова думка, 2014. 291 с.
28. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 18.08.2018).
29. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 18.08.2018).
30. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 18.07.2018).
31. Сахань О. М., Герасіна Л. М. Деструктивна інформація як чинник конфліктності та соціальної напруженості в сучасному українському суспільстві. *Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі*: зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовтня 2012 р. / редкол.: С. Г. Сербогіна, В. Г. Пилипчук, І. В. Яковюк. Харків: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2012. С. 31–36.
32. Ганіткевич Я. Проблема автономії післярадянських університетів. URL: <http://ntsh.org/content/ganitkevich-yaroslav-problema-avtonomiyi-pislyaradyanskih-universitetiv> (дата звернення: 18.08.2018).
33. Ярошенко А. О. Потенціал і ефективність освітньо-інформаційної політики. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 256 с.
34. Програма розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2012–2020 роки. URL: http://science.univ.kiev.ua/documents/rozvytok/ProgranUniv_2020.pdf (дата звернення: 18.08.2018).
35. Щербаківа Ю. Е. Цінності об'єднаної Європи у контексті демократизації політичної культури українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2011. 20 с.
36. Сахань О. М. Проблема непотизму в сучасному українському суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2017. № 2 (33). С. 189–210.

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony (2004): Uhoda, Mizhnarodnyy dokument vid 27.06.2004 № 984_011. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, V. (2018, May 4). Ukrayins'ke zhyttya v tranzyti. Pryroda, osoblyvosti, oznaky. *Den*. Retrieved from <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinske-zhyttya-v-tranzyti> [in Ukrainian].
3. PyrozHKov, S. I., Maiboroda, O. M., Shaihorodskiy, Yu. Zh. at al. eds. (2016). Tsyvilizatsiyniy vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid / Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Tsinnosti «idealnoho polityka» – zakonoslukhniianist i dobrozychlyvist, realnoho – vlada, hroshi i uspihk. Retrieved from <http://uacrisis.org/ua/54442-noks-fishes> [in Ukrainian].
5. Kononenko, N., Chernysh, O. Yevropeiski tsinnosti ta ukrainskyi politychniy klas: chy vdastia vidirvatysia vid «vizantiishchyny»? Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/124179/2017-03-17-evropeiski-tsinnosti-ta-ukrainskii-politichnii-klas-chi-vdaetsya-vidirvatysya-vid-vizantiishchini/> [in Ukrainian].
6. Delor, Zh. (1997). Osvita – spravzhnii skarb. *Shliakh osvity – Education path*, 3, 3–5 [in Ukrainian].
7. Andrushchenko, V. P. (2013). Intehratsiia tsinnosti: Pedahohichniy dosvid Yevropy. *Stattia persha. Velyka Khartiia Universytetiv. Vyscha osvita Ukrainy – Higher education of Ukraine*, 1, 5–10 [in Ukrainian].
8. Khaustova, M. H. (2015). Implementatsiia yevropeiskykh pravovykh standartiv u pravovu systemu Ukrainy. *Aktualni problemy suchasnoho mizhnarodnoho prava: zb. nauk. st. za materialamy I Khark. mizhnar.-prav. chytan, prysviach. pam'iaty prof. M. V. Yanovskoho i V. S. Semenova, Kharkiv, 27 lystopada 2015 r.: u 2 ch. Kharkiv. Part 1*, 166–172 [in Ukrainian].
9. Vashchuk, F. H. ed. (2011). Intehratsiia v yevropeyskyi osvittii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy: monohrafiia. Uzhhorod: ZakDU [in Ukrainian].
10. Habovych, O., Kuznietsov, V., Semenova, N. (2016). Ukrainska fundamentalna nauka i yevropeiski tsinnosti. Vyd. 2-he, dop. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
11. Davydov, P. (2010). Osvita yak osobystisna (indyvidualna) tsinnist. *Filosofii osvity – Philosophy of Education*, 1–2 (9), 279–286 [in Ukrainian].
12. Novosad, O. V. (2011). Osvita yak vyshcha tsinnist liudyny i suspilstva. *Upravlinnia v osviti: zb. materialiv V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Lviv, 14–16 kvit. 2011 r.)*. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniky, 225–227 [in Ukrainian].
13. Palamar, S. P., Kondratiuk, S. H. (2017). Vplyv tsinnisnykh orientatsii na formuvannia osobystosti suchasnoi molodi. *«Molodyi vchenyi – Young scientist»*, 11, 404–407 [in Ukrainian].

14. Levchenko, T. I. (2007). Yevropeiska osvita: konverhentsiia ta dyverhentsiia: monohrafiia. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
15. Mykhailyn, I. L. (2011). Osnovy zhurnalistyky. Pidruchnyk. 5-te vyd. pererob. ta dop. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
16. Rizun, V. V. (2008). Teoriia masovoi komunikatsii. Pidruchnyk. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
17. Sakhan, O. M., Shevchuk, N. V. (2018). Yevropeiski tsinnosti yak zaporuka protsvitannia suspilstva: ukraïnskyi vybir. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: politolohiia – *The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine»*. Series: Political Science, 2 (37), 177–196 [in Ukrainian].
18. Marchuk, O. A. (2017). Uchyteli Ukrainy v osvitykh reformatsiïnykh protsesakh v period khrushchovskoi «vidlyhy» (druha polovyna 50-kh – persha polovyna 60-kh rr. XX st.). *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
19. Sukhomlynska, O. V. (2014). Radianska pedahohika yak ideolohiia: sproba istorychnoi rekonstruktsii. *Istoryko-pedahohichniy almanakh – Historical and pedagogical almanac, 1*, 4–24 [in Ukrainian].
20. Andrushchenko, V. (2015). Filosofiia osvity XXI stolittia: poshuk priorityativ. *Fundamentalni problemy filosofii osvity – Fundamental problems of the philosophy of education, 1*, 5–16 [in Ukrainian].
21. Pukhovska, L. (2003). Perspektyvy formuvannia svitovoho osvitnoho prostoru v XXI stolitti. *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka – Bulletin of I. Franko Zhytomyr State University, 33*, 16–18 [in Ukrainian].
22. Kobernik, S., Kuzmyna, N., Ovcharuk, O., Parashchenko, L., Stepanov, F., Taranenko, I. Kontseptsiia zmistu osvity dlia yevropeiskoho vymiru Ukrainy. Retrieved from <http://osvita.ua/school/method/581/> [in Ukrainian].
23. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
24. Bryl, Yu.O. (2016). Dokumentoznavcha osvita v konteksti reformuvannia vyshchoi osvity Ukrainy. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology, 3*, 70–79 [in Ukrainian].
25. Amelchenko, N. A. Tsinnosti ob'iednanoi Yevropy. Retrieved from http://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf [in Ukrainian].
26. Yevropeiski tsinnosti i Ukraina. Retrieved from <http://newzz.in.ua/main/1148865159-yevropejski-cinnosti-i-ukrayina.html> [in Ukrainian].
27. Popovych, M. et al. (2014). Vymir ratsionalnosti yak chynnyk yevropeiskoi intehratsii Ukrainy / vidp. red. M. Popovych; Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
28. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
29. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina-2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].

30. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].
31. Sakhan, O. M., Herasina, L. M. (2012). Destruktyvna informatsiia yak chynnyk konfliktnosti ta sotsialnoi napruzhenosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. *Informatsiine suspilstvo i derzhava: problemy vzaiemodii na suchasnomu etapi: zb. nauk. st. ta tez nauk. povid. za materialamy mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 26 zhovtnia 2012 r. / redkol.: S. H. Serohina, V. H. Pylypchuk, I. V. Yakoviuk. Kharkiv: NDI derzh. bud-va ta mist. samovriadvannia, 31–36* [in Ukrainian].
32. Hanitkevych, Ya. Problema avtonomii pisliaradianskykh universytetiv. Retrieved from <http://ntsh.org/content/ganitkevich-yaroslav-problema-avtonomiyi-pislyaradyanskih-universitetiv> [in Ukrainian].
33. Yaroshenko, A. O. (2009). Potentsial i efektyvnist osvithno-informatsiinoi polityky. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
34. Prohrama rozvytku Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka na 2012–2020 roky. Retrieved from [http://science.univ.kiev.ua/documents/rozvytok/Progran Univ_ 2020.pdf](http://science.univ.kiev.ua/documents/rozvytok/Progran%20Univ_2020.pdf) [in Ukrainian].
35. Shcherbakova, Yu. E. (2011). Tsinnosti ob'iednanoi Yevropy u konteksti demokratyzatsii politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva. *Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv* [in Ukrainian].
36. Sakhan, O. M. (2017). Problema nepotyzmu v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Politolohiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Political Science, 2 (33), 189–210* [in Ukrainian].

Сахань Елена Николаевна, кандидат социологических наук, доцент,
доцент кафедры социологии и политологии Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Шевчук Наталья Витальевна, студентка Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

К ПРОБЛЕМЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ЕВРОПЕЙСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В УКРАИНСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье осмысливаются проблемы реализации европейских ценностей в украинском пространстве в условиях современного развития общества. Определены некоторые факторы, препятствующие их распространению. Среди механизмов перехода украинского общества к ценностям западной цивилизации, как важных

путей решения проблемы, авторы называют эффективно функционирующую образовательную, научную и информационную сферы общества.

Ключевые слова: ценности, европейские ценности, имплементация, образование, наука, информационное пространство.

Sakhan Olena Mykolaivna, PhD (Sociology), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

Shevchuk Nataliia Vitaliivna, Student, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

THE PROBLEM OF IMPLEMENTATION OF EUROPEAN VALUES IN THE UKRAINIAN SPACE

Problem setting. *The Ukrainian nation intentions of entering to the European Community deal with an absolute incompetency of Ukrainian politicians to demonstrate to Ukrainian citizens the direct signals of providing European values in Ukraine. Consequently, there is no modernization of Ukrainian society and there are a lot of conflictogenic forces, which lock the Ukrainian nation transition from old values, laws and rules to the values of Western civilization.*

However, the problem of implementation of European values to the Ukrainian space is one of the most important nowadays. The values should be aligned with the times in providing of Ukrainian persons intentions of good living and state protection of their rights and freedoms. This problem can be solved by establishing of effective academic and information systems, which will inform Ukrainians about the best world achievements and help them to understand thereof. That's why the problem of implementation of European values to the Ukrainian space through academic and informative systems in up-to-date conditions is actual and should be comprehensively studied.

Recent research and publications analysis. *The problem of theoretical learning of European values as modern social phenomena is being discussed by N. Amelchenko, J. Bodriyar, P. Burdieu, Y. Golovakha, O. Zdravomyslov, N. Smelzer, O. Sakalo and V. Tugarinov. The influence of values and standards of Western civilization into young democracy state development (and Ukraine as well) is being studied by V. Andrushchenko, O. Babkina, V. Bekh, V. Kremen, M. Mykhalchenko, V. Polokhalo, Y. Shaygorodskyi and O. Chernysh. Academic and information systems in the aspects of the implementation of European values to the Ukrainian space are being explored by F. Vashchuk, O. Habovych, V. Kuznetsov, N. Semenova, P. Davidov, O. Novosal, I. Mikhailyn and V. Rizun.*

The purposes of our study are actualization of academic and information systems as necessary factors for the implementation of European values and finding of preventing issues as well as the ways of their removal.

Paper main body. *European values are the framework, from the one hand, and the aim of Ukraine, from another. However, in consciousness of Ukrainian people European values and other European Union representations as well as the imaginations about its institutions, social and political processes are incomprehensible due to the low level of academic process and insufficient and conflict realization of the European values through information sphere. In consideration of that Ukrainian people deem the integration of Ukraine into the European Community to be as something political and the subject-matter for international negotiations, and they perceive it doesn't worth of their attention.*

The functioning of academic and information systems is the most effective instrument for the young generation consciousness and knowledge development, and coordination of their activities should promote the extension of European citizen inasmuch as well-informed and educated person is a society achievement.

Proceeding from the above Ukrainian science has the aims to prove the importance of implementation European values such as like the rule of law, equality before the law and justice into Ukrainian fundamental science as well as to find problem points, in which the absence of such values or their distortion is locking of academic development. Information sphere should translate European values and promote the establishment of axiological and semantic models, which should be used by society for learning of values world picture without objective deliberateness of the information relationships subjects.

Conclusions of the research. *The removal of academic problems can be provided by: the establishment of complete academic freedom, which is founded on the European values of academic activity organization; the disposal of academic process participants wasted mindsets; the generation and implementation of new methodological, organizational and technological procedures of academic sphere administration; the development of academic informative promotion. The removal of informative relationships problems can be provided by: the establishment of informative rules and constitution of criminal liability for the breach of above-mentioned rules. It is necessary to provide up-to-date informative and telecommunication technologies as well as to use exceptional informative resources. The understanding of the meaning and necessity of European values by Ukrainians is possible by the union of rich traditions Ukrainian culture and up-to-date European values.*

Keywords: *values, European values, implementation, education, science, information space.*

Стасевська Оксана Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: sanasko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1415-7984

Уманець Ольга Віталіївна, кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент
кафедри культурології Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого
e-mail: oumanets5.10@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2762-9293

ЕТИЧНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ МІСІЇ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті здійснено спробу осмислення соціальної місії університету XXI ст., який змінюється під впливом таких чинників як глобалізація, інтернаціоналізація, розвиток економіки знань та інформаційно-комунікаційних технологій. Особливу увагу приділено етичній компоненті соціальної місії університету з огляду на актуалізацію за сучасних умов трансформації духовних цінностей, соціальних інститутів і моральних регуляторів життя, а також проблемним питанням співвідношення загальнокультурного і професійного, утилітарного знання, значущості етичного потенціалу університетської освіти.

Ключові слова: вища освіта, університет, місія університету, етична складова університетської освіти, моральність, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Система вищої освіти в сучасній Україні переживає потужний тиск модернізацій, реформувань, які на сьогодні не надають чіткого уявлення про перспективи якісних результатів програми реновації освіти в нашій країні. Зауважимо, що під місією університету ми розуміємо сукупність уявлень про основоположні цінності, цілі та простір розвитку освітнього закладу.

Університети, як провідні осередки вищої освіти у сучасному світі, розробляють свою стратегію відповідно до основних трьох місій – освітньої (створення висококваліфікованого людського капіталу), дослідницької (створення нових знань) та соціальної (забезпечення взаємодії/діалогу університету з конкретним соціально-економічним контекстом, суспільством). Третю

місію можна визначити як участь у неакадемічній діяльності, яка передбачає відкритість університетів для суспільства та служіння йому. Умовно виокремлюються її основні вектори: 1) соціальний/громадський – університети перетворюються у фактор соціального та культурного розвитку, здатний забезпечити очікувані зміни якості життя, здійснюють свій внесок у розвиток суспільства задля його блага без отримання грошової вигоди; 2) підприємницький – університети надають послуги суспільству з метою отримання доходу; 3) інноваційний – університети активно шукають венчурний капітал, надають консультації для урядових інститутів, розробляють і впроваджують інновації в конкретних галузях.

Стратегічні пріоритети розвитку нашої держави зумовлюють підвищену увагу до вищої освіти як соціального інституту, який передусім націлений на підготовку інтелектуальної та культурної еліти суспільства, збагачення людини «капіталом компетентностей», необхідних для її успішної самореалізації у постсучасному світі. Проте за сучасних умов реформування освіти складається низка загроз – втрати балансу спеціальної та гуманітарної складових освіти, гуманістичної сутності освітнього простору, зниження статусу гуманітарних наук, які мають служити смисложиттєвими дороговказами в умовах сповненого невизначеностей світу, зменшення творчого потенціалу освітнього процесу внаслідок надмірної алгоритмізації та бюрократизації університетського життя.

Саме це *актуалізує проблему етичної складової соціальної місії* вищих навчальних закладів, зокрема університетів. Чи не втрачають вони культуротворчої функції, важливої ролі інституту, який виробляє соціальне благо – творчу особистість, культурний й інтелектуальний потенціал суспільства, його моральний базис? Осмислюючи проблему співвідношення морального потенціалу людини та розвитку спеціального наукового знання, шукаючи шляхів усунення дисонансу між розвитком науки, техніки та моральністю, Х. Ортега-і-Гассет звинувачував сучасну цивілізацію в дегуманізації, вбачав її прояви у втраті моралі, істинної духовності та моральних цінностей, переорієнтації на помилкові принципи людського існування що спричиняють неповагу особистості, заперечення її свободи та можливості самореалізації [7]. Саме центральна місія університету – інтеграція людини в культурне середовище [6] – покликана забезпечити цю свободу та повноту самореалізації особистості.

Сучасна проблематизація й актуалізація цієї місії внаслідок «притуплення» моральних почуттів, особливо у молоді, а також нечіткості життєвих орієнтирів, моральних настанов, пасивної громадянської позиції, передвизначає необхідність сучасного осмислення етики як складової соціальної місії університету [1, 2, 3, 5, 8, 11]. Деактуалізація етичних норм в українському сус-

пільстві є результатом (у тому числі) проблематичного стану всієї системи освіти країни, університетської зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея університету та осмислення його ролі в суспільстві була предметом уваги видатних мислителів: В. Гумбольдта, Ф. Шлейермахера, К. Ясперса, М. Гайдеггера, Х. Ортегі-і-Гассета, а також Д. Белла, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, М. Портера, Е. Тоффлера та ін. Грунтовні дослідження українських науковців – В. Бакірова, В. Андрущенко, Н. Бойченко, Н. Дем'яненко, М. Зубрицької, В. Кременя, С. Квіта, М. Култаєвої, В. Лугового, В. Лутая, О. Мещанінова, М. Полякова, С. Пролєса, С. Савчука тощо – є вагомим внеском в осмислення теоретико-методологічного аспекту розвитку вищої освіти в Україні. Проте переважна більшість наукових розвідок присвячена аналізу класичного університету як історико-культурного феномену, а також проблемам його функціонування та модернізації в інформаційному суспільстві. Питання ж вагомості та специфіки співвідношення місій університету, перспектив і завдань розвитку вищої освіти на поч. ХХІ ст., незважаючи на інтенсифікацію їх висвітлення в численних публікаціях, та, особливо – проблема етичної складової університетської освіти не є вичерпно розробленими.

Мета статті полягає у визначенні вагомості етичної складової соціальної місії університету, в оцінці співвідношення загальнокультурної та професійної складових вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На складному шляху формування ціннісного, морального світу людини як представника нації та людства, як фахівця й особистості, перед сучасною системою вищої освіти постає надскладне завдання забезпечення умов іманентної та перманентної самоідентифікації особистості, яке нерозривно пов'язане із визначенням місця та ролі етики в контексті освітнього процесу, визнанням потреби «етизації» свідомості суспільства.

Визнання значущості етики як нормативної складової системи вищої освіти – атрибутивна риса сучасного світового освітнього простору. Так, у розділі «Сфера дії та ключові поняття» Стандартів і Рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти (ESG) наголошується, що вища освіта спрямована зокрема на підготовку студентів до активного громадянства та підтримку їх особистісного розвитку. У Будапештсько-Віденській декларації як підґрунті Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) міститься теза щодо поваги до розмаїтості культур і мов, неможливої поза осмисленням світу крізь призму етики. У Бухарестському комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти» (2013 р.) вища освіта позиціонується як відкритий процес розвитку студентами як професійних знань і навичок так і інтелектуальної

незалежності й впевненості в собі, фундаментом чого, безумовно, є ціннісні орієнтації та моральні настанови. Проект Tuning-методологія ґрунтується на увазі до розвитку загальних компетентностей випускника та диференціюванні таких загальних компетентностей, як міжособистісні (соціальна взаємодія та співпраця) та системні (комбінація розуміння, почуттєвості та знання), які співвідносяться з етичним знанням.

У рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (18. 12. 2006 р.) підкреслено, що згідно зі Звітом Ради про розширення функцій освіти 2004 р. освіта допомагає зберегти та відновити загальний культурний рівень суспільства і прищепити важливі соціальні та громадянські цінності. Загострення питання щодо зростання соціального та культурного різноманіття в цих програмових документах зумовлює акцент на особливій значущості освіти як чинника збереження національної унікальності та водночас культурного плюралізму, а також наголос на необхідності відпрацювання Еталонних рамок—Основних компетенцій, необхідних усім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування.

Такими компетентнісними опорами системи вищої освіти мають стати соціальні та громадянські навички. Передбачаючи уміння особистого, міжособистісного й міжкультурного характеру, розуміння мультикультурних особливостей європейських суспільств і взаємодії національно-культурної та загальноєвропейської специфіки, зацікавленість розвитком соціокультурної сфери й міжкультурної комунікації, демонстрацію різноманіття особистісних цінностей та поваги до інших, ці навички мають глобальне значення в забезпеченні ефективної та конструктивної участі особи у житті соціуму.

Безперечна значущість етичної компоненти сучасної вищої освіти України декларована на державному рівні. Закон України «Про вищу освіту» репрезентує вищу освіту як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, а також світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей (Розділ I, ст. 1, п. 5). Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 01. 06. 2016 р. № 600) передбачають зокрема такі загальні компетенції випускника вишу, як здатність до адаптації та дії в новій ситуації, навички міжособистісної взаємодії, цінування та поваги різноманітності та мультикультурності, здатність працювати в міжнародному контексті, здатність діяти соціально відповідально та свідомо. Згідно із загальноприйнятою в міжнародному освітньому середовищі класифікацією результатів навчання за Б. Блумом і В. Кратволлом в емоційній (афективній) сфері передбачено ціннісну орієнтацію (повагу до культурного різнома-

ніття), організацію та концептуалізацію (визнання власної відповідальності за вчинки, адаптацію поведінки до прийнятих системних цінностей), характеристику системи цінностей (наявність у особи сформованої системи цінностей, яка визначає її відповідну послідовну та передбачувану поведінку), що можна в цілому визначити як мету етики як складової системи вищої освіти.

Існує три основні підходи до визначення пріоритетної ролі університету: – соціоцентристський, який акцентує роль закладу освіти з позицій інтересів місцевої громади, держави, регіону тощо; – університетськоцентристський, який акцентує значущість реалізації університетом власних цілей, власного позиціонування серед інших закладів; – студентоцентристський, який декларує першість в діяльності університету розвитку пізнавальних, моральних, громадянських та професійних знань і навичок майбутнього фахівця. «Етизація» університетського простору відповідає сучасним тенденціям лібералізації вищої освіти та, зокрема, її студентоцентристській спрямованості, а також підвищення автономії університетів і культури якості вищої освіти.

Забезпечення «етизації» потребує не тільки вирішення організаційних проблем, вдосконалення нормативної бази, реалізації кадрової політики та інноваційності підходів у складанні освітніх траєкторій. Модернізація та формування культури якості вищої освіти здійснюється в конкретному інституційному середовищі і конкретними учасниками освітнього процесу, отже, її активне просування/гальмування залежить від їх етичної мотивації. Ефективність кадрової політики зумовлює актуальність нових вимог до освітян, від яких суспільство сьогодні очікує професійної та моральної компетентності, здатності до універсального, творчого, соціально-відповідального мислення, результативності методичного забезпечення навчального процесу, мобільності у використанні новітніх навчально-інформаційних технологій, академічної мобільності, здатності працювати за умов інституційної відкритості тощо. Все це потребує від освітян відповідного високого рівня загально-моральної культури як підґрунтя особистісної відповідальності працівників вищої школи.

Формування культури якості освіти передбачає подолання жорсткого директування, що обмежує академічні свободи, заохочування ініціативи педагогів щодо підвищення їх кваліфікаційного та загальнокультурного рівня. У цьому контексті етичні засади викладацької діяльності, моральні настанови викладачів постають передумовою ефективності означеної політики. Володіння інноваційними методиками і технологіями, реалізація принципу партнерства у навчальному процесі, високий рівень мотивації зворотного зв'язку зі студентством як необхідна умова постійного підвищення професіоналізму та рівня кваліфікації – головні сучасні вимоги до викладача закладу

вищої освіти. Доцільно акцентувати роль етичного фактору в формуванні академічної доброчесності та необхідності її постійного дотримання як засобу посилення відповідальності викладачів за якість освіти.

Становлення особистості з усталеними ціннісними орієнтирами, ідеалами, моральними принципами, загальножиттєвими й професійними настановами в університетському просторі забезпечується його високим виховним потенціалом. Зниження статусу виховання в межах вищої освіти зумовлено ліберальними настановами щодо формування «вільної особистості». Фахівець, «озброєний» повним комплектом надсучасних знань та навичок, проте позбавлений стійких етичних засад, не може повноцінно реалізувати себе на благо суспільства. Формування особистості фахівця поза етичним полем – культурна та освітня утопія, оскільки істинні знання є невідривними від доброчесності, як невідривними є й добро та істина, освіта й виховання, органічний зв'язок яких в університетському просторі забезпечує етика.

Важливо наголосити, що, створюючи єдиний європейський освітній простір, уніфікуючи систему підготовки фахівців, а також реалізуючи радикальні інституційні перебудови системи вищої освіти, не можна відкидати національний багатовіковий освітній досвід, забувати й не враховувати особливості українського менталітету, національного характеру тощо. Традиційно українському соціуму притаманно осмислення освіти не тільки як інструментальної, а й як позачасової цінності. Сконцентроване в архетипі едукативності особливе ставлення до навчання, як до перманентного процесу протягом усього життя, надає йому статусу вищої духовної цінності, спираючись на яку можна змінити буття людини та спільноти, досягнути сутність власного життєвого покликання, орієнтуватися на пошук того знання, яке допоможе реалізувати потенціал людини та суспільства

Мультикультуралізм сучасного європейського простору також актуалізує значення етики як складової вищої освіти зі значним потенціалом щодо забезпечення плідності стосунків між державами та культурами, поглиблення культурного полілога та взаємозбагачення культур.

Освіта є перманентно важливим засобом акумуляції та трансляції культури у діахронії та синхронії, завдяки якому людина утверджує себе як особистість у просторі Людства, визначає особистісні ціннісні орієнтації, досягаючи логіку аксіологічних змін протягом історично-культурного процесу та адаптуючись до мінливих соціокультурних реалій сучасності. Аксіологічний потенціал освіти, що багато в чому детермінований наявністю в її системі етичної складової, зумовлює її надактуальну державну та особистісну цінність. Утім, освіченість як особистісна характеристика, зумовлена, перш за все, суспільно-державними потребами, отже, освіченість особистості постає критерієм освіченості всього суспільства.

Звернення до досвіду розвитку вітчизняної освіти демонструє традиційно гармонійне поєднання професійної і загальнокультурної компонент. Однак на початку XXI ст. у сфері освіти сформувалася тенденція вузької спеціалізації, внаслідок чого уможливується втрата вищою освітою України статусу важливого чинника забезпечення культурного поступу. Реформування системи вищої освіти, визначення її пріоритетних завдань, ідеалів, комплексу навчальних дисциплін має продовжити процес трансляції моральних цінностей, поведінкових моделей, соціальних настанов життя. Університетський простір необхідно наповнювати єдиними для українського суспільства базовими національними цінностями, які є основою для духовно-морального розвитку особистості та повноправного входження України в європейську спільноту.

Сьогодні можна констатувати й формування тенденції прагматизації, спеціалізованої утилітаризації вищої освіти. За цих умов особлива гострота проблеми «етика в університетській освіті» детермінована необхідністю осмислення зміни статусу етики, яка в контексті академічної автономії вищих навчальних закладів та індивідуалізації траєкторій навчання з базової складової вищої освіти переміщена в елективний корпус навчальних дисциплін.

Провідним «елементом» реформування і модернізації університетської освіти є постать викладача. Тому і розв'язання стратегічних інноваційних завдань необхідно починати з духовно-моральної культури педагогічного складу. Поведінкові етичні стандарти викладачів мають пріоритетну роль: це поєднання професійної майстерності, сумлінного виконання обов'язків, поважливого ставлення до студента, неуклінного дотримання правових засад вищої школи, неприпустимості корумпованої поведінки тощо.

Вагому роль у формуванні громадянської позиції, що може слугувати засобом запобігання ризиків професійної деформації, відіграє опанування майбутнім фахівцем професійної етики, спрямованої на конкретизацію моральних аспектів професійної діяльності, розкриття сутності та специфіки моральної цінності певної професії та визначення моральної відповідальності перед суспільством її представників. Діяльнісне підґрунтя процесу формування громадянської позиції майбутнього фахівця забезпечується його активною участю в соціальному житті. Йдеться не тільки про активність студентства в опануванні й набутті знань, а про активну спрямованість на практичне їх застосування в суспільному житті та професійній діяльності.

З огляду на соціокультурні реалії та на тенденції розвитку сучасної світової гуманітарної науки етичні знання стають одним із найважливіших компонентів стратегії вищої освіти, «нарощування інтелектуального потенціалу, моральності й духовності суспільства стає вирішальним чинником підвищення конкурентоспроможності країни, запорукою її економічної і суспільно-політичної модернізації та вагомим чинником національної безпеки» [10, с. 303].

У компетентнісній парадигмі сучасної системи вищої освіти етика має повернути свій первинний статус керівництва з практичної моральності, чинника вирішення актуальних життєвих проблеми і професійних завдань протягом життя, дієвого регулятора взаємин людини з природою, з суспільством, зі світом і Всесвітом.

Зниження уваги до етичної складової вищої освіти створює серйозну духовну небезпеку, складність якої полягає в її латентності та віддалених у часі наслідках як для окремої особистості, так і для всього суспільства.

Висновки. Безперечною константою наукового дискурсу щодо означених проблем є визнання авангардної ролі університетів як потужної ланки вищої освіти в інформаційному суспільстві. Його реалії та трансформаційний стан України актуалізують проблему формування національної еліти, не тільки «озброєної» фаховими знаннями високого рівня, а й адекватно «вписаної» в суспільне життя. Трансляція університетом етичних цінностей є його фундаментальним внеском у розвиток культури суспільства і держави, імпульсом та каталізатором пошуків молоді свого шляху в складному та швидко змінюваному світі, у вибудовуванні життєвих, зокрема моральних, настанов, та водночас визнанні глобальної, позачасової та позапросторової значущості вищих духовних цінностей.

Питання щодо співвідношення загальнокультурного, зокрема етичного, й професійного знання авторами вбачається особливо актуальним з огляду на утопічність етично-нейтральної університетської освіти. Декларація професіоналізації та спеціалізації університетської освіти (що абсолютизується в інформаційному, техногенному суспільстві) містить у собі загрозу руйнації цілісності особистості. Найважливішим вектором соціальної місії університету, на наш погляд, є надання освіти, зокрема вищій, високого етичного статусу у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барнетт Р. Осмысление университета. Образование в современной культуре / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования БГУ; под. ред. М. А. Гусаковского. Минск: Пропилей, 2001. 128 с.
2. Бойченко Н. М. Сучасний університет: ціннісно-етичний вимір. Київ: Промінь, 2015. 296 с.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 18.08.2018).
4. Медведєв І. А. Державне управління розвитком університету: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. 220 с.

5. Олексів І. Етичні стандарти вищої освіти: від асоціацій до університетів. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. С. 183–193.
6. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / пер. с исп. М. Н. Голубевой; ред. перевода А. М. Корбут; под общ. ред. М. А. Гусаковского. Минск: БГУ. 2005. 104 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Вступ. ст. Г. М. Фридендера; Сост. В. Е. Багно. Москва: Искусство, 1991. 558 с.
8. Панченко Л. М. Цінності освіти в контексті глобалізації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць*. 2007. № 15 (28). С. 158–163.
9. Сбруева А. А. Тенденции трансформации миссии Университета: сравнительно-педагогический анализ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 6 (50). С. 448–461.
10. Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: монографія / Керівник авторського колективу і науковий редактор, доктор історичних наук, професор А. І. Кудряченко, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс. 2014. 444 с.
11. Терепищій С. О. Генезис аксіологічних полюсів ландшафту освіти: між естетизмом елінізму та утилітаризмом сучасності. *Релігія та Соціум*. 2015. № 4 (20). С. 115–121.
12. Шевченко Л. С. Стратегічне управління університетом: обґрунтування місії і цілей розвитку. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Економічна теорія та право. 2014. № 1 (16). С. 6–22.

REFERENCES

1. Barnett, R. (2001). *Osmuslenye unyversyteta. Obrazovanye v sovremennoi culture* / Belorusskiy hosudarstvennui unyversytet. Tsentri problem razvytyia obrazoaniya BHU; pod. red. M. A. Husakovskoho. Mynsk: Propyley [in Russian].
2. Boichenko, N. M. (2015). *Suchasnyi universytet: tsinnisno-etychnyi vymir*. Kyiv: Promin [in Ukrainian].
3. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
4. Medvediev, I. A. (2011). *Derzhavne upravlinnia rozvytkom universytetu: teoretychni ta prykladni aspekty: monohrafiia* / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kharkiv. rehion. in-t derzh. upr. Kharkiv: KharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].
5. Oleksiv, I. (2016). Etychni standarty vyshchoi osvity: vid asotsiatsii do universytetiv. *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku unyversytetu* / za zah. red. T. V. Finikova, A. Ye. Artiukhova. Kyiv: Takson, 2016. S. 183–193. [in Ukrainian].
6. Orteha-y-Hasset, Kh. (2005). *Myssyia unyversyteta* / Kh. Ortehe-y-Hasset; per. s ysp. M. N. Holubevoi; red. perevoda A. M. Korbut; pod obshch. red. M. A. Husakovskoho. Mynsk: BHU [in Russian].

7. Orteha-y-Hasset, Kh. (1991). *Estetyka. Fylosofyia kultury / Vstup. st. G. M. Fridlendera*; Sost. V. E. Bagno. Moskva: Yskusstvo [in Russian].
8. Panchenko, L. M. (2007). Tsinnosti osvity v konteksti hlobalizatsii. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriyia № 7. Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia: Zb. naukovykh prats. – Scientific journal of M. P. Drahomanov NPU. Series number 7. Religious studies. Culturology. Philosophy: Coll. scientific works, 15 (28). 158–163 [in Ukrainian].*
9. Sbrueva, A. A. (2015). Tendentsyy transformatsyy myssyy Unyversyteta: sravnytel'no-pedahohycheskyi analiz. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 6 (50), 448–461 [in Ukrainian].*
10. Kudriachenko, A. I. ed. (2014). Suchasni yevropeiski kulturno-istorychni tsinnosti v konteksti vyklykiv hlobalizatsii: monohrafiia / DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
11. Terepyshchyi, S. O. (2015). Henezys aksiolohichnykh poliusiv landshaftu osvity: mizh estetyzmozom ellinizmu ta utylitaryzmozom suchasnosti. *Relihiia ta Sotsium – Religion and Society, 4 (20), 115–121 [in Ukrainian].*
12. Shevchenko, L. S. (2014). Stratehichne upravlinnia universytetom: obgruntuvannia misii i tsilei rozvytku. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriia: Ekonomichna teoriia ta pravo – Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Economic Theory and Law, 1 (16), 6–22 [in Ukrainian].*

Стасевская Оксана Анатольевна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры культурологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Уманец Ольга Витальевна, кандидат искусствоведения, доцент, доцент кафедры культурологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ЭТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЦИАЛЬНОЙ МИССИИ УНИВЕРСИТЕТА

В статье осуществлена попытка осмысления социальной миссии университета XXI ст., который изменяется под влиянием таких факторов как глобализация, интернационализация, развитие экономики знаний и коммуникационных технологий. Особенное внимание уделено этической компоненте социальной миссии университета в виду актуализации в современных условиях трансформации духовных цен-

ностей, социальных институтов и моральных регуляторов жизни, а также проблемным вопросам соотношения общекультурного и профессионального, утилитарного знания, значимости этического потенциала университетского образования.

Ключевые слова: высшее образование, университет, миссия университета, этическая составляющая университетского образования, нравственность, информационное общество.

Stasevska Oksana Anatoliivna, PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Culturology, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

Umanets Olga Vitaliivna, PhD (Art Criticism), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Culturology, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

ETHICAL COMPOSITION OF THE SOCIAL MISSION OF THE UNIVERSITY

Problem setting. Strategic priorities of the development of our state give increased attention to higher education as a social institution, which primarily aims at enriching the person with the «capital of competencies» necessary for it to succeed in self-realization in the postmodern world. The main disadvantage of such a paradigm of reforming higher education lies in the excessive specialization, which loses the humanistic essence of the educational space, in lowering the status of the humanities, which must serve as semantic signs in conditions of complete uncertainty in the world. This actualizes the problem of the ethical component of the social mission of universities.

Recent research and publications analysis. The idea of the university and comprehension of its role in society was the subject of attention of eminent thinkers, philosophers and theorists of the post-industrial society. The overwhelming majority of scientific research is devoted to the analysis of the classical university as a historical and cultural phenomenon, as well as problems of its functioning and modernization in the information society. However, despite the large number and magnitude of publications on the prospects and challenges of higher education in the beginning XXI century, the problem of the ethical component of university education can not be considered complete and fully developed.

Paper objective. The purpose of the paper is to determine the importance of the ethical component of the university's social mission and the ratio of the general cultural and narrow-professional, utilitarian component of higher education.

Paper main body. In the modern world, the diminution of moral feelings, especially among young people, is widespread, and as a result, fuzzy life benchmarks, moral guidelines, passive civic attitudes, loneliness, despondency, pessimism. According to the authors, this

determines the need for a modern understanding of ethics as a component of the university's social mission. Determining the place and role of ethics in the context of the educational process is an extremely difficult task in the complex way of forming the valuable world of man as a representative of the nation and humanity. Recognition of the significance of ethics as a normative component of the system of higher education is an attributive feature of the modern world educational space. Attention to the development of the general competences of a university graduate is the basis of the project Tuning-methodology.

In connection with the escalation of the issue of the growth of social and cultural diversity in the program documents, the special significance of education has been emphasized as a factor in preserving national uniqueness and, at the same time, cultural pluralism. The main competencies of the higher education system should be the social and civic skills that involve personal, interpersonal and intercultural skills.

The undeniable significance of the ethical component of modern higher education in Ukraine is recognized at the state level. Thus, in the Law of Ukraine «On Higher Education», higher education is represented as a set of systematized knowledge, skills and practical skills, ways of thinking, professional, as well as ideological and civic qualities, moral and ethical values.

The «ethics filling» of the university space corresponds to modern trends in the liberalization of higher education and, as well as the increasing autonomy of universities and the culture of higher education quality. Formation of the culture of quality of education involves overcoming the hard direction, encouraging teachers' initiatives to increase their qualification and general cultural level. In this context, the ethical foundations of teaching, the teaching of the teachers' moral principles are a prerequisite for the effectiveness of the quality policy. It is advisable to emphasize the role of the ethical factor in the formation of academic integrity and the necessity of its continuous reproduction, as a means of enhancing the responsibility of teachers for the quality of education.

Formation of the personality of a specialist outside of ethics is a cultural and educational utopia, since true knowledge is inseparable from virtue, as good and truth are inalienable. Ethics in the university space is an organic connection of education and upbringing. The axiological potential of education, which is determined by the presence of an ethical component in its system, determines its state and personal value.

Reforming the higher education system should continue the process of translating moral values, behavioral models, social guidelines of life. University space must be filled with common values for all members of Ukrainian society. In a new paradigm of the modern system of higher education, ethics, as an academic philosophical discipline, traditionally gravitated towards moralisation and excellence, must become a guide to practical morality, an active regulator of social relations.

Reducing the attention to the ethical component of higher education creates a serious spiritual danger, the complexity of which lies in its latency and delayed consequences both for the individual person and for the whole society.

Conclusions of the research. *An indisputable constant is recognition of the avant-garde role of universities in the information society. Its realities and the transformational state of Ukraine actualize the problem of forming a national elite, not only on the basis of high-*

level professional knowledge. The University is called to broadcast ethical values-this is an important contribution to the development of the culture of society and the state. The task of the university is not only to provide special knowledge and relevant skills, but also to help young people find their way in a complex and rapidly changing world, in shaping life, moral principles and values. The question of the correlation of general cultural, in particular ethical and narrow professional knowledge, is seen by the authors as particularly relevant, since it can not be ethically neutral university education. The emphasis on the professionalization and specialization of university education (which is absolved in the information, technogenic society) includes the threat of destruction of the integrity of the individual. The most important social mission of the university, in our opinion, is to provide education as a cultural institution with a high ethical status in society.

Key words: higher education, university, university mission, ethical component of university education, morality, information society.

Ценко Маргарита Борисівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: margarita-tsenko.60@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0001-8781-8443

Тузіков Сергій Анатолійович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фізики та радіоелектроніки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, Україна
e-mail: tsa.53@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0001-5919-1137

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Обґрунтовується, що моральність є базовою характеристикою людини, що забезпечує існування і окремого індивіда, і суспільства в цілому. Формування моральності – завдання не тільки персональне, а, насамперед, суспільне і державне. Проте, в сучасній Україні система морального виховання розбалансована, її ефективність мінімальна. Розглядаються проблеми, що виникають в процесі здійснення морального виховання на сучасному етапі розвитку держави, пропонуються деякі шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: мораль, моральність, моральне виховання молоді, освіта, сучасна Україна, проблеми суспільства.

Постановка проблеми. В сучасному світі молоді люди живуть і розвиваються в оточенні багатьох різних джерел потужного впливу на них позитивного і негативного характеру, які повсякденно завдають ударів по незміцнілому інтелекту і почуттям молоді, сфері моральності, що тільки формується. До числа таких джерел відносяться, зокрема, засоби масової інформації (ЗМІ), які впливають на формування громадської думки, на перебіг політичних процесів, на соціалізацію молодого покоління, його світогляд, культурні пріоритети. Враховуючи маніпулятивний характер впливу ЗМІ, а також зростаючу потужність цього впливу на свідомість мас, можна робити найбільш негативні прогнози щодо розвитку української молоді. Небезпека ЗМІ виявляється не тільки в тому, що вони формують певну реальність, яка сконструйована штучно, але, перш за все, у тому, що потік інформації, який проникає через ЗМІ, часто носить надзвичайно негативний характер, що руйнує духо-

вний світ, моральні ціннісні орієнтири молоді. Зростання рівня насилля, суїцидів, злочинності, жорстокості, байдужості в українському суспільстві, зокрема в середовищі молоді, яскравий тому доказ і наслідки безконтрольності діяльності ЗМІ.

Серед інших деструктивних джерел впливу слід виділити: негативні соціально-політичні події в Україні (анексія Криму, бойові дії у Донбасі), тотальну корупцію всіх гілок влади та правоохоронних органів, уседозволеність, безкарність і практично непідсудність можновладців, олігархів, розгул злочинності, суперечність і розбрат у релігійній сфері, відсутність соціальної справедливості, тотальне зубожіння народу, нестримне зростання цін, низькі заробітні плати і пенсії, неможливість знайти гідну роботу тощо. Ці чинники руйнують усталений спосіб життя і цінності не тільки старшого покоління, а також деформують психіку і моральну свідомість молоді.

На жаль, слід визнати, що про мораль і моральність у сутнісному значенні цих понять сучасній пересічній людині мало відомо, насамперед тому, що справжнє їх значення в теперішній час сильно викривлене. В суспільній та індивідуальній свідомості має місце здебільшого змінене, вихолощене розуміння моралі і моральності як таких, що стосуються зовнішньої і формальної сторони поведінки, тобто форм суспільної пристойності. Зведення феномену моралі та моральності до етикету є яскравим свідченням того, що наукове знання існує окремо від знань загалом, а переважна більшість суспільства не має достатнього рівня етичної освіти.

Сьогодні в суспільстві сформувалася потреба, а в державі – соціальне замовлення на духовно-моральну особистість, яка:

- має чітку громадянську позицію, толерантну самосвідомість і менталітет, які сформувалися на основі етнічної, релігійної і культурної своєрідності народу, оволоділа досягненнями світової духовної культури, системою національних і загальнолюдських цінностей;

- здатна в ненасильницький спосіб врегульовувати міжетнічні конфлікти;

- жити в мирі і терпимості, активно брати участь у творчій добродійній і соціально-корисній діяльності.

Ці положення закріплені в Концепції щодо національно-патріотичного виховання молоді. Проте, на державному рівні практично відсутня нормативно-правова база та інші документи, які б врегульовували моральне виховання, регламентували цілі, завдання, принципи, шляхи формування моральних орієнтирів молоді, хоча проблема формування моральності стає все більш актуальною.

Результати *аналізу останніх наукових досліджень і публікацій* свідчать про увагу багатьох учених до проблеми формування всебічно розвиненої особистості, зокрема, її морального розвитку і виховання.

В історії людства питання духовно-моральних цінностей та розвитку моральних якостей і здібностей людини не є новими. Давні мислителі Сходу і Заходу (Авіценна, Арістотель, Демокрит, Платон, Сократ та ін.) залишили багату філософську та педагогічну спадщину щодо сутності моральності та її формування. Визначні вчені, письменники минулого (М. О. Бердяєв, В. Г. Бєлінський, В. М. Бєхтерєв, С. М. Булгаков, Г. Гачєв, А. І. Герцен, Л. М. Гумільов, І. А. Ільїн, П. Ф. Каптерєв, Є. І. Рєрїх, В. С. Соловйов, С. Л. Соловейчик, Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський та ін.) осмислювали феномен моралі та моральності, стверджували їх величезне значення в житті людини і необхідність морального виховання молодих людей. Кожна епоха висувала нові складні риси моралі, глибше усвідомлювала механізми її функціонування, проте, незмінним залишався і залишається факт потреби в морально-виховній діяльності людини.

За останні десятиліття внаслідок соціальних змін, що відбулися, в Україні з'явилися нові цілі виховання. Згідно з Концепцією національного виховання студентської молоді (2009 р.), Концепцією національного патріотичного виховання молоді (2009 р.), Концепцією національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015 р.) [1–3] держава спрямовує свою увагу на необхідність національно-патріотичного, громадянсько-правового, фізичного, естетичного, професійного виховання. В наведених документах викладаються цілі, завдання, закономірності, принципи, критерії виховання за цими напрямками. Питання й проблеми морального виховання практично не розглядаються.

В науковому культурологічному середовищі питання сутності моралі та моральності, а також проблема морального виховання є завжди актуальною. В роботах відомих українських учених і педагогів (О. Алексєєва, М. Бобак, А. Богущ, І. Гамрецький, Н. Іщук, Л. Ковальчук-Дєгтяренко, В. Кондратюк, Л. Навозняк, Л. Ороновська, О. Сухомлінська, Г. Шевченко та ін.) піднімаються питання духовного розвитку, розглядаються особливості морального виховання молоді [4–15].

Втім, незважаючи на значну кількість наукових досліджень вітчизняних вчених щодо зазначених питань, проблема здійснення морального виховання, формування моральної культури молоді залишається актуальною, і, перш за все, через недостатню розробленість проблеми з точки зору сучасних реалій і проблем, що виникли в Україні, а також слабку орієнтованість досліджень на сучасну соціальну та педагогічну дійсність. Отже, *метою* статті є розгляд деяких аспектів проблеми морального виховання сучасної молоді, а також визначення можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Суспільне життя здійснюється за допомогою багатьох інструментів, найважливішим з яких є мораль, завдяки якій забезпечується збереження і підтримка колективної форми життя людей, встанов-

лення соціальних відносин і стосунків, відбувається самореалізація членів суспільства тощо. Регулятивна дія моралі здійснюється через принципи, норми, вимоги моралі, що є результатом практичного досвіду спільного існування людей, досвіду, який пройшов перевірку історією, в тому числі нехтуванням небезпекою аморальності. Історія має чимало прикладів, які свідчать про держави, цивілізації, що руйнувалися саме в той час, коли суспільства переживали найвищі стадії бездуховності та аморалізму (наприклад, падіння Константинополя, Давнього Риму тощо).

Мораль, як універсальний спосіб регуляції, існує на всіх рівнях і в усіх сферах співіснування людей. Через дотримання моральних засад забезпечується гармонізація відносин, чим створюються умови для підтримки і відтворення власне людського способу життя. Феноменальність людського винаходу – моралі – і полягає саме в тому, що вчиняти відповідно до моралі здатна тільки людина. Отже, бути моральною означає бути людиною.

Формою існування моралі є моральність – свідомо вільна поведінка і діяльність людей, узгоджена з імперативами моралі. Е. Дюркгейм порівнював моральність із хлібом насущним. Він наголошував, що моральність – це обов'язковий мінімум і суворі потреби, без якої суспільства не можуть існувати.

Моральність – одна з найвищих і найскладніших форм вияву людяності. Як результат морального вибору, вона реалізується в людських якостях, вчинках, відносинах як моральний спосіб ставлення індивідів до себе, до оточення, до об'єктів і процесів. Проте такий спосіб неможливо обрати заздалегідь, або раз і назавжди. Моральне ставлення і моральні дії вимагають від особи постійного духовного напруження, регулярної роботи моральної свідомості щодо необхідного в цей момент, у цій ситуації вибору оптимального способу дії, спілкування, ставлення.

Моральність не є природною характеристикою людини, неможливо навчити людину моральному вибору як певній математичній формулі. Втім, моральність можна й слід формувати цілеспрямовано та наполегливо. Саме в цьому й полягає зміст морального виховання.

Моральне виховання, як один з видів системи виховання, – це спрямований вплив на вихованців з метою формування їх моральної свідомості, моральних якостей та здібностей, що відповідають потребам суспільного життя та самореалізації особистості. Зміст, завдання, принципи морального виховання широко досліджувались і науково визначені. Основна проблема цього виду виховання полягає в іншому – в оцінці та ставленні сучасного суспільства і державних інститутів до такого процесу.

Після набуття Україною незалежності почався процес не тільки критичного переосмислення минулого досвіду, а й часто відмови від нього. В цьому

контексті опинилося й моральне виховання, як таке, результати якого не можна чітко визначити, обчислити, виявити, а його умовність та ідеалізована мета не завжди усвідомлюється як важлива та ефективна. Завдання виховання моральності поступово зникло з переліку першочергових проблем країни, що розбудовується. З другого боку, моральне виховання здійснюється не тільки державною системою освіти і виховання. Моральність набувається і в процесі сімейного виховання, і в процесі здійснення життєдіяльності у взаємодії та спілкуванні індивідів. Але цей процес нерегульований, стихійний, і за певних несприятливих умов його результат може бути непередбачуваним.

Наслідки руйнування системи морального виховання та стихійного процесу духовного й морального розвитку людей очевидні. Вони виявляються в активній моральній деградації суспільства, що все частіше стає предметом засудження й критики громадськості. Відсутність організованої цілеспрямованої діяльності щодо відтворення і розвитку моральності народу, насамперед, молодого покоління, є загрозою життєздатності і суспільства, і держави.

В реалізації системи морального виховання й у створенні соціальних умов для позитивного суспільного виховання сьогодні існує чимало проблем, які вимагають пошуку шляхів їх вирішення. Серед найважливіших, на наш погляд, є такі:

1. Складне соціально-політичне та економічне становище сучасної України. Державна влада, спрямовуючи свої зусилля на економічну стабілізацію, встановлення політичних орієнтирів, вирішення проблем цілісності країни, залишила без уваги моральну складову духовності суспільства. Втім, ці та інші соціальні проблеми, що залишаються невирішеними, спричиняють знецінення моральних ідеалів і цінностей, сприяють розвитку девіантної поведінки та злочинності.

Сьогодні наше суспільство потребує значно більшої активності держави в регуляції ситуації у сфері моралі. Початком такої діяльності мають бути ефективні заходи щодо, по-перше, боротьби з тотальною корупцією, розкраданням, злочинністю, по-друге, досягнення миру та територіальної цілісності країни, по-третє, покращення добробуту та встановлення соціальної справедливості не на словах, а на справі.

2. Відсутність зв'язку між владою і суспільством для взаємної адекватної інформованості та взаємовпливу. Депутатський корпус і в центрі, і на місцях має слабкий зв'язок із населенням. Широкі верстви населення не мають важелів взаємодії і висування вимог до влади. Громадські організації в Україні вузькоспрямовані, не впливові і жодна з них на опікується суспільною моральністю. Недовіра до влади, що існує сьогодні, породжена привілейованим положенням представників владних структур, всюдозволеністю і безкарністю їх аморальних і злочинних дій. Вирішення цієї проблеми полягає, зокрема, як

в удосконаленні нормативно-правової бази щодо моральних вимог до владної верхівки, так і в створенні громадських представництв, рад тощо, як посередників між загалом і владою.

3. Руйнування традиційного укладу життя, криза сім'ї, надто низький рівень моральної культури більшості сучасних батьків.

Стан сім'ї є показником духовного добробуту нації. Через сім'ю дитина інтегрується в соціум, набуваючи перші враження, знання, уявлення про світ, суспільство, відносини, залучається до різних цінностей, формує ідеали. Первинна соціалізація, що відбувається в сім'ї, є фундаментом для подальшого засвоєння дитиною загальноприйнятих норм і правил.

Будь-які суспільні трансформації, соціальні потрясіння, в першу чергу, позначаються на сім'ї. Відповідно, охорона та підтримка цього соціального інституту, створення умов для матеріального й морального розвитку сім'ї є запорукою забезпечення духовної безпеки суспільства і національної безпеки держави. Значну допомогу можуть надати такі заходи, як етична та виховна просвіта батьків через співпрацю з освітніми, медичними закладами, залучення родин до участі у виховних заходах державних і громадських організацій.

4. Відсутність етичної освіти та концепції морального виховання в закладах освіти.

Як відомо, виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу. І система освіти має всі можливості для формування духовного світу молоді, особливо їх моральних пріоритетів. Методична література середньої загальноосвітньої школи містить настанови щодо розвитку в учнях певних моральних якостей, як то: доброта, чесність, ввічливість, упевненість в собі, толерантність тощо. Проте, лише в початковій школі в навчальних предметах вивчаються засади суспільної моралі, чим закладаються основи моральності дітей. У середній школі тільки вчителі – ентузіасти приділяють достатню увагу цим питанням. Етична складова навчання зведена до вивчення етикету. Зауважимо, що без ґрунтового засвоєння моралі, без розуміння сенсу моралі в суспільстві вивчення правил етикетної поведінки залишається, в найкращому разі, сліпим, несвідомим відтворенням цих правил на вимогу обставин чи окремих осіб. Тому молодь із середньою освітою, через недостатню сімейну та шкільну етичну освіту та моральне виховання, часто не орієнтується в ситуаціях морального вибору, не усвідомлює моральні причинно-наслідкові зв'язки у своїх і чужих діях, стосунках, спілкуванні. Їхні ціннісні пріоритети формуються стихійно під впливом високотехнологічних засобів інформації, неформальних молодіжних організацій, субкультур тощо.

Можливість підвищити свій моральний рівень, отримати етичну освіту мали ті молоді люди, які вступили до вищого освітнього закладу. Однак, на

сьогоднішній день, майже всі такі заклади не мають у робочих планах обов'язкової навчальної дисципліни «Етика». Ця філософська наука, яка має давню історію і завжди визнавалась обов'язковою складовою будь-яких навчальних процесів, безумовно формує світогляд, впливає на індивідуальний процес усвідомлення людиною себе як частини цілого, суспільства, виховує людину в її власне людській якості.

Практично відсутня у вищих освітніх закладах позанавчальна виховна робота, студенти практично не залучаються до добросесійної діяльності, не існує достатньої кількості організацій, які б сприяли гуманному використанню студентами своїх знань і формували відповідальність, порядність, чесність, взаємоповагу і небайдухе ставлення до світу, до свого суспільства тощо.

Отже, сучасна освітня система потребує комплексного підходу до питань морального виховання молоді, який має включати реорганізацію навчальних програм усіх рівнів освіти, які мають містити навчальні дисципліни з «Етики» відповідно до вікових категорій, а також активізацію діяльності щодо створення організацій, здійснення заходів, які б формували моральну мотивацію, гуманну спрямованість свідомості дітей, молодих людей.

5. Негативний вплив засобів масової інформації, соціальних мереж.

Це одна з найпоширеніших проблем, що є об'єктом обговорення і в наукових колах, і в широких колах громадськості. Головний висновок різних досліджень та емпіричних спостережень свідчить про те, що через вплив засобів масової інформації у молоді формується кримінальне мислення, збільшується кількість девіантних вчинків, викривляються моральні орієнтації. На нашу думку, необхідний державний контроль за моральною якістю продукції цих структур. Крім цього, важливим кроком може стати прийняття більш суворих і конкретних законів, а також інститутів контролю щодо охорони моральності, які б стосувалися всіх структур і всіх верств населення.

6. Недостатня роль релігії і церкви в моральному відродженні України. Відтворення універсальних моральних цінностей, розвиток системи моральних регуляторів в людині можливі через популяризацію релігійної віри, активну діяльність релігійно-просвітницьких організацій, через толерантну співпрацю служителів усіх релігійних конфесій.

Висновки. Розглянуті аспекти і проблеми морального виховання молоді в Україні не є вичерпними. Існує чимало проблем, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Моральність формується й удосконалюється протягом життя, тому розвиток моральності не може відбуватися стихійно. Моральність і моральна культура формуються через цілеспрямований процес освіти, виховання й самовиховання, в якому значущу роль відіграють суспільство і держава, важливим завданням яких має бути створення та забезпечення умов для духовного розвитку кожної людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція національного виховання студентської молоді. Рішення колегії МОН від 25 червня 2009 р., протокол № 7/2–4. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/ (дата звернення: 29.08.2018).
2. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді. Наказ, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту; Міністерство оборони; Міністерство культури і туризму; Міністерство освіти і науки № 3754/981/538/49 від 27.10.09 року. URL: <https://ru.osvita.ua/legislation/other/5397/> (дата звернення: 29.08.2018).
3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15> (дата звернення: 29.08.2018)
4. Про першочергові заходи щодо забезпечення та розвитку культури і духовності українського суспільства: указ Президента України, 24.11.2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 48. С. 14.
5. Алексеева О. А. Гуманізація вищої освіти як фактор відродження духовності української молоді. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2007. Вип. 27–28. С. 67–69.
6. Бобак М. Концепція активної життєвої позиції людини в українському відродженні. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Філософія*. 2003, Вип. 10. С. 90–95.
7. Богуш А. М. Духовні цінності в концепції сучасної парадигми виховання. *Виховання і культура*. 2001. № 1. С. 5–9.
8. Гамрецький І. Толерантність і духовна безпека молоді. *Рідна школа*, 2005. № 4. С. 26–28.
9. Іщук Н. М. Навчально-методичне забезпечення виховання духовності студентів вищого навчального закладу. *Проблеми освіти*. 2005, Вип. 42. С. 31–37.
10. Ковальчук-Дехтяренко Л. Роль духовної культури у становленні особистості студента. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2005. № 5. С. 27–29.
11. Кондратюк В. Феномен української духовності і культури. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Історія*. 2008. Вип. 3. С. 254–258.
12. Навозняк Л. Л. Соціологічні віхи процесу формування духовності в школах України (від часів Київської Русі до початку ХХІ століття). *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2008. № 2. С. 88–94.
13. Ороновська Л. Становлення духовних цінностей особистості: теоретичний аспект проблеми. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2006. № 5. С. 18–22.
14. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) : Зб. наук. пр. Кн. 2 / ред.: О. В. Сухомлинська; АПН України. Ін-т пробл. виховання. Київ, 2000. 340 с.
15. Шевченко Г. П. Система духовно-нравственного развития учащейся молодежи Украины. *Педагогіка*. 2008. № 9. С. 114–120.

REFERENCES

1. Kontsepsiia natsionalnoho vykhovannia studentskoi molodi. Rishennia kolehii MON vid 25 chervnia 2009 r., protokol № 7/2–4. Retrieved from https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/ [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Kontsepsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi. Nakaz, Ministerstvo u spravakh simi, molodi ta sportu; Ministerstvo oborony; Ministerstvo kultury i turyzmu; Ministerstvo osvity i nauky № 3754/981/538/49 vid 27.10.09 roku. Retrieved from <https://ru.osvita.ua/legislation/other/5397/> [in Ukrainian].
3. Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi. Zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 r. № 641. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15> [in Ukrainian].
4. Pro pershocherhovi zakhody shchodo zabezpechennia ta rozvytku kultury i dukhovnosti ukraïnskoho suspilstva: ukaz Prezydenta Ukrainy, 24.11.2005 r. (2005). *Oftsiiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 48, 14 [in Ukrainian].
5. Aleksiieva, O. A. (2007). Humanizatsiia vyshchoi osvity yak faktor vidrodzhennia dukhovnosti ukraïnskoi molodi. *Visnyk Kyïvskoho Natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Ser. Sotsiologhiia. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of T. Shevchenko Kiev National University. Ser. Sociology. Psychology. Pedagogy*, 27–28, 67–69 [in Ukrainian].
6. Bobak, M. (2003). Kontsepsiia aktyvnoi zhyttievoi pozytsii liudyny v ukraïnskomu vidrodzhenni. *Naukovi zapysky TDPU im. V. Hnatiuka. Ser. Filosofiia – Scientific notes of V. Hnatiuk TSPU. Ser. Philosophy*, 10, 90–95 [in Ukrainian].
7. Bohush, A. M. (2001). Dukhovni tsinnosti v kontsepsii suchasnoi paradyhmy vykhovannia. *Vykhovannia i kultura – Education and culture*, 1, 5–9 [in Ukrainian].
8. Hamretskyi, I. (2005). Tolerantnist i dukhovna bezpeka molodi. *Ridna shkola – Native school*, 4, 26–28 [in Ukrainian].
9. Ishchuk, N. M. (2005). Navchalno-metodychne zabezpechennia vykhovannia dukhovnosti studentiv vyshchoho navchalnoho zakladu. *Problemy osvity – Problems of education*, 42, 31–37 [in Ukrainian].
10. Kovalchuk-Dekhtiarenko, L. (2005). Rol dukhovnoi kultury u stanovlenni osobystosti studenta. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Ser. Pedahohika – Scientific notes of V. Hnatiuk TSPU. Ser. Pedagogy*, 5, 27–29 [in Ukrainian].
11. Kondratiuk, V. (2008). Fenomen ukraïnskoi dukhovnosti i kultury. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Ser. Istoriiia – Scientific notes of V. Hnatiuk TSPU. Ser. History*, 3, 254–258 [in Ukrainian].
12. Navozniak, L. L. (2008). Sotsiologichni vikhy protsesu formuvannia dukhovnosti v shkolakh Ukrainy (vid chasiv Kyïvskoi Rusi do pochatku XXI stolittia). *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 2, 88–94 [in Ukrainian].
13. Oronovska, L. (2006). Stanovlennia dukhovnykh tsinnosti osobystosti: teoretychnyi aspekt problemy. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Ser. Pedahohika – Scientific notes of V. Hnatiuk TSPU. Ser. Pedagogy*, 5, 18–22 [in Ukrainian].
14. Sukhomlynska, O. V. ed. (2000). *Moralno-dukhovnyi rozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh (Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi)*: Zb. nauk. pr. Kn. 2 / APN Ukrainy. In-t probl. vykhovannia. Kyiv [in Ukrainian].

15. Shevchenko, G. P. (2008). Sistema duhovno-nravstvennogo razvitija uchashhejsja molodezhi Ukrainy. *Pedagogika – Pedagogy*, 9, 114–120 [in Russian].

Ценко Маргарита Борисовна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры культурологии Национального юридического университета Украины имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Тузиков Сергей Анатольевич, кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры физики и радиоэлектроники Харьковского национального университета Воздушных Сил имени Ивана Кожедуба, г. Харьков, Украина

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТИЯ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Обосновывается, что нравственность является базовой характеристикой человека, обеспечивающей существование и отдельного индивида, и общества в целом. Формирование нравственности – задача не только персональная, но, прежде всего, общественная и государственная. Однако, в современной Украине система нравственного воспитания разбалансирована, ее эффективность минимальна. Рассматриваются проблемы, возникающие в процессе осуществления нравственного воспитания на современном этапе развития государства, предлагаются некоторые пути их разрешения.

Ключевые слова: мораль, нравственность, нравственное воспитание молодежи, образование, современная Украина, проблемы общества.

Tsenko Margarita Borysivna, PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Culturology, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

Tuzikov Sergey Anatolyevich, PhD (Technical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of Department of Physics and Radioelectronics, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv, Ukraine

SOME ASPECTS OF MORAL EDUCATION YOUTH IN MODERN UKRAINE

Problem setting. *This article deals with the modern world, where young people live and develop in the environment of many different sources of powerful influence on them, both positive and negative, which everyday impacts on the unsustainable intellect and*

feelings of youth, the sphere of morality that is being formed. The morale of the young generation is falling rapidly, causing anxiety in the society and the need to take measures to improve the moral situation. Today in society there is a need, and in the state – a social order for a spiritual and moral personality. However, at the state level, there is virtually no regulatory framework and other documents that would deal specifically with moral education, which would regulate the goals, tasks, principles, ways of forming the moral benchmarks for young people.

Recent research and publications testify the attention of many scholars to the problem of the fully developed personality formation in particular, moral development and upbringing. Each era advanced new and new complex features of morality, became deeper aware of the mechanisms of its functioning, however, the fact that the need and relevance of moral and educational activities of person and society. Despite of deep-seated work of scientists on these issues, the problem of moral education, the formation of the moral culture of youth remains relevant, and because of the lack of development this problem in terms of modern realities and problems that have arisen in Ukraine, and weak orientation of research into contemporary social and pedagogical reality.

Paper objective. Consider some aspects of the significance of moral and morality, find out the problems of modern youth moral education, as well as identify possible ways to solve them.

Paper main body. Social life is carried out with the help of many instruments, the most important of which are the morality, which ensures the preservation and support of the collective way of people's life, the establishment of relations, life takes place, self-actualizing members of society, etc. Through observance of moral principles, harmonization of relations is ensured, which creates conditions for the maintenance and reproduction of the actual human way of life. The phenomenal nature of the human invention – morality – is precisely that one person can only act in accordance with morality. Consequently, being moral means to be human.

Morality is not a natural characteristic of man, and it is impossible to teach a person moral choice as a certain mathematical formula. However, morality can and should be formed purposefully and persistently. That is the content of moral education. Moral education is one of the types of educational system; it is aimed at influencing people in order to form their moral consciousness, moral qualities and abilities that meet the needs of social life and self-actualization of the individual.

The task of upbringing morality gradually disappeared from the list of urgent problems of a developing country. The lack of organized targeted activity to reproduce and develop the morality of the people, first of all, the young generation, is a threat to the viability of both society and the state.

The implementation of moral education system and creating social conditions for positive social upbringing today there are many problems that require the search for solutions to them. Among the most important, in our opinion, are the following: social and political, and economic situation of modern Ukraine; lack of communication between the government and society for mutual adequate awareness and mutual influence; the destruction of the traditional way of life, the crisis of the family, the very low moral culture

level of most modern parents; the lack of ethical education and the concept of moral education; negative influence of mass media, social networks; insufficient role of religion and church in the moral revival of Ukraine.

Conclusions of the research. *Some aspects and problems of moral education of young people in Ukraine are not exhaustive. There are both objective and subjective problems,. Morality and moral culture are a purposeful process of education, up-bringing and self-education. The significant role is played by society and the state, which have the duty to create and provide conditions for the moral, and in general, the spiritual development and existence of each person.*

Keywords: *moral, morality, moral upbringing of youth, education, modern Ukraine, problems of society.*

НАШІ АВТОРИ

ВОЛЯНСЬКА <i>Олена Володимирівна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат соціологічних наук, доцент
ВОДНІК <i>Валентина Давидівна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат філософських наук, доцент
ГЕРАСІНА <i>Людмила Миколаївна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор соціологічних наук, професор
КЛИМОВА <i>Галина Павлівна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор
КРИВОШЕЇН <i>Віталій Володимирович</i>	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор
КУЦЕПАЛ <i>Світлана Вікторівна</i>	Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор
ЛІНДСІ <i>Джейсон Ройс</i>	Сент-Клаудський Університет, США, доктор філософії, професор
ПІДКУРКОВА <i>Ірина Валерійвна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат соціологічних наук, доцент
ПОГРІБНА <i>Вікторія Леонідівна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор соціологічних наук, професор
САХАНЬ <i>Олена Миколаївна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат соціологічних наук, доцент
СТАСЕВСЬКА <i>Оксана Анатоліївна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат філософських наук, доцент
ТРЕБІН <i>Михайло Петрович</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор
ТУЗІКОВ <i>Сергій Анатолійович</i>	Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, кандидат технічних наук, доцент
УМАНЕЦЬ <i>Ольга Віталіївна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат мистецтвознавства, доцент
ЦЕНКО <i>Маргарита Борисівна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат філософських наук, доцент
ШЕВЧУК <i>Наталія Віталіївна</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, студентка
ШТАНА <i>Ігор Валерійович</i>	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, студент

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

ВОЛЯНСЬКА <i>Олена Володимирівна</i>	112
ВОДНІК <i>Валентина Давидівна</i>	101
ГЕРАСІНА <i>Людмила Миколаївна</i>	8
КЛІМОВА <i>Галина Павлівна</i>	20
КРИВОШЕЇН <i>Віталій Володимирович</i>	31
КУЦЕПАЛ <i>Світлана Вікторівна</i>	45
ЛІНДСІ <i>Джейсон Ройс</i>	53
ПІДКУРКОВА <i>Ірина Валеріївна</i>	112
ПОГРІБНА <i>Вікторія Леонідівна</i>	65

САХАНЬ <i>Олена Миколаївна</i>	126
СТАСЕВСЬКА <i>Оксана Анатоліївна</i>	147
ТРЕБІН <i>Михайло Петрович</i>	76
ТУЗІКОВ <i>Сергій Анатолійович</i>	156
УМАНЕЦЬ <i>Ольга Віталіївна</i>	143
ЦЕНКО <i>Маргарита Борисівна</i>	156
ШЕВЧУК <i>Наталія Віталіївна</i>	126
ШТАНА <i>Ігор Валерійович</i>	65

В И М О Г И
ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ
«ВІСНИК ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО. СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА,
ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ»

Загальні правила подання статей

1. Мова статті – *українська, англійська, російська*; обсяг – 10–15 аркушів (до 30 тис. знаків), включаючи рисунки, таблиці, графіки та бібліографію.
2. Для публікації статті необхідно подати до редакції:
 - *рукопис статті*, роздрукований на принтері, вчитаний і підписаний усіма авторами (1 примірник у форматі А4);
 - *електронний варіант статті* на магнітному носіїві;
 - *рецензію* доктора/кандидата наук за фахом видання (для статей докторів наук рецензія не подається);
 - *витяг* із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку (для авторів поза НЮУ імені Ярослава Мудрого);
 - *розширену (від 2000 до 3000 знаків із пробілами) анотацію статті англійською мовою* в електронному й паперовому вигляді; англійський варіант має включати всі обов'язкові структурні елементи статті (постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання мети статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки з даного дослідження) (зразок – див. *додаток 1*). Розширена анотація входить до загального обсягу статті;
 - *ліцензійну згоду автора* (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на офіційному сайті Університету (nlu.edu.ua), збірника (<http://fil.nlu.edu.ua>), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua) та Наукової Електронної Бібліотеки (РФ) (www.elibrary.ru) (*додаток 3*);
3. Рукописи статей проходять обов'язкову процедуру рецензування членами редколегії. Редколегія залишає за собою право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати.

Технічні вимоги

Текст статті має бути набраним у текстовому редакторі WORD шрифтом Times New Roman, кегль 14 з міжрядковим інтервалом 1,5 з берегами: ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см.

При підготовці рукопису не слід користуватися для оформлення тексту пробілами, табуляцією тощо; не слід використовувати у тексті колонтитули, користуватися автоматичними та ручними переносами.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word.

Формули необхідно готувати в редакторі формул Microsoft Equation Editor 2.0.

Використання у тексті статті сканованих або сфотографованих фрагментів (схем, рисунків, таблиць тощо) не допускається.

Вимоги щодо оформлення статті (зразок оформлення – див. додаток 2):

– у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається шифр УДК;

– наступний рядок (шрифт Times New Roman, кегль 14 з міжрядковим інтервалом 1,0; вирівнювання по центру) – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (шрифт напівжирний, курсив), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори) (у називному відмінку); місто, де розташована організація, вказується, якщо у її назві відсутнє посилання на нього; країна; e-mail автора, ORCID ID (шрифт звичайний прямий);

– нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (шрифт Times New Roman, кегль 14 з міжрядковим інтервалом 1,0, напівжирний, великими літерами).

Якщо стаття містить матеріали досліджень, отримані в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або при фінансовій підтримці інших установ, рекомендуємо вказувати цей факт у виносці до заголовку статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз. Наприклад:

* Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (№ державної реєстрації 0111u000968);

– далі – *анотація* обсягом до 50 слів і *ключові слова* (5–7) мовою статті (шрифт Times New Roman, кегль 12 з міжрядковим інтервалом 1,0);

– далі – текст статті, шрифт Times New Roman, кегль 14 з міжрядковим інтервалом 1,5 (див. вимоги щодо структури тексту статті);

– далі – список використаної **ЛІТЕРАТУРИ** мовою оригіналу (див. вимоги до списку використаної літератури);

– далі – під заголовком **REFERENCES** транслітерація бібліографічного опису джерел.

Слід звернути увагу:

а) джерела англійською мовою необхідно оформити за міжнародним бібліографічним стандартом APA (стандарт APA <http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>);

б) транслітерувати бібліографічний опис джерел, написаних українською мовою, необхідно згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>);

в) бібліографічний опис джерел, написаних мовою, що використовує кириличний алфавіт, необхідно транслітерувати латинськими літерами (сайти <http://www.slovnuk.ua/services/translit.php> та <http://www.translit.ru>);

– далі – відомості про автора (співавторів) російською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо російська є мовою статті: прізвище, ім'я, по батькові (шрифт Times New Roman, кегль 12, напівжирний, курсив, міжрядковий інтервал 1,0), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де пра-

цює чи навчається автор (співавтори) (у називному відмінку); місто, де розташована організація, вказується, якщо в її назві відсутнє посилання на нього; країна (шрифт Times New Roman, кегль 12, прямий, міжрядковий інтервал 1,0);

– нижче по центру наводиться назва статті російською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо російська є мовою статті (шрифт Times New Roman, кегль 12, міжрядковий інтервал 1,0, напівжирний, великими літерами);

– далі – анотація обсягом до 50 слів і ключові слова (5–7) російською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо російська є мовою статті (шрифт Times New Roman, кегль 12, міжрядковий інтервал 1,0);

– далі – розширена анотація англійською мовою (див. *додаток 1*).

Якщо англійська є мовою статті, то після списку використаної літератури додаються відомості про автора (співавторів) та назва статті, анотація і ключові слова українською і російською мовами. Розширена анотація надається українською мовою.

Вимоги щодо структури статті:

Стаття повинна мати належний теоретичний і науково-прикладний характер, відповідати вимогам постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1.

Структура тексту наукової статті:

– **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття;

– **формулювання цілей** статті (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки** з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в даному напрямі.

Вимоги до списку використаної літератури:

Заголовок «ЛІТЕРАТУРА» (шрифт Times New Roman, кегль 12, розріджений на 2 пункти, вирівнювання по центру).

Використана література подається мовою оригіналу загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад, [1, с. 22], або [1], або [1; 5]) (шрифт Times New Roman, кегль 12, вирівнювання по ширині, міжрядковий інтервал 1,0).

Література оформлюється згідно з українським стандартом бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016) (зразок оформлення – http://nauka.nlu.edu.ua/download/plaw_downloads/dodatok_3.pdf).

Робота редакції з авторами

1. До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без згоди з автором (авторами).

2. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія.

3. Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей. За зміст і достовірність наведеної в статтях інформації відповідальність несуть автори статей.

4. Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Автор (співавтор) статті несе відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іношомовних джерел (за наявності).

ЗРАЗОК РОЗШИРЕНОЇ АНОТАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Розширена анотація
статті Данильяна Олега Геннадійовича на тему:
СИНЕРГЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА
(це речення подається українською мовою).

Danilyan Oleg Gennadiyovych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy Department, Yaroslav the Wise National Law University,
Kharkiv, Ukraine

An extended abstract of a paper on the subject of:
SYNERGETIC INTERPRETATION OF SOCIETY DEVELOPMENT

Problem setting (Постановка проблеми). *English text.*

Recent research and publications analysis. (Аналіз останніх досліджень і публікацій). *English text.*

Paper objective (Формулювання цілей). *English text.*

Paper main body (Виклад основного матеріалу). *English text*

Conclusions of the research (Висновки). *English text.*

Keywords (ключові слова): .

Переклад здійснено: _____ П. І. Б., посада, установа, печатка

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК

Данильян Олег Геннадійович, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: abc@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

СИНЕРГЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Розкрито зміст

Ключові слова:

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Формулювання цілей.

Виклад основного матеріалу.

Висновки.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.
- 2.

REFERENCES

- 1.
- 2.

Данильян Олег Геннадьевич, доктор философских наук, профессор,
заведующий кафедрой философии Национального юридического
университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Раскрыто содержание...

Ключевые слова:

Danilyan Oleg Gennadiyovych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy Department, Yaroslav the Wise National Law University,
Kharkiv, Ukraine

**SYNERGETIC INTERPRETATION
OF SOCIETY DEVELOPMENT**

Problem setting (*English text*).

Recent research and publications analysis (*English text*).

Paper objective (*English text*).

Paper main body (*English text*).

Conclusions of the research (*English text*).

Keywords:

Редакційній колегії збірника наукових праць
«Вісник Національного університету
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого. Серія: Філософія, філософія права,
політологія, соціологія»
від _____ П. І. Б. _____
місце роботи, посада _____
науковий ступінь, вчене звання _____
Телефон _____
e-mail _____

Ліцензійна згода на публікацію

№ _____ від _____

Прошу розглянути питання про можливість публікації моєї статті
« _____ + _____ (назва) _____ »
у фаховому наукометричному збірнику наукових праць «Вісник Національного
університету юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія,
філософія права, політологія, соціологія».

З порядком розгляду та умовами опублікування статей ознайомлений, згоден.

Гарантую, що матеріали, запропоновані для публікації:

- створені мною особисто;
- є оригінальними і раніше не публікувалися в інших друкованих виданнях;
- не знаходяться на розгляді для публікації в інших друкованих виданнях.

Даю згоду на видання статті у паперовій формі та розміщення повного тексту
статті в електронній формі в мережі Інтернет на офіційних сайтах Національно-
го юридичного університету імені Ярослава Мудрого (nlu.edu.ua), збірника
(fil.nlu.edu.ua), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(www.nbuv.gov.ua) та Наукової Електронної Бібліотеки (РФ) (www.elibrary.ru).

« __ » _____ 201__ р.
_____ / підпис, прізвище, ініціали

Підписано до друку з оригінал-макета 28.12.2018.
Формат 70×100¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 14.35. Обл.-вид. арк. 11.39. Вид. № 2051.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-25-44